

זה ספר

איגרת הפורים

לבני קהילות השאמי והבלדי

הכולל עניינים שונים הקשורים לפורים
הלכות פורים, תיקון פורים, מגילת אסתר,
מאמרים מלוקטים מויצבור יוסף בר, פרקי מנורת
המאור מעניין היום, תיקון קוראים, ועוד.

רואה אור מחדש באותיות מאירות, אל מול פני
המעייין סדורות, בתוספת עניינים אשר יהיו לו
למאורות, ואליהם נלוו פרטי מנהגים והוראות
ברורות.

הכל נערך סדר והוגה בחמלת ה' עלינו
הצעיר יוסף ב"ר שמעון עראקי הכהן ס"ט
הצעיר אדם ב"ר עובדיה בן נון ס"ט

פניה"ק בני ברק ת"ז
שנת ה'תשע"ג לב"ע

זה ספר

איגרת הפורים

ובו נפתחים כמה שערים

השער הראשון

כולל מקבץ מהלכות פורים, בלשון ברורה ובקצירת אמרים, להיות כל התרים, אחר דבר הלכה נחויך בו נעזרים.

השער השני

כולל תיקון פורים, לר' יהודה הלוי זצ"ל ראש המדברים, וסביבו פירוש אשר לא בא בטעמו בין בני ציון היקרים, אשר כוננה ידו של כמותר"ר יוסף צובירי זצ"ל ראש הגבורים, וקראנוהו וזאת ליהודה לטעמים ברורים.

השער השלישי

כולל מגילת אסתר בטעמים סדורים, ובאותיות מאירות כספירים, וסביבה חלק הדקדוק ומסורת מדויקת חיבורים יקרים, והערות על חילופי הגירסאות בקהילות לישר ההדורים.

השער הרביעי

כולל שפר מבחר אמרים, וחשיפת מקורות למנהגי תימן ממקורות זכים וברים, מתוך ספר ויצבור יוסף בר לכמותר"ר יוסף צובירי זצ"ל גזורים, ומתוך כתביו אשר עדיין במסתרים.

השער החמישי

כולל פרקים נבחרים, ממנורת המאור המאירה לארץ ולדרים, עם נפש יהודה וחק יעקב חיבורים יקרים, למען לא יהיו ענייני הספר מאומה נעדרים.

השער השישי

כולל מגילת אסתר מימין בטעמים עטורים, ומשמאל שורה נוכח שורה נכפלה בכתב ספרים, לנחות דרך הקריאה לחפץ להכינה לקריאה בציבורים.

השער השביעי

כולל מאמר העוסק במסורתו של כמותר"ר יהיא הלוי אלשיך זצ"ל ממנחילי המסורת לדור ישרים, כפי העולה מכתביו וממקורות אחרים, לפקוח עיניים עוזרות ולהעמיד על דיוקם דברים, להיות לו לזכרון טוב לחיי נצח לדורי דורים.

יוצא לאור ע"י מכון שתילי זתים
בסיוע משרד התרבות

כל הזכויות שמורות

את הספר ניתן להשיג:

מכון שתילי זתים, טל. 03-9089316

מוסדות בנתיבות אמת, טל. 03-5793386

מפתח

11	בן עיר שלא קרא בי"ד	מבוא
11	דין יום וי"ד ויום ט"ז	א. אגרת הפורים השנית
11	אבילות (ל"ע) בפורים	ב. מעלות המהדורה
11	דין שנה מעוברת	ג. שלמי תודה
13	תיקון פורים	מבוא למהדורה הראשונה
75	מגילת אסתר	הקדמה והסכמה
77	סדר פורים	מהרב יוסף צובירי זצ"ל
80	סדר קריאת המגילה	מסורת הקריאה במגילה
84	מגילת אסתר	בקהילות הבלדי
118	סדר קריאת המגילה	מס"ת בכתובת מגילת אסתר
119	סדר יום פורים	הלכות פורים
121	ויצבור יוסף בר	קריאת המגילה בליל פורים
123	תוכן העניינים	כוונת שומע ומשמיע
	פרק ראשון	היסר תיבה מקריאתה
129	ענין קריאת המגילה בפורים	קראה על פה
	פרק שני	קרא ולא השמיע לאזנו
141	אמירת קדושה בליל פורים	הפסקה ושיחה באמצע הקריאה
	פרק שלישי	נוסחאות במגילה
143	ענין קריאת התורה בפורים	מדיני המגילה
	פרק רביעי	החייבים בקריאתה
168	קריאת המגילה כשם"ת על התיבה	שמיעה מבר חיובא
	פרק חמישי	חיוב קריאתה בלילה וביום
171	אין נופלים על פניהם בפורים	קריאתה ברוב עם
	פרק שישי	מדיני כתיבת המגילה
178	פורים בהלכה ובאגדה	מילה בפורים
181	מעשה לפורים	על הנסים
183	מנורת המאור	מתנות לאביונים
185	פרק ק"ה	משלוח מנות
189	פרק ק"ז	סעודת פורים
191	פרק ק"ז	שמחת פורים
195	תיקון סופרים	עשוית מלאכה
238	הערות והילופי גרסאות	פורים דמוקפין
	מאמר על מסורת	ספק מוקף חומה
239	הרב יהוא אלשיך זצ"ל	מימות יהושע בן נון
		בן עיר שהלך לכוך
		ובן כרך שהלך לעיר

מבוא

א

איגרת הפורים השנית

ברוך ה' אלהי אבותינו אשר נתן בלבנו כזאת, להוציא לאור מהדורה מחודשת של המגילה הזאת, אשר בשם **איגרת הפורים** נקראה זאת, אחר אשר אזלה מכל המחזות, ורבים מבקשים בנועם יפיה לחזות, ואומרים מי יראנו זאת. אי לזאת, שתנו לבנו גם לזאת, לשכלל את המהדורה ולהרחיבה בפעם הזאת, כפי שנפרט לקמן נגד כל ישראל על המלאכה הזאת, ומה נשתנה ומה הייתה העבודה הזאת.

דרכנו בהדרת הספרים היא להנציח את מסורת הקריאה שהייתה שגורה בפיות זקני תימן וחכמיה. במקומות שיש חילופי גרסאות בין הקהילות, מנציחים אנו את מסורת קהילת השאמי כפי שקיבלנוה מפה קדוש, כמוהר"ר **יוסף צובירי** זצ"ל. מאחר שהחילופים בין הקהילות מעטים, גם קהילות רבות ממתפללי הבלדי אימצו בחוס לבתי הכנסת שלהם רבים מן הספרים שזכינו להוציא לאור על פי המלצת דְּפָרְיָהֶם וראשיהם, כמו החומש המפואר פרשה מפורשה, ספר שלש מגילות, ספר איוב המצורף לסידור כנסת הגדולה השלם לתשעה באב, ספר משלי שנדפס עם מסכת אבות ועוד. זאת עשו, לא רק מהסיבה שהספרים נדפסו בעריכה מסודרת, מבוארת, מאירת עיניים ומרחיבת דעת, אלא חיבה יתירה נודעה להם, כי רוב המסורת המשוקעת בהם מתאימה גם למסורת הקריאה כפי שלימדום רבניהם ומוריהם, בלי שום קשר לנוסח התפילה שאותו היו מתפללים.

אך מאחר שעדיין נותרו מסורות המיוחדות לקהילות הבלדי שלא הונצחו בספרים שהוצאנו, ראינו לעצמנו חובה קדושה להוסיף ולציין מסורות אלה בגיליונות הספרים, כדי לתת מענה מושלם לנוהגים כמנהג הבלדי שיוכלו להמשיך ולדבוק במסורת קריאת אבותיהם,^[א] וכמו שכבר זירז וכתב מורנו ורבנו זצ"ל (בהקדמתו

[א] **כי** זאת יש לדעת, שהספרים האמורים לשקף את מסורת קהילות הבלדי אינם משקפים נאמנה את מסורת הקריאה המקובלת בפי רבני קהילות הבלדי וחכמיהם אותה הנחילו בציבור קהילותיהם, כפי שהיא נשמעת ברמה בבתי הכנסת, אלא עורכיהם ניסו לשקף (מי יותר ומי פחות) את מסורת כתבי היד, ובראשם את המסורת המשתקפת מחיבור חלק הדקדוק למהר"י צאלח זצ"ל

לסידור כנה"ג עם אמ"ת ויצ"ב ח"א, עמ' 20) בזה"ל, ומאידך אחינו אלו המחזיקים במנהגי אבותיהם בנוסח בלדי, נאה ויאה לומר להם יישר כחכם, חזקו ואמצו על משמרתכם. ובוזה אנו ממלאים גם את רצונם של מנהיגי קהילות הבלדי ורבניהם.^[ב]

מאחר שכך הם פני הדברים, מלבד כל השיפורים האחרים המיוחדים מהדורה מחודשת זו כפי שיפורט לקמן, כללנו במהדורה זו של הספר חילופי מנהגי קהילות השאמי והבלדי בסדרי התפילה והקריאה.

ואחרי אשר הודענו לקורא היקר את כל זאת, כל המתבונן להשוות בין המהדורה הראשונה למהדורה הזאת, יחכים ויבין את זאת, ובעיניו יוכח לחזות, כי שונה המהדורה בפעם הזאת, ופנים חדשות באו לכאן זאת לא זאת, והיה כל הרואה ויאמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת, ספר ערוך באותיות מאירות כאבני יקר במחרוזת חרוזות, ופתחי שערו כבחבלי בוץ וארגמן אחוזות, אז ירננו בשיר ושבח כל העדה הזאת, ויחדיו ישאו קול בדעות עולזות, להודות על כל הטובה הזאת, שוכני מוקפות ויושבי פרזות, ויאמרו אשרי מי שטרח ועמל להראותנו את כל זאת, וחרד בעבורנו את כל החרדה הזאת, להגיש לנו את המנחה הזאת, מסורת אבותינו ורבתינו אשר הנחילונו את התורה והמצוה הזאת, ולדור אחרון תכתב זאת, לקיים את דברי **איגרת הפורים** השנית הזאת.

מאחר וכבר הורונו חכמינו ז"ל באמרם, הנותן מתנה טובה לחברו צריך להודיעו, על כן, ראינו להציע ולפרט לפני המעיין, את מעלותיה של מהדורה חדשה זו, הן בעריכה המחודשת, הן בחיבורים החדשים שהוספנו, הן בהרחבת ההוראות וההדרכות למתפלל ולמעייין, הן בהערות והארות שהוספנו בשולי הדפים, ועוד, ומהן ילמד המעיין על התועלת הגדולה שבמהדורה זו.

מבלי לסטות ממנו ימין ושמאל, גם במקומות שדבריו לא התקבלו הלכה למעשה בכלל, ובכניס בית צאלח ובקרב צאצאו ממשפחת צאלח בפרט.

כאן המקום לציין שבמהדורות האחרונות של החומש פרשה מפורשה עשינו רצונם, והוספנו את ברכות ההפטר בנוסח בלדי, נוסף על הנוסח השאמי שהודפס לבדו במהדורות הראשונות.

[ב] **ולא** זו אף זו. אחר בקשות רבות מציבור מתפללי קהילות הבלדי, לעריכת סידור בנוסח בלדי כפי הנוסח הרווח בקהילותיהם, ומשתלשל ובא אליהם מאבותיהם ורבניהם, וכפי שהוא שגור בפיהם, עם הדרכות מפורטות וברורות בהרחבה ובדיוק, דוגמת עבודתנו בעריכת סידור כנסת הגדולה השלם. נענינו לבקשתם, וכך יצא לאור עולם **התכלאל המבואר ותכלאל מסורת אבות** על ידי ידידנו השה"ט חיים נחום הי"ו, ובע"ה נשתדל להוציא לאור את שאר הכרכים.

מעלות המהדורה

מבוא

מאחר שכוח המבוא שנדפס במהדורה הראשונה יפה גם למהדורה זו, שכן הוא מתאר את הורתו ולידתו של הספר וכיצד עלה במחשבה להוציאו לאור, הותרנו אותו על כנו, והערנו פה ושם על דברים שאינם שייכים למהדורה זו.

גם את הקדמתו והסכמתו של מורנו ורבנו זצ"ל למהדורה הקודמת העלנו כאן, כי ככוחם אז של הדברים כוחם גם עתה.

ראינו לנכון לצרף כאן הקדמה נוספת המתארת את מסורת קריאת המגילה בקהילות הבלדי ונקראת בשם **מסורת הקריאה במגילה בקהילות הבלדי**, שהודפסה במגילת אסתר **שלום ואמת** שיצאה לאור על ידי **מכון מראה** בשנת ה'תשס"ו בעריכת ידידנו הרב **צפניה שרעבי שליט"א**.

לכבוד מהדורה זה אף הוספנו את **מסורת תימן בכתיבת מגילת אסתר** בענייני חילופי הפרשיות וחילופי הכתיב והקרי מתוך מאמר מקיף שנכתב בנושא וטרם פורסם.

הלכות פורים

לבקשת רבים, להשלמת השימוש בספר, ולהיות ענייני הפורים מרוכזים בו, הוספנו קונטרס הלכות ומנהגי ימי הפורים הערוכים בלשון השווה לכל נפש אשר ראה אור בקובץ **הלכה ומסורה פורים התשע"א (ו')**, שיצא לאור על ידי מפעל **ארחות הלכה**. ועתה מופיע במהדורה שנייה, מוגה ומתוקן ללא הציונים וההערות.

אמנם לא את כל הקובץ בשלמותו העלנו, כי הלכות ארבע פרשיות ותענית אסתר אין מקומן בספר זה, המתחיל את תכנו מתפילת ערבית של ליל פורים. גם הלכות הנוגעות לסדרי התפילה שכבר העלנו את פרטיהם בסדר שערכנו לקהילות השאמי והבלדי לא ראינו צורך לכפול.

תיקון פורים

את תיקון פורים במהדורה זו דלינו מתוך **סידור כנסת הגדולה השלם**, עם כל המעלות המפורטות במבוא שם, בין השאר בהשמטת השוואים הנחים.

גם את הפירוש **וזאת ליהודה** ערכנו בעריכה חדשה הכוללת תוספת פיסוק, הקטנת ציוני המקורות, ועוד.

מגילת אסתר

פתיחת המגילה וסיומה

במהדורה זו ערכנו את ההוראות לסדר התפילה לליל פורים וליומו מחדש ביתר הרחבה ובסדר חדש מתוך **סידור כנסת הגדולה השלם** למנהג השאמי, וכן מתוך **התכלאל המבואר** למנהג הבלדי. כמו כן שילבנו מתוך **קונטרסים** **ההערות** (הנדפס בסוף התכלאל המבואר) את ההערות המתאימות בתוספת פירוט והרחבה. ובהיות כי רבו השינויים בסדרי התפילה בין קהילות הקודש שאמי ובלדי, העדפנו לערכם בשני טורים מקבילים, כך שכל אחד יוכל לקרוא בשטף את הסדר הנוהג בקהילתו, בלא צורך להשפיל עיניו לשולי העמוד להערות רבות על חילופי המנהגים.

בכלל זה, הוספנו למתפללי קהילות הבלדי את המזמור **שיר המעלות וכו' לולי ה'** וכו' וקדיש יהא שלמא הנאמרים בקהילותיהם אחר קריאת המגילה בלילה וביום.

בפסוקי הפתיחה הנאמרים בק"ק יהודי תימן לפני ברכות המגילה המתחילים בפסוק **תְּסַדֵּי ה' אֶזְפִּיר וכו'**, השמטנו את השוואים הנחים והוספנו סימני "כסרה" וגעיות במקומות הנצרכים.

פסוקי המגילה

בפסוקי המקרא הגדלנו והדגשנו בהבלטה את השוואים הנעים כדרך שעשינו במהדורות החדשות של ספר איוב (בתוך סידור כנסת הגדולה השלם לתשעה באב, משנת תשע"א) וספר משלי (בתוך ספר משלי אבות, משנת ה'תשס"ט). [כ*]

שילבנו הוראות בתוך המגילה על אופן קריאת פסוקי הגאולה ושמות עשרת בני המן.

מסורת מדוייקת

כדרך שעשינו במסורת מדוייקת שנדפסה בחומש **פרשה מפורשה**, גם כאן הוספנו מעט הערות במסורת מדוייקת על נוסחאות שלא העלה אותן מורנו ורבנו זצ"ל על הכתב בחיבורו, אולם קיבלנום בעל פה ממנו ומזקנים רבים אחרים. הערות אלו נדפסו בכתב קטן, ובתוך סוגריים, ולאחריהן חתמנו (המו"ל), כדי שיידע הקורא שהערות אלה מתחת ידינו יצאו.

[כ*] **וזאת** מלבד הגהה מדוקדקת ותיקוני טעויות קלים שנפלו במהדורה הראשונה, כגון מה שנוספו בטעות פסיקים לאחר המילים אשר (ח', א'), היהודים (ט', כ"ז), על פי מקצת דפוסיים [טעויות אלו "עברו" גם למגילת "שלום ואמת". אב"ן].

חלק הדקדוק

נוסף על החיבור מסורת מדוייקת שהודפס לבדו במהדורה הראשונה הוספנו את החיבור **חלק הדקדוק למהר"י צאלח זצ"ל**.

את **חלק הדקדוק** ערכנו מדויק ומזוקק על פי כתבי יד. כמו כן הוספנו להעיר תוך סוגריים מרובעים על נוסח שונה מעט שמצאנו בכת"ק של מהר"י צאלח זצ"ל שהעיר בגיליון תאג כתובים שהעתיק בניה הסופר בשנת א'תשפ"א לשטרות (=ה'ר"ל ליצירה, 1469-1470). מספר כתב היד במכון לתצלומי כתבי יד הוא B 317 1452=4 (את צילומו תמצא לקמן בסוף הספר, בשער "סריקות כתבי יד תימניים").

בכלל זה אף שילבנו מעט הערות קצרות תוך סוגריים מרובעים לתוספת ביאור במקומות הנצרכים.

מדור הערות וחילופי גרסאות

מאחר שבקהילות הבלדי לא קראו תמיד כחלק הדקדוק, הוספנו מדור להערות קצרות ולחילופי גרסאות במקומות הנצרכים על חילופים במסורת הקריאה הנהוגה בקהילות הבלדי. וכאן מודעה רבה שבמקומות שלא הערנו שבקהילות הבלדי קוראים בצורה מסוימת, הרי הם קוראים כנוסח שמופיע כגוף המגילה, ולא כפי שהעיר מהר"י צאלח זצ"ל בחלק הדקדוק. כגון במילים **מיום ליום** (ג', ז'), ובא **עם המלך** (ה', י"ד), **נזכרים ונעשים** (ט', כ"ד), ועוד.

כמו כן, במדור זה הערנו רק על גרסאות שמקובלות ושגורות בפי רוב ככל קהילות הבלדי. לא ראינו צורך להעיר במדור זה על גרסאות מיוחדות שהיו בפי יחידים ולא היו נחלת כלל הציבור.

לתועלת המעיינים הוספנו להעיר גם על מסורות שבעל פה המוסכמות לכולי עלמא בין בקהילות הבלדי ובין בקהילות השאמי, מסורות שלא נמצאו ברוב התיגאן והדפוסים. על רוב הגעיות הנמצאות בתיגאן שלא שמעתן אוזן מעולם לא ראינו צורך להעיר, והרוצה לעמוד עליהן ימצאן במבוא הנוסף תחת הכותרת **מסורת קריאת המגילה** (לקמן עמ' 26-28).

ויצבור יוסף בר

הוספנו מתוך הספר **ויצבור יוסף בר** ח"א פרק י"ד את סימן ט"ז העוסק בעניין וידוי ונפילת אפים בשני ימי הפורים, ובי"ד ובט"ו באדר ראשון בשנה מעוברת, וכל המסתעף מזה (וקראנוהו פרק חמישי, ראה לקמן מעמ' קע"א).

כמו כן, מתוך כתביו של מורנו ורבנו זצ"ל, העלנו שיחה שעניינה פורים בהלכה ובאגדה, והוספנוה כפרק בפני עצמו (וקראנוהו פרק שישי, ראה לקמן מעמ' קע"ח).

מסורת הקריאה במגילה בקהילות הבלדי

בעקבות ריבוי ספרים לבני עדת תימן המושתתים על פי כתבי יד, בשנים האחרונות חלה התעוררות רבה בקרב הנוהגים כמנהג הבלדי להמשיך את מסורת אבותיהם וזקניהם, כפי שנהגו בתימן דור אחר דור, ולא לנטות ימינה ושמאלה אחר מסורות חדשות שלא שמעתן אוזן, גם אם הן מעוגנות בחלק מכתבי היד העתיקים, וכמאמר הידוע "מפי רב ולא מפי כתב".^[ה]

המגילה הראשונה שנדפסה על פי מנהג הבלדי, היא מגילת אסתר **שלום ואמת** שיצאה לאור על ידי מכון מראה בשנת ה'תשס"ו בעריכת ידידי הרב **צפניה שרעבי שליט"א**, שאותה הגהתי וזיקקתי כפי המסורת שקיבלתי מזקני תימן וחכמיה. ולאחריה מגילת אסתר בהוצאת **נוסח תימן** שיצאה לאור בשנה זו, שנת התשע"ג, על ידי ידידי היקר ר' **שגיב מנחפור** הי"ו שגם היא הוגהה על ידי. ועתה, סמוך להדפסת ספר זה, יצאה לאור מגילת אסתר **יקר תפארת** על ידי מו"ר הרה"ג **פינחס קורח שליט"א**, מוגהת גם היא על ידי על פי מסורת הבלדי השגורה בדור האחרון.

במהדורת שלום ואמת (ולאחריה במהדורת נוסח תימן) כתבתי מבוא קצר שכוחו יפה גם למהדורה זאת, ולכן אעתיק אותו כאן בלי שינוי ותמורה (מלבד הפסקה האחרונה שהשמטתי מאחר שאינה נוגעת לכאן). רק זאת יש להעיר שבמשך השנים מאז יצאה לאור מהדורת "שלום ואמת" התוודעתי לעוד הקלטות רבות של זקני תימן וחכמיה (כאן המקום להודות לידידי ר' **אלרם ושדי** הי"ו על שסייע בידי סיוע של ממש), ואף ישבתי עם זקני תורה רבים (בעיקר מאלה האמונים על שיטת מהרי"ץ והאדוקים בה בדרך כלל) ומהם דליתי בין השאר את מסורת קריאת מגילת אסתר. ב"ה מסורת קריאתם תאמה לחלוטין את המסורת שאותה הנצחתי, וברוך שכיוונתי.^[ו]

ואלה דבריי שם:

לקראת יום הפורים הבא אלינו לטובה, הנני מגיש לפניכם היום, מהדורה חדשה של **מגילת אסתר**, מנוקדת ומוטעמת בדקדוק רב, כפי הקריאה המקובלת והשגורה בפי רוב ככל בני קהילת הבלדי בעי"ת צנעא ואגפיה. וזאת לאחר שראיתי כי אין בנמצא

[ה] **מקורות** למאמר זה מדברי חכמי תימן העליתי במבוא לתכלאל המבואר, פרק ד. עיין שם.
[ו] **הנה** מקום אתי להעיר על המילה למרדכי (ו, ג), שנכתבה ללא געיא בלמ"ד כפי המנהג השגור. במהדורת "שלום ואמת" כתבתי שמוהר"ר יחיא הלוי אלשיך צ"ל היה גועה בלמ"ד בכל

מהדורה המתאימה לכך, [1] ורבים אומרים מי יראנו טוב, מהדורה אשר נוכל ללמוד ממנה את הקריאה הנכונה ולהכין את עצמנו לקריאה בציבור או לקריאה בבית עבור הנשים.

ואף שכבר יצאה לאור מהדורה מדוייקת, מוגהת ע"י כמוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל, תוך ספרו **איגרת הפורים**, מכל מקום עדיין נותרו מעט שינויים בין המהדורה ההיא שהיא כמנהג השאמי, לבין הקריאה המקובלת אצל רוב ככל הבלדי.

כמו כן, אף שכבר יצאו לאור מהדורות המוגהות עפ"י התיגאן ועפ"י חלק הדקדוק לגאון עוזנו מהרי"ץ זצ"ל, ומלאכה חשובה נעשתה בהן, לבל יאבדו אותן נוסחאות יקרות בתהום הנשייה, מכל מקום הקריאה המקובלת אינה כן, כיון שישנם שינויים רבים במסורת הקריאה ובנוסחאות.

אשר על כן נטלתי על שכמי את המלאכה, וחקרתי ודרשתי אחר הנוסחאות המקובלות, מפי זקני תורה רבים מאד. ובפרט עמדתי על הקריאה שיצאה מפי קדשם של גדולי רבותינו בדור האחרון, הלא המה המאורות הגדולים, כמוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, כמוהר"ר אברהם צדוק (צאלח) זצ"ל, כמוהר"ר אלעזר קורח זצ"ל, כמוהר"ר יוסף קורח זצ"ל, כמוהר"ר שלום קלזאן זצ"ל. וידוע כי הרבנים הללו היו בקיאים ומדקדקים בקריאה הדק היטב, ובודאי כל קריאתם היא כפי ששמעו מרבותיהם, ורבותיהם מרבותיהם, דור אחר דור. יש מהם שקריאתם נותרה לנו על גבי קלטת הקלטה, ויש מהם שקיבלנו קריאתם בעדות נאמנה מפי בניהם ותלמידיהם, אשר גם הם בקיאים ומדקדקים.

אולם, גם בין כל הגדולים הללו, מצאתי מעט שינויים קלים בקריאה. אך, השינויים הללו ידועים ומפורסמים, ויש מהשינויים שדרו בכפיפה אחת, באופן שאותו חכם קרא פעם כך ופעם כך. עכ"פ, הצד השווה שבהם, שאין גם אחד מהם אשר קריאתו מתאימה לשינויים שבתגאן בכמה עניינים.

א. כל הרבנים והזקנים הנז"ל אינם גועים בהרבה מן הגעיות שנוספו בתיגאן, כגון **הַפְּרָתְמִים** (א', ג'), **הַנְּמָצָאִים** (א', ה'), **וְבַהֲקָבֵץ** (כ', ח'), **וַיִּתְּנָה** (ג', י'), **לְהַתְּחַנֵּן** (ד', ח').

ההקלטות שבידי. גרסה זו לא שמעתי משאר הרבנים, ולכן הנחתי שהיא ייחודית לו. במשך השנים שמעתי כמה מבני משפחת אלשיך (המייחסים כ"טעות" את כל מה שלא עולה בקנה אחד עם המסורת שאימצו להם מקרוב) הטוענים שלא היה לי להנציח גרסה זו, מאחר שזו טעות שטעה ראש משפחתם. אולם במשך השנים גיליתי שגרסה זו בגעיא תחת הלמ"ד היא לא ייחודית למארי יחיא בלבד כפי שסברתי בתחילה, ובודאי שאינה טעות כפי שסברו בני משפחת אלשיך, אלא היא גרסה שהייתה שגורה בפי כמה מזקני תימן וחכמיה, כפי שקיבלתי במפורש מזקנים שונים, וכ"ה מתועד בהקלטות שונות שהתוודעתי אליהן במשך השנים, ולא באתי אלא להצדיק צדקת הצדיק דמעיקרא. אמנם הגרסה המקובלת בפי הרוב, היא ללא געיא וכפי שכתבתי בעמוד.

[2] **הדבר** היה נכון לשנת תשס"ו, אולם כאמור לעיל (בסמוך עמ' 26) כיום המצב השתנה ב"ה.

הנמצאים (ד', ט"ז), ויעבר (ד', י"ז), ויתנה (ח', ב'), ותעמד (ח', ד'), ולמדכי (ח', ז'), מתיהדים (ח', י"ז), ויקהלו (ט', ט"ו), ולאבדם (ט', כ"ד).

ב. כולם נהגו לגעות ברוב ככל המקפים, כגון צנה-לו (ג', ב'), פפר-פספ (ג', ט'), מפת-תרב (ט', ה'), ודלא כמי שחידש שאין לגעות במקף אלא כשנשתתף עמו סגול, כגון ויגדלו (ד', ו'), דפר-טוב (ד', ט').

ג. ישנן מילים שכל הרבנים והזקנים הנז"ל נהגו היפך רוב התיגאן, כגון פהראתו (א', ג'), והקרב (א', י"ד), והיהודים (ט', י"ח), והימים (ט', כ"ח) שגועים בווי"ן, אשר (ד', ט'), שגועים באל"ף, וקה (ד', י"א), שקוראים המילה מלעיל (בהטעמת החי"ת).

ד. ישנן מילים שכל הרבנים והזקנים הנז"ל נהגו לקראן מלעיל ובסגול התי"ו, ובתיגאן הן בצירי, כגון ינתן (ב', י"ג), וינתן (ה', פסוקים ג' ו'), ונתנתן (ט', י"ד).

ה. ואף חלק גדול מהנוסחאות שהעלה מהרי"ץ בחלק הדקדוק, כל הרבנים והזקנים הנז"ל לא נהגו כמותו. כגון ונקרא בשם (ב', י"ד), [זי*] מיום ליום (ג', ז'), ואל-הפחות (ג', י"ב), ובא עם המלך (ה', י"ד), להקהל (ח', י"א), נזכרים ונעשים (ט', כ"ד), את אגרת הפורים (ט', כ"ט). בכל אלו אין קוראים כך, אלא כפי שהדפסנו.

ו. כמו"כ, במילים שבלשון השתחוויה, כולם לא נהגו לגעות אלא בתי"ו בלבד. ודלא כמו שהן בתיגאן, וכפי שעולה מדברי מהרי"ץ בחה"ד (במדבר כ"ה, ב') לגעות באות שקודם השי"ן, כגון ומשתחווים (ג', ב'), וישתחווה (שם), ומשתחווה (ג', ה').

ז. במילה שבאו בראשה שני פתחין (או פתח סגול) הסמוכים זה אחר זה כשהאות השלישית נקודה חטף, יש נוהגים (בפרט בכניס בית אלשיך) לגעות פעמיים, אך המנהג המפורסם לגעות במקומות ידועים או במילים ידועות בלבד, כגון הנערה (ב', פסוקים ט' י"ג). וכן הוא בקריאת כל הרבנים והזקנים הנז"ל. ודלא כמי שחידש כלל בזה, לגעות פעמיים בכל מקום שהמילה בטעם מפסיק או מעמיד.

ח. בדרך כלל, הגיית השוא הנע היא כפתח קל (פתח חטוף), כגון מדינה (א', א') כאילו נכתב מדינה. ואם נשתתפה עמו געיא, אף שבספרי הדקדוק מבואר שהגייתו כפתח ממש (אך ללא געיא), כגון למרדכי (ו', ט') כאילו נכתב למרדכי. אולם המנהג ידוע ומפורסם שהגייתו כפתח עם געיא, וכאילו נכתב למרדכי. וכן הוא בקריאת כל הרבנים והזקנים הנז"ל....

אדם בן נון

[זי*] מהרי"ץ כתב רק ש"הרי"ש שווא לבד", ובא לאפוקי שהרי"ש ללא חטף קמץ. ואף שאין בזה נפקא מינה בקריאה כידוע, כבר מצאנו למהרי"ץ שהעיר על חילופי שווא לפני גרונית וחטף קמץ (במדבר ז', פ"ה, דברים ד', מ"א). ומשתיקתו למדנו שאין געיא ברי"ש.

מסורת תימן בכתיבת מגילת אסתר

יש לתת את הדעת על נושאים שונים העוסקים במסורת תימן בכתיבת מגילת אסתר, שחלקם השתנו במשך השנים, כגון תיוג, פרשיות סתומות לדעת הרמב"ם או לדעת הרא"ש, מספר השורות בעמוד, אופן כתיבת שמות עשרת בני המן, אותיות רבתיות וזעירות, אופן סיום כל עמוד (האם הקפידו על סוף פסוק), ועוד. בע"ה עוד יקומו חכמים ומלומדים שיעסקו בזה, וינציחו את מסורת תימן לדורותיה. אולם בשורות אלה אדרש בקצרה רק למספר הפרשיות ולחסרות ויתרות.

מספר הפרשיות

המנהג הידוע אצל סופרי תימן בדורות האחרונים שבמגילת אסתר יש שש עשרה פרשיות,^[ח] וכולן סתומות,^[ט] ואלו הן:

[ח] **עיון** במגוון רחב של מגילות אסתר עתיקות מתפוצות ישראל מעלה שיש למעלה משלושים מקומות שבהם מצאנו סימוני פרשיות (ראה לדוגמה ב"טבלא להשוואת פרשיות במגילה" שערך הרב דוד יצחקי שליט"א, שהודפסה בתוך מנהגי כתיבת מגילת אסתר, קובץ תורני זכור לאברהם תשנ"ג, עמ' תע"ג). גם בכתבי היד התימניים מצאנו מעט מבוכה בעניין מספר הפרשיות (עין מה שכתב מו"ר הרה"ג שלמה קורח שליט"א בעריכת שולחן - ילקוט חיים, חלק ט', סימן תרצ"א סעיף ו', עמ' קצ"ח), אך עכ"ז עדיין ניתן להבחין בוודאות שברוב כתי"י מופיעות דווקא שש עשרה פרשיות אלה, ובכתי"י מהדורות האחרונים יש מגמה ברורה לשמר את הפרשיות האלה דווקא.

[ט] **הרב** דוד יצחקי שליט"א (שם עמ' תל"א-תע"ח) הוכיח בצורה ברורה ש"בדורות הראשונים היה המנהג ברוב המקומות לכתוב כמה פתוחות במגילות" (שם עמ' ת"ן), וכן נמצא בכת"י לנינגרד, וכן קיימות עדויות שהיה אף בכתר ארם צובה. אך לא היה בזה מנהג פשוט, ולא הייתה אחידות בסימון הפרשיות. הרב דוד יצחקי בדק שלושה כתבי יד תימניים עתיקים, ואני הוספתי לבדוק עוד כתבי יד תימניים אחרים, עתיקים ומדויקים. הצד השווה לכולם שנמצאו בהם מעט פרשיות פתוחות, אך אין בהן אחידות.

אמנם בדורות מאוחרים יותר (בעיקר מהמאה הי"ז) נוצרה אחידות מלאה במסורת תימן, וכבר לא מוצאים פרשיות פתוחות במגילות אסתר (לא במגילות שבתגאן, לא במגילות שבתכאליל ולא במגילות הכתובות על גויל ועל קלף). ייתכן שתרמה לכך פסיקתו של הרמ"א (סימן תרצ"א סעיף ב): "ועושיין כל פרשיותיה סתומות. ואם עשאן פתוחות פסולה". וייתכן שגרמה לכך הוראתו המפורשת של הסופר המוסמך מהר"י בשירי שכתב (בכתב יד שכתבו לשימושו האישי

ט. ומרדכי ידע (ד', א')	א. ביום השביעי (א', י')
י. בלילה ההוא (ו', א')	ב. ויאמר המלך לחכמים (א', י"ג)
יא. ויאמר המלך אחשורוש (ז', ה')	ג. ויאמר מומכן לפני המלך (א', ט"ז)
יב. ביום ההוא נתן (ח', א')	ד. אחר הדברים האלה כשך (ב', א')
יג. ויאמר המלך אחשורוש (ח', ד')	ה. איש יהודי (ב', ה')
יד. ומרדכי יצא (ח', ט"ו)	ו. בימים ההם ומרדכי (ב', כ"א)
טו. ותכתב אסתר המלכה (ט', כ"ט)	ז. אחר הדברים האלה גדל (ג', א')
טז. וישם המלך אחשרש (י', י"א)	ח. ויאמר הזמן למלך אחשורוש (ג', ח')

חסרות ויתרות

ראשית יש להקדים כי לאחר בדיקת עשרות רבות של מגילות אסתר תימניות (בתיגאן, בתכאליל וכמובן במגילות הכשרות) מתקופות שונות, עולה שיש חילופים רבים בחסרות ויתרות של מגילת אסתר, וכמעט שאין מגילה אחת דומה לחברתה (נראה שמאחר ששיבושי כתיב אינם פוסלים את המגילה, לא הקפידו בכתיבתה כדרך שהקפידו בכתיבת ספר תורה). לא בכדי מתוך 38 הערות בחלק הדקדוק על מגילת אסתר, ייחד מהרי"ץ 9 הערות בנושא כתיב, לעומת חלק הדקדוק על התורה שמתוך 608 הערות, רק כ-10 הערות עוסקות בכתיב. אולם בכתיב היד העתיקים וכן אצל סופרי תימן הדווקנים הנוסח קרוב מאוד.

הכתיב במגילת אסתר תועד על ידי הרב שלמה גנצפריד בספרו קסת סופר, וזהו הכתיב שהתקבל בדרך כלל בעדות ישראל. גם חוקר המסורה הרב מרדכי ברויאר שחזר את נוסח המסורה על פי כתבי יד טברניים עתיקים ועל פי הערות מסורה. והנה השוואת הנוסחים מראה התאמה מלאה מלבד בחמש מילים (מבוא לכתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא, עמ' 23-24).

הכתיב על פי קסת סופר

- א. והלבשו (ו', ט')
- ב. להרג (ח', י"א)
- ג. בפניהם (ט', ב')
- ד. ומשלוח (ט', י"ט)
- ה. לקיים (ט', ל"א)

הכתיב על פי המסורה

- א. והלבישו (ו', ט')
- ב. ולהרג (ח', י"א)
- ג. לפניהם (ט', ב')
- ד. ומשלח (ט', י"ט)
- ה. לקיים (ט', ל"א)

ונמצא ברשות הרה"ג יוסף עראקי הכהן שליט"א. את צילומו תמצא לקמן בסוף הספר, בשער "סריקות כתבי יד תימניים" "וצריך האדם לקנות מגלה כשרה כדי שיצא בה ידי חובתו... ויהיו הפרשיות שלה כולן סתומות כאשר תקנתי כאן". וכן הוא מנהג תימן הלכה למעשה (וכ"כ מו"ר הרה"ג שלמה קורח שליט"א בעריכת שולחן - ילקוט חיים שם).

על שלוש המילים הראשונות יש לנו הערות מפורשות של מהרי"ץ בחלק הדקדוק שמתאימות לנוסח המסורה ששחזר ברויאר. על שתי המילים האחרונות אין לנו הערה של מהרי"ץ, ואף שבדיקת עשרות כתבי יד מראה ששתי הנוסחאות היו מצויות בתימן זו לצד זו, כמו נוסחאות רבות אחרות שהיו קיימות בכתיב היד, עם כל זאת נראה שנוסח תימן העיקרי הוא כנוסח שעל פי המסורה.^[1]

הנה מקום להעיר על תיבת ארידי (ט', ט') שבוודאי שהיא מלאה יו"ד במסורת תימן. דבר זה כבר העלה ידידי הסופר המומחה הרב דוד צדוק שליט"א נכד מוהר"ר אברהם צדוק (צאלח) זצ"ל במאמרו בירור מנהג יהודי תימן בכתיבת בן המן 'ארידי' במגילת אסתר המצורף לקונטרס תיקון סופרים מגילת אסתר 28 שורות המלך כמנהג ק"ק תימן.

ואני בדקתי אחריו בדיקה יסודית ומקיפה ומצאתי כדבריו. וכמו שכתבתי בקצרה לקמן (עמוד ק"י בהערה ב') בזה"ל, אף שבכתה"י התימניים יש חילופים רבים בחסרות ויתרות של מגילת אסתר, וכמעט שאין מגילה אחת דומה לחברתה, מכל מקום במילה ארידי יש הסכמה ברורה לכתוב ארידי מלא יו"ד, וכ"ה במגילות הכשרות, בתיגאן ובתכאליל העתיקים, לרבות כתיבת ידם של הסופרים המוחזקים כדווקנים לדורותיהם: בניה הסופר, מהר"י בשירי, מהר"י ונה, הרב חכם צאלח, הרב שלום קורח, הרב שלום צאלח, הרב יוסף שמן, ועוד רבים מאוד. ומה שמצאנו בקובץ אחד של מהר"י בשירי (הכולל את הערוך הקצר, מגילת אסתר, ספר חבצלת השרון ועוד כמה עניינים, ומספרו במכון לתצלומי כתבי יד הוא B 952 38°2428) שכתב ארדי חסר, נראה שאין לסמוך עליו מול כל כתה"י האחרים, ובפרט שמהר"י בשירי עצמו בשאר העתקותיו כתב ארידי מלא. והארכתי על זה במאמר מיוחד שיתפרסם בקרוב בע"ה, עכ"ל שם.

[1] **ראשית**, מפני שגם בנוסח התורה אנו מוצאים התאמה בין הנוסח התימני לנוסח המסורה ששחזר הרב ברויאר, וגם במגילת אסתר בשלוש מתוך חמש מילים הנוסח התימני מתאים בוודאות לנוסח המסורה, סביר להניח שכך הוא הדבר גם בשתי המילים האחרונות, ולכן נראה להכריע ככתה"י התואמים את נוסח המסורה, בפרט שכ"ה בכתה"י של הסופרים הדווקנים, ועל כולם בכתה"י מהר"י בשירי (שהוזכר לעיל בהערה ט') שם כתב "אף על פי שאין אדם יוצא ידי חובתו אלא בקריאת המגלה הכתובה על הגויל או על הקלף, ראיתי לכתוב כאן נוסח המגלה על תקון סופרים, שאם הוצרכתי לכתוב מגלת גויל או קלף הגהתי ממנה" (גם את צילום דבריו תמצא לקמן בסוף הספר בשער ה"סריקות כתבי יד תימניים").

על שאר המילים שהעיר מהרי"ץ על כתיבן, כגון מנותה ולא מנותיה (ב', ט'), וימליכה ולא וימליכיה (ב', י"ז), ידעים ולא יודעים (ד', י"א), לקים ולא לקיים (ט', כ"א), לא ראיתי צורך להעיר מאחר שכדעת מהרי"ץ גם כתב בקסת סופר, וכ"ה על פי נוסח המסורה, ואין בכך ייחודיות

לא בכדי גם הרב ברויאר ששחזר את הנוסח המסורה על פי כתבי יד טברניים עתיקים ועל פי הערות המסורה הכריע בתחילה (מדור "הנוסח ומקורותיו" המצורף לתחילת ספר חמש מגילות - דעת מקרא בהוצאת מוסד הרב קוק ובספרו מבוא לכתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא, עמ' 23-24) שהנוסחה היא ארידי ביו"ד. וכן קבע במגילת אסתר - דעת מקרא הוצאת מוסד הרב קוק. אולם לאחר מכן חזר בו הרב ברויאר (במאמרו "ספקות שאין להם הכרע", לשוננו נח, ד (תשנ"ה), עמ' 292-293), ועל פי שני כתבי יד נוספים שמצא הכריע שנוסח המסורה הוא ארדי ללא יו"ד.

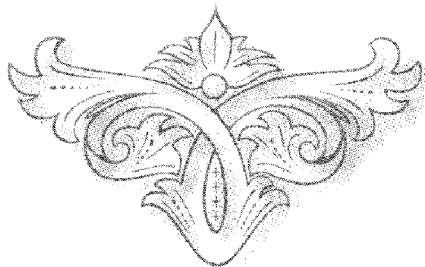
אמנם על פי מחקר מקיף שערכתי, בין השאר בבדיקת עשרות כתבי יד טברניים, הוכחתי שכ"ה גם נוסח המסורה על פי כתבי היד הטברניים. אם כן נראה ששגה הרב ברויאר בחזרתו, וכן הסכימו אתי מלומדים שונים העוסקים בתחום המסורה (המאמר כולו יתפרסם בקרוב בע"ה).

אדם בן נוון

למסורת תימן דווקא. בכלל זה לא ראיתי צורך למנות גם את יושב ולא ישב (ב', כ"א) היהודיים ולא היהודים (ח', א'), ומשלח ולא ומשלוח (ט', כ"ב), אע"פ שמתוך בדיקת כתה"י התימניים קשה להכריע מהו נוסח תימן, כיוון ששתי הנוסחאות קיימות זו לצד זו, אך כיוון שנוסח קסת סופר זהה גם כאן לנוסח עפ"י המסורה, ולא מצאנו התייחסות מפורשת של אחד מחכמי תימן, העמד דבר על חזקתו שכ"ה גם נוסח תימן העיקרי.

תיקון פורים

עם פירוש
וזאת ליהודה

תיקון פורים לרבי יהודה הלוי זצ"ל

כתב הגאון רבי חיד"א זצ"ל בספר מערכת גדולים (אות יו"ד סי' ל"ז) בזה"ל, רבי יהודה הלוי ז"ל משורר עצום, והיה אומר שירותיו נוכח פני ה' בדביקות גמור וכו', ובמהחזורנו מחזור הספרדים שם אתה מוצא כמה פיוטים לרבי יהודה, שיחה נאה מתוקים מדבש, ואף הוא ראה והתקין שבח שפר מאמר המתוק לשבת זכור, מי כְמוֹף וכו', ואחר האלפ"א בית"א הראשונה חתם שמו בראשי החרוזים אני יהודה הלוי הקטן ברבי שמואל הלוי, עכ"ל הגאון חיד"א.

וכבר נתקבל גם ביהדות תימן לאמרו בשבת זכור אחר ההפטרה, קודם ה' הוֹשִׁיעָה וכו', וכן העתיקוהו אבותינו הקדושים מסידורי ספרד, וקבעו אותו בתכאליל שנכתבו לפני שלש מאות וחמישים שנה, והוא נכון וקיים בידינו עד היום.^[א]

פתיחה

מִי כְמוֹף, וְאֵין כְּמוֹף. מִי דוֹמָה לָךְ, וְאֵין דוֹמָה לָךְ:

וזאת ליהודה

מִי כְמוֹף. ע"ש מי כמכה באלים ה' (שמות ט"ו, י"א), מי כמוך חסין יה (תהלים פ"ט, ט'): **וְאֵין כְּמוֹף.** ע"ש אין כמוך באלהים ה' (שם פ"ו, ח'): **מִי דוֹמָה לָךְ.** ע"ש ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו, ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעיה מ', י"ח כ"ה): **וְאֵין דוֹמָה לָךְ.** ע"ש אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו (שמואל א' ב', ב'):

ואן אף שענינו הרואות שלא הזכר תיקון פורים בכתה"י של מהרי"ץ, ואף בכניס בית אלשיך לא נהגו לאמרו כלל אף בדור האחרון, מכל מקום אבותינו הקדושים העתיקוהו מסידורי ספרד, וקבעו אותו בהרבה תכאליל מאז אמצע המאה הי"ז ואילך, וכך התקבל המנהג בשאר בתי כנסיות לאמרו. ומוהר"ר דוד צאלח זצ"ל (נכד מהרי"ץ), וכן מוהר"ר אברהם חאזי (אחי"ה) זצ"ל, כתבו פירושים רחבים על תיקון פורים. וז"ל מהר"א חאזי בהקדמת פירושו, הנה המנהג הזה משתלשל והולך לקרות תיקון פורים בשבת שלפני פורים, כדי לפרסם הנס. והוא מהגמרא יומא (דף כ"ט ע"א), למה נמשלה אסתר לאילת וכו', אלמא ליכא חיובא, רק למצוה כדי לפרסם הנס. ונהגו לקרותה וצ"ל לקרותה. המ"ל אחר ההפטרה, כז המנהג, ולא נהגו לאמרה [צ"ל לאמרו. המ"ל]

על סדר אל"ף בי"ת ואות רי"ש כפולה, ויש בו כ"ג בתים.

אָדוֹן, חֶסֶדְךָ בַּל יִחְדַּל. אֲמַתְךָ מִבְּצָר, עֵז וּמִגְדָּל.

כִּי הָיִיתָ מְעוֹז, לְדָל. מְעוֹז לְאַבְיוֹן, בְּצָר, לוֹ:

בְּיָמֵי חֶרְפֵי [א] מְקַדְמוֹנֵי. בִּי דָבָר, רוּחַ יְהוָה.

וְהַיּוֹם, אִם גְּרָשׁוֹנֵי עוֹנֵי. דוֹדֵי לִי, וְאַנִּי, לוֹ:

וּזְאת לַיהוּדָה

אָדוֹן. רבונו של עולם: חסדך. אשר מעולם אתנו: בל יחדל. בטוחים אנו באמיתותו שלא יפסק ושלא ימנע לעולם: אמתך. אמת סמוך לחסד, כמו אשר לא עזב חסדו ואמתו (בראשית כ"ד, כ"ז), תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (מיכה ז', כ'), כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך (תהלים קט"ו, א'). ור"ל, האמת שלך שנשבעת לאבות לשמור חסדך לבניהם כמו שנאמר, ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ז', ב'), הרי הוא לנו בדלותנו כמו מבצר, שהוא בנין חזק לחסות בצלו ולהתגונן בו מכל צר, ונותן עוז ברוחנו להיות תקיפים ואמיצים, כענין שנאמר, כי היית מחסה לי מגדל עז מפני אויב (תהלים ס"א, ד'), ודימה האמת הזה לג' דברים, דהיינו אמתך חזק כמו מבצר, והוסיף עז, לומר שזה אמת שיש לו תוקף, ומגדל, לומר שזהו אמת רם וגבוה, מתנוסס על נס לעיני כל, כגובה המגדל: כִּי הָיִיתָ מְעוֹז לְדָל וכו'. פסוק הוא (ישעיה כ"ה, ד'), נאמר על ישראל, כלומר כי בכח זרועך היית למעוז בעת צר לישראל עם דל ואביון (מצודת דוד שם), וטעות נפל בסידורים שכתבו ומעוז לאביון בוי"ו בתחלת המלה, ויפה העתיק החכם ישראל זמורה בקובץ כל שירי רבי יהודה הלוי מעוז לאביון, כי כך הוא בפסוק שם בישעיה בלי וי"ו, ואין לשנות:

בְּיָמֵי חֶרְפֵי מְקַדְמוֹנֵי. ע"ש כאשר הייתי בימי חרפי בסוד אלוה עלי אהלי (איוב

כ"ט, ד'), היינו בימי גדולתי (ראב"ע שם), שנמשכה עלי מן קדמוני בעת שהיו

בנשמת, מטעם דהוי הפסק וכו', עכ"ל. ואם כן, יתכן שגם בזמנו של מהרי"ץ היו אומרים אותו, אלא שמפני שהיה זה מנהג חדש בזמנו, לא העתיקו ופירשו: [א] חרפי. הפ"א דגושה, כפי שהוא

גְּמַלְנִי מֵאֵז טוֹבוֹת. גְּלוּיֹת יְדוּעוֹת, לְלִבָּבוֹת. גַּם אִם יִהְיוּ הַעֲרוֹת קְרוֹבוֹת. אֲשֶׁרִי, כָּל חוֹכֵי לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

מתאספים כולם לאהלי להמתיק סוד בדבר מצוות אלוה (מצודת דוד שם), אז, בִּי דְבַר רוּחַ יְיָ. ע"ש רוח ה' דבר בי (שמואל ב' כ"ג, ב'), שהשרה בי רוח קדשו ונדבר בדברי נבואה (רש"י שם): וְהַיּוֹם אִם גְּרִשׁוֹנֵי עוֹנֵי. ע"ש כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (שמואל א' כ"ו, י"ט), כלומר, אעפ"י שעוונותי גרמו לי להיות מגורש מגדולתי היום, מכל מקום, הוֹדִי לִי וְאֲנִי לוֹ. פסוק הוא (שיר השירים ב', ט"ז). מתאים לענין כפי עניינו, כלומר שעם כל זה לא נפסקה האהבה מכל וכל, כי דודי, הוא מיוחד לי, ולא געלתי בו לחשוק באחר, וכך אני מיוחדת לו ולא געל בי לחשוק באחרת (מצודת דוד שם). ובמדרש, דודי לי, כנסת ישראל אומרת הוא לי לאלוה, ואני לו לאומה (ילקוט שם):

גְּמַלְנִי מֵאֵז טוֹבוֹת. ע"ש כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו (ישעיה ס"ג, ד'): גְּלוּיֹת וכו'. הטובות אשר גמלנו, יש מהן גלויות ומפורסמות, ויש מהן שאינן גלויות, אבל ידועות ללבבות, כי אנשי אמונה יודעים בלבבם ומודים שכל תשועה, רוח והצלה, אינה באה אלא בהשגחת הי"ת, אשר הבטיח להטיב לנו, כמו שנאמר, כי ה' דבר טוב על ישראל (במדבר י', כ"ט), וכענין שנאמר, וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אליכם עליכם, הכל באו לכם (יהושע כ"ג, י"ד): גַּם אִם יִהְיוּ הַעֲרוֹת קְרוֹבוֹת. ע"ש כי צרה קרובה כי אין עוזר (תהלים כ"ב, י"ב), והוא ע"ד מאמר רז"ל, אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים, שנאמר (איוב י"ג, ט"ו), הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֵיחָל (ברכות דף י' ע"א), והכוונה לומר, כי אף בראותנו צרות מתקרבות ממש ובאות אלינו ח"ו, בטוחים אנו שגם ברגע אחרון יתוס וירחם להטיב אלינו, כמו שנאמר, ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע (ירמיה ל', ד'), בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם (ישעיה ס"ג, ט'), אלהים לנו מחסה ועז עזרה בצרות נמצא מאד (תהלים מ"ו, ב'), ועל כן, אֲשֶׁרִי כָּל חוֹכֵי לוֹ. פסוק הוא (ישעיה ל', י"ח). מתאים לענין, כלומר, אשרי לכל המיחלים לה' ומבקשים רחמיו. או ירצה לומר כפי עניינו, אשרי לכל המקווים לו לנחמות אשר הבטיח כי לא יפול דבר (מצודת ציון ורש"י שם), ובגמרא סנהדרין (דף צ"ח ע"א) אמר רבי יוחנן, אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר, חכה לו, שנאמר, כי יבא כנהר צר (ישעיה נ"ט, י"ט), וסמיך ליה

דְּמִי מִתְקוֹמְמִי, אֶזְהָה. וְדַגְלֵי אָרִים, כְּדַבֵּר כָּל חוּזָה. הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ, זֶה. קוֹיֵנוּ, לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

ובא לציון גואל. ועוד שם (דף צ"ז ע"ב), ולכן יחכה ה' לחננכם (שם ל', י"ח), וכי מאחר שאנו מחכים והוא מחכה, מי מעכב, מידת הדין מעכבת, וכי מאחר שמידת הדין מעכבת, אנו למה מחכים, לקבל שכר, שנאמר, אשרי כל חוכי לו, ע"כ:

דְּמִי מִתְקוֹמְמִי אֶזְהָה. מפורש בנבואת ישעיה לעתיד, שנאמר, כן יזה גויים רבים עליו יקפצו מלכים פיהם (ישעיה נ"ב, ט"ו), כי עם ישראל ימשול ותגבר ידו להזות ולטפטף דמי עמים רבים אשר התקוממו נגדו זרוהו ופזרוהו, ומלכי הגוים יסגרו את פיהם לבלתי דבר מאומה מרוב תימהון (עיין מצודת דוד ורש"י שם): וְדַגְלֵי אָרִים. ע"ש נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגל (תהלים כ', ו'), כי במאמר ה' נרים אז את דגלינו על נס נגד כל המתקוממים, כמו שנאמר, הרימו נס על העמים (ישעיה ס"ב, י'): כְּדַבֵּר כָּל חוּזָה. הנוסחא הנכונה כספרים שכתבו כְּדַבֵּר בכ"ף הדמיון, כלומר, כפי אשר ניבאו כל הנביאים בדברי חזיונותם לתקומת ישראל ולהרמת קרנם, והוא ע"ש ביד כל נביאי כל חוזה (מלכים ב' י"ז, י"ג): הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה וכו'. פסוק הוא (בישעיה כ"ה, ט'). מתאים לענין כפי עניינו, כלומר, כשיראו ישראל ביום ההוא את התשועה הגדולה, אז יאמרו הנה אלהינו זה שקוינו לו להושיענו (רד"ק שם). ויש לפרשו באופן אחר, לפי מאי דגרסינן בסוף גמרא תענית, אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר, עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר, ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, ע"כ. והכי איתא בתנחומא (פרשת במדבר סי' י"ז) וז"ל, אמר הקב"ה וכו', לעתיד לבא כשאחזיר שכינתי לציון, אני נגלה בכבודי על כל ישראל, והם רואים אותי וחיים לעולם, שנאמר, כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון (ישעיה נ"ב, ח), ולא עוד, אלא שמראים כבודי זה לזה באצבעו, שנאמר, כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (תהלים מ"ח, ט"ו), ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו עכ"ל, ומובא בילקוט ישעיה. ולפי זה, היינו שאמר ודגלי ארים, דבשם אלהינו נדגול לומר הנה אלהינו זה, כמו שכן עתיד להיות דבר איש אל רעהו בשוב ה' את שיבת ציון בהיותו חוזה ורואה עין בעין את כבוד ה', ואומר לחברו הנה אלהינו זה וכו', וכמו שאנו מתפללים ותחזינה עינינו בשובך לציון:

הַיּוֹם, אַבְיַעָה חִידוֹת. הָיוּ מִנֵּי קָדָם, עֲתִידוֹת.
נִפְלָא בָּם, הַמְבִין צְפוּנֵי סוּדוֹת. יוֹצְרֵי
מִבְּטָן, לְעֶבֶד לוֹ:

וַיְהִי, בְּיָמֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ. מְלֶךְ הוּקָם עַל, כְּבוֹדוֹ.
נִשְׂא וְרָם, עַל כָּל קָצִין וְרֹאשׁ. וַיְהוֹדְעֵנִי, הַנִּיחַ לוֹ:

וּזְאת לַיהוּדָה

הַיּוֹם אַבְיַעָה חִידוֹת. ע"ש אביעה חידות מני קדם (תהלים ע"ח, ב'), וכוונתו בזה לומר, שעתה הוא מתחיל להביע בפיו חרוזי פיוטו זה במשלים וחידות על סדר סיפורי המקרא של מגלת אסתר: הָיוּ מִנֵּי קָדָם עֲתִידוֹת. שכבר היו ידועות מימי קדם בזמן משה רבינו, שכן נראו למשה בסיני שעתידין להיות, כמו שאמרו רז"ל, אמר רבי יוחנן, כתיב ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר (דברים ט', י'), מלמד שהראה הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שהסופרים עתידין לחדש והיינו מקרא מגילה (גמרא מגילה דף י"ט ע"ב). ובמסכת שבועות בגמרא (דף ל"ט ע"א) אמרו, מצוות העתידות להתחדש כגון מקרא מגילה קיבלו בהר סיני, עיי"ש: נִפְלָא בָּם וכו'. מכוסה ונעלם במקראות ההם שמו של יוצרי המבין צפוני סודות, כלומר, שלא נזכר שמו יתברך בפסוקי המגילה בפירוש. ובספר מרגליות התורה על מגילת אסתר האריך לבאר שמותיו של הקב"ה שנעלמו במקראות המגילה ברמזים בראשי תיבות ובסופי תיבות עיי"ש. וכבר העיר הראב"ע על זה בתחילת פירושו לאסתר, וכתב דמה שאין זכר השם במגילה הזאת, הטעם, מפני שמרדכי חיברה ושלחה לכל המדינות והעתיקה הפרסיים ונכתבה בדברי הימים של מלכיהם, והם היו עובדי ע"ז, והיו כותבים תחת השם הנכבד והנורא, שם תועבותם, כמו שעשו הכותים שכתבו תחת בראשית ברא אלהים, ברא אשימא, ואם כן זהו כבוד השם שלא יזכרנו מרדכי במגילה, עכת"ד: יוֹצְרֵי מִבְּטָן לְעֶבֶד לוֹ. פסוק הוא (ישעיה מ"ט, ה'), ור"ל, יצרני יוצרי להיות לו לעבודתו (רד"ק שם):

וַיְהִי בְּיָמֵי אַחַשְׁוֵרוּשׁ. עתה התחיל בלשון הפסוק שבו מתחלת מגילת אסתר:
מְלֶךְ הוּקָם עַל. צריך להפסיק תיבת עַל בקריאה והעי"ן בקמץ וכן ניקדה
החכם ישראל זמורה בקובץ כל שירי ר' יהודה הלוי (ספר ז' סי' ז') בקמץ עיי"ש,

**זְמַן בְּשַׁנַּת שְׁלֹשׁ, לְמַלְכוּתוֹ. לְהֵרְאוֹת לְכָל עֲבָדָיו,
תְּכוֹנָתוֹ. וְאַבְנֵי נֶזֶר מִתְנוּסָסוֹת, עַל אֲדָמָתוֹ.
וְעִפְרוֹת זָהָב, לוֹ:**

וזאת ליהודה

והוא כלשון הפסוק ונאם הגבר הוקם עַל (שמואל ב' כ"ג, א'), שכן פירושו, הוקם למעלה, עליון ומלך, על מעלת כסא המלוכה (רש"י ורבינו ישעיה ורלב"ג ורד"ק ומצודת דוד שם), וכ"כ רד"ק בשרש עלה וז"ל, ישוּבו לא עַל (הושע ז', ט"ז), יש מפרשים שהוא תואר לפי שהוא קמוץ, כמו נאם הגבר הוקם עַל, כלומר עליון, וכן ואל עַל יקראוהו (הושע י"א, ז') תואר ואעפ"י שהוא פתוח עכ"ל, משמע מדבריו דיותר ברור לאמרו בקמץ: פְּבֹרֹשׁ. כמו הברוש שהוא מן העצים הגבוהים (ראב"ע בתהלים ק"ד, י"ז), וממיני הארז הטובים והחשובים (רד"ק ומצודת ציון בישעיה ס', י"ג), היינו דבדרך חידה ומשל המשיל עליית אחשורוש במלכותו, כגובה הברוש וחיבתו, שכן נמשלו בו המלכים, גם ברושים שמחו לך (ישעיה י"ד, ח'), תרגם יונתן אף שלטונין חדיאו לך, שהוא משל על המלכים (רד"ק ורש"י ומצודת דוד שם), וכן הילל ברוש כי נפל ארז (זכריה י"א, ב'), תרגם יונתן אלילו מלכיא ארי אתברו שלטוניא, וכ"כ רד"ק שם: עַל כָּל קֶצֶין וְרֹאשׁ. ע"ש [וישימו העם אותן] עליהם לראש ולקצין (שופטים י"א, י"א): וַיִּי הַנִּיחַ לוֹ. פסוק הוא (שמואל ב' ז', א'), נאמר על דוד שבמלכותו היתה לו מנוחה, שלא היו לו מלחמות (רד"ק שם). מתאים לענין, כמ"ש הראב"ע בפסוק כשבת המלך אחשורוש (אסתר א', ב'), ששקט ממלחמות הודו וכוש, עכת"ד:

**זְמַן בְּשַׁנַּת שְׁלֹשׁ וְכוּ'. כְּמוֹ שְׁנֵאמַר, בְּשַׁנַּת שְׁלֹשׁ לְמַלְכוֹ עֲשֵׂה מִשְׁתֵּה לְכָל שְׂרִי
וְעֲבָדָיו (אסתר א', ג'): לְהֵרְאוֹת וְכוּ'. כְּמוֹ שְׁנֵאמַר, בְּהֵרְאוֹת אֶת עֶשֶׂר כְּבוֹד
מַלְכוּתוֹ וְאֵת יִקָּר תְּפֹאֶרֶת גְּדוּלָתוֹ (שם א', ד'): וְאַבְנֵי נֶזֶר מִתְנוּסָסוֹת עַל אֲדָמָתוֹ.
פסוק הוא (זכריה ט', ט"ז), וזהו מה שנאמר, על רצפת בהט ושש ודר וסחרת (אסתר א', ו'), שהיו קרקעותיו מרוצפות באבנים יקרות (רש"י והראב"ע שם). ובמדרש, אמר רב נחמן בוא וראה שלוותו של אותו רשע, שהיה ביתו רצוף באבנים טובות ומרגליות (רבה אסתר פרשה ב'). והכי איתא בגמרא מגילה (דף י"ב ע"א), אמר רב אסי, בהט ושש, אבנים שמתחוטטות על בעליהן (מחטטים ומחזרים אתריהן עד שמוצאים אותן בדמים יקרים. רש"י), וכן הוא אומר ואבני נזר מתנוססות על**

חֵלֶק לְכָל בְּנֵי שׁוֹשָׁן, נָתַן. וְהַקְדִּישׁ קְרוֹאִיו, פָּחַתָּן.
בַּחֲצֵר, גִּנַּת בֵּיתָן. אֹהֶל לְמוֹשֶׁב, לוֹ:

טַעַם עֲשׂוֹת, רְצוֹן פֶּלַא אִישׁ וַיִּצְרוּ. וְאִין אֹנִיס לְאִישׁ,
יִין עֲבָרוּ. וְלָתַת לְכָל שׁוֹאֵל, דִּי מַחְסוֹרוֹ.
אֲשֶׁר יַחְסֵר, לוֹ:

וּזְאֵת לַיהוּדָה

אדמתו (שעל ידי נסיונות הרבה הן באין. רש"י) ע"כ, ובילקוט איתא שהיו מרקדיין על רצפת אבנים טובות ומרגליות לפני המסובין, ע"כ: וְעִפְרוֹת זָהָב לוֹ. פסוק הוא (איוב כ"ח ו'), מדבר על מחצבות הזהב. והתאימו לענין, לומר, כי מחצב העפרות אשר מהם יוקח הזהב, היה לו:

חֵלֶק לְכָל בְּנֵי שׁוֹשָׁן וכו'. כלומר, לא זו בלבד שעשה משתה לכל שריו ועבדיו, אלא גם חלקם של בני שושן עשה, כמו שנאמר, עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה משתה שבעת ימים בחצר גנת ביתן (אסתר א', ה'): וְהַקְדִּישׁ קְרוֹאִיו. ע"ש כי הכין ה' זבח הקדוש קרואיו (צפניה א', ז'), שפירושו, הזמין את הקרואים המזומנים לסעודה (מצודות שם), ודומה היה אחשוורוש כחתן שמזמין קרואיו לשבעת ימי המשתה, והראב"ע בפסוק עשה משתה (אסתר א', ג'), הסכים וכתב, כי הישר בעיניו שעשיית המשתה היה בעבור חתונתו שנשא את ושתי עיי"ש, ואם כן יהיה פירושו והזמין קרואיו כמו שכן מנהג החתן: אֹהֶל לְמוֹשֶׁב לוֹ. פסוק הוא (תהלים קל"ב, י"ג), וקאי אהקב"ה שבחר בציון, אוה למושב לו. והתאימו לפי הענין, כלומר, מה שעשה המלך את המשתה דוקא בחצר גנת ביתן, לפי שהיתה חביבה עליו וחשובה לו, וכמו שאמרו רז"ל בחצר גנת ביתן המלך, שעמדה לו בדמים הרבה (מדרש רבה אסתר פרשה ב'):

טַעַם עֲשׂוֹת רְצוֹן פֶּלַא אִישׁ וַיִּצְרוּ. כמו שנאמר, כי כן יסד המלך על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש (אסתר א', ח'). ומלת טַעַם כמו גָּזַר או יָעַץ, שגזר וצוה בטעם ובעצה, לעשות רצון כל איש ואיש, כמו מטעם המלך (יונה ג', ז') תרגם יונתן מגזירת מלכא: וְאִין אֹנִיס לְאִישׁ יִין עֲבָרוּ וכו'. כמו שנאמר, והשתיה כדת אין אונס (אסתר א', ח'), ועל שם הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (ירמיה כ"ג, ט'), שפירושו עבר עליו היין, כלומר גבר עליו ונשתכר (רד"ק שם). ור"ל, שכל איש

יַחַד אֶסְפוּ, כָּל הַנְּדָרִים. גַּם וְשֵׁתֵי הַמִּלְכָּה
עֲשֵׂתָהּ, מִשְׁתֵּה נָשִׁים. וּמִשְׁתֵּה הַנָּשִׁים,
כְּאֲנָשִׁים. שְׁבַעַת יָמִים, יִסְפְּרוּ לוֹ:

כְּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ, בֵּינָן. אָמַר לְהֵבִיא לְפָנָיו, אֶת
יַפֵּת הָעֵינָן. וְהִמָּאֵן בְּדַבְּרוֹ, לֵאמֹר אֵין.
הַעֲזָה פְּנֵיהָ, וְהִיא אָמַר לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

ישתה כרצונו, הרגיל בשתיה מרובה, נותנים לו כרצונו מבלי שום עיכוב או מונע, והרגיל לשתות מעט, מפני שהיין עובר ומתגבר עליו בשתיה מועטת, אין אונס ומכריח, וכמ"ש רש"י, לפי שיש סעודות שכופין את המסובים לשתות כלי גדול, ויש שאיננו יכול לשתותו כי אם בקושי, אבל כאן אין אונס, עכ"ל: דִּי מַחְסוֹרוֹ אֲשֶׁר יַחְסֹר לוֹ. פסוק הוא (דברים ט"ו, ח'), קאי אנתנת צדקה לאביון, שתתן לו כפי הרגלו כמפורש בגמרא (כתובות דף ס"ז ע"ב). והתאימו לענין, לפי שיש בני אדם אפילו כשמגישים להם כל מעדני עולם, אינם נהנים בשלימות, אם חסר להם אותו ההרגל שרגילים בביתם, וכאן ניתן לכל שואל די מחסורו כפי הרגלו, כמו שאמרו רז"ל אין אונס, אמר רבי אלעזר מלמד שהשקה לכל אחד ואחד מיין מדינתו שרגיל בו שלא ישכרהו, וישתהו לפי רצונו (גמרא מגילה דף י"ב ע"א עם פירש"י):

יַחַד אֶסְפוּ וכו'. כל המוזמנים אוספו יחד, שכינסם אל מקום אחד המכיל את כולם, אתיא כמאן דאמר, בחצר גנת ביתן, הושיבם בחצר ולא החזיקתם, בגינה ולא החזיקתם, עד שהכניסם לביתן והחזיקתם. במתניתא תנא, הושיבם בחצר ופתח להם שני פתחים, אחד לגינה ואחד לביתן (גמרא מגילה דף י"ב ע"א):
גַּם וְשֵׁתֵי הַמִּלְכָּה וכו'. פסוק הוא (אסתר א', ט'): וּמִשְׁתֵּה הַנָּשִׁים כְּאֲנָשִׁים. שיעור הלשון, ומשתה הנשים שבעת ימים כמשתה האנשים: שְׁבַעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ. פסוק הוא (יחזקאל מ"ד, כ"ו), מיירי בספירת טהרת הכהן. והתאימו לפי הענין, כלומר יספרו לו למשתה הזה, שבעת ימים:

כְּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בֵּינָן אָמַר. פסוק הוא (אסתר א', י'): לְהֵבִיא לְפָנָיו אֶת יַפֵּת הָעֵינָן. יפת המראה, כמו ועינו כעין הבדלח (במדבר י"א, ז'),

לְקָרוֹבִים אֵלָיו, הַיּוֹשְׁבִים עָלַי כֶּן. שָׁאֵל, וַיַּעֲצֵהוּ מִמוּכָן. הוּא הָמָן, לְפָרְעָנוֹת מוּכָן. לְבוֹ יִקְבֵץ אָוֶן, לוֹ:

וזאת ליהודה

שפירושו מראיתו כמראה הבדלח (רד"ק בשרש עין), והוא על פי הפסוק, להביא את ושתי המלכה לפני המלך וכו', להראות העמים והשרים את יפיה כי טובת מראה היא (אסתר א' י"א), ואמרו רז"ל, שהמלך והשרים רצו שתיכנס לפניהם ערומה (גמרא מגילה דף י"ב ע"ב, ומדרש רבה אסתר פרשה ג'): **וְתִמְאֵן בְּדַבְּרוֹ לְאֹמֵר אֵין.** סירבה לבוא ואמרה, לא, כמו ואם אין מתה אנכי (בראשית ל', א'), שפירושו ואם לא (רד"ק בשרש אין), והוא על פי הפסוק ותמאן המלכה ושתי לבוא בדבר המלך (אסתר א' י"ב), ובגמרא שם שאלו, מכדי פרוצה היתה, מדוע לא רצתה לבוא ערומה, אמר רבי יוסי בר חנינא מלמד שפרחה בה צרעת. במתניתא תנא, בא גבריאל ועשה לה זנב, ע"כ: **הַעֲזָה פְּנֵיהָ וַתֹּאמֶר לוֹ.** פסוק הוא (משלי ז', י"ג), מיירי באשה זונה שחיזקה פניה בחוצפתה ולא נכלמה (מצודת דוד שם). **מתאים לענין,** ותמאן המלכה ושתי, שלחה ואמרה לו, שומר אורות הסוסים של בית אבא היית, והיית מכניס לפניך נשים זונות ערומות, ועכשיו שנכנסת למלכות לא חזרת מקלקולך (מדרש רבה אסתר סוף פרשה ג'), ועיין מזה בגמרא מגילה (דף י"ב ע"ב). **ובילקוט איתא,** שלחה ואמרה לו, שוטה טיפש, אם בינך יצא לך, דע כי אני ושתי המלכה בתו של בלשצאר, בנו של נבוכדנצאר שהיה מתקלס במלכים וכו', לא היית כקסדור לרוץ לפני מרכבת אבי, ואילו היה אבי קיים לא נשאת לי, ואתה מבקש להכניסני ערומה, עכת"ד:

לְקָרוֹבִים אֵלָיו הַיּוֹשְׁבִים עָלַי כֶּן וכו'. טעות נפל בסידורים שנקדו כן בצירי, והנכון לנקדו בקמץ, כי הוא מלשון והשיבך על כנך (בראשית מ', י"ג), על משמרתך. והיינו שפנה המלך בשאלה למקורבים אליו היושבים על משמרתם, כמו שכתוב ויאמר המלך לחכמים יודעי העיתים וגו', והקרוב אליו כרשנא שתר וכו', היושבים ראשונה במלכות (אסתר א', י"ג י"ד), כלומר, שהיו ראשונים קרובים למלך במעלה (מהר"ש בן מלך במכלל יופי), שאלתו מהם היתה לתת לו עצה, מה לעשות במלכה ושתי, על אשר לא עשתה את מאמר המלך (אסתר א', ט"ו): **וַיַּעֲצֵהוּ**

מועצותיו, פֶּדַת נְתוּנוֹת. הָיוּ לְעַמִּי, רְפוּאוֹת עֲפוּנוֹת. כִּי לֹא־אָגְרוֹת רֵאשׁוֹנוֹת. גַּם פְּלִיטָה, לֹא הִיְתָה לוֹ:

וּזְאת לַיהוּדָה

וכו'. כך היא הנוסחא הנכונה הוי"ו פתח, וכן היו"ד בפתח ודגש, והעי"ן בחטף פתח, והצד"י בצירי, בפלס וַיַּעֲשֶׂהוּ עגל מסכה (שמות ל"ב, ד'), והיינו שממוכן קפץ תחילה לתת לו עצה מה לעשות במלכה ושתי, כדכתיב ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים וכו' (אסתר א', ט"ז), ואמר רב כהנא, מכאן שההדיוט קופץ בראש, שהרי מנה אותו הכתוב לבסוף לפי שהוא גרוע מכולם, והוא קפץ בראש, ותנא ממוכן זה המן, ולמה נקרא שמו ממוכן, שמוכן לפורענות, להתלות (גמרא מגילה ורש"י דף י"ב ע"ב): לָבוּ יִקְבֹּץ אָוֶן לוֹ. פסוק הוא (תהלים מ"א, ז'), מדובר באויב שמראה עצמו כאילו הוא מיצר ודואג, אבל ליבו יקבוץ מחשבות און לעצמו (רש"י שם), שאמרו רז"ל (אסתר רבה פרשה ד' ס"ג ג'), מה ראה ממוכן לקפוץ בעצה תחילה, רבי יוחנן אמר, תלתא אמוראין. חד אמר, לפי שהיתה ושתי מסטרתו בקורדקין שלה (במנעלה) על פניו לכאן ולכאן. ואוחרנא אמר, לפי שלא הזמינה את אשתו לסעודת הנשים. ואוחרנא אמר, לפי שהיתה לו בת והיה מבקש להשיאה למלכות, וכולהו מקראי, עש"ב:

מועצותיו פֶּדַת נְתוּנוֹת. ביאור הענין, לפי שאחשורוש שאל עצה, כדת מה לעשות במלכה ושתי, שכן מנהג המלך בכל משפט, להביא כל דבר לפני כל יודעי דת ודין (רש"י אסתר א', י"ג), וכ"כ שם בספר יוסף לקח, כי אמנם כל מלך שקדם לאחשורוש במלכות ההיא, לא היה בידו כח לעשות משפט חרוץ לבדו, אם לא על פי יודעי העיתים ויודעי דת ודין, שצריך להִמְלִיךָ בהם, והם ידונו בדבר אם לחיוב ואם לזכות, ועל כן אמר ממוכן, כמיעץ למלך, אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו, ויכתב בדתי פרס ומדי (אסתר א', י"ט), כלומר בראש וראשונה צריך לחוקק חוק חדש, כי מעתה יוכל המלך לחרוץ משפט לבדו ולהוציאו לפועל, מבלי שיצטרך להִמְלִיךָ, וזה החוק צריך להכתב ולהתפרסם בדתי פרס ומדי להיות לו תוקף דת. ומה שאמר ולא יעבור, נתן ממוכן אח"כ טעם לעצתו זאת, והסביר כמה גדול הנזק הנמשך למלכות בענין ושתי, אם יתאחר הדבר עד שיצא משפטה על פי דיינים, כי אז יצא דבר המלכה על כל

הנשים, להבזות בעליהן בעיניהן, כאמרם המלך וכו' (שם שם, י"ז), והנה התבאר כי ממוכן הוא המן, על ידו ובעצותיו נתבטל החוק הקודם, ונתחדש חוק חדש, שהמלך יוכל לחרוץ דין ומשפט מבלי להתייעץ, עכת"ד, ועיין שם באורך. ועל פי זה נוכל לפרש הענין, מועצותיו כדת נתונות, מועצותיו של המן שהן כמו דת נתונות, שנתמלאה בקשתו מאת המלך, גם לתת להן תוקף חוקי בדתי פרס ומדי, כמו שנאמר, וייטב הדבר בעיני המלך והשרים, ויעש המלך כדבר ממוכן (שם שם, כ"א), הן המועצות הללו בעצמן, הן לעמי רפואות צפונות. להבא, כי לולא זה, כשאמר חרבונה למלך גם הנה העץ אשר עשה המן (שם ז, ט), לא היה יכול המלך לחרוץ משפטו ולומר תלוהו עליו, מבלי שימלך עם יודעי העיתים, ואם היה מביא דינו לפניהם, אפשר שהיו מהפכים בזכותו והיה ניצול, נמצא כי מועצותיו שיעץ לחוקק חוק חדש זה, היו לעמי רפואות צפונות, שמהם נמשכו רפואות רווח והצלה לאומה הישראלית, דעל ידי זה, נפל המן צוררם באותו בור שהוא כרה בעצמו (כן למדתי לפרש מדברי יוסף לקח שם), וכ"כ בספר מרגליות התורה (בדרוש לפורים סוף ליקוטי דרוש לספר שמות, בשם הר"ר אליעזר מגרמיזא), כי התקנה החדשה שחידש המן, שיצא דבר מלכות מלפני המלך, מבלי שיצטרך להמלך עם שום אדם, תקנה זו קדמה לצורך דבר גדול, כי היא היתה סיבת הנס, שכהרף עין נתלה המן בלי שום עיכוב, ולו הכין התקנה, עכת"ד: פי לולא אגרות ראשונות. כתב בספר יוסף לקח שם, כי האיגרות הראשונות היו בפקודת המלך לבדו על פי החוק החדש, ומזה נמשך ג"כ הצלה לעם ישראל, כי לולא איגרות ראשונות, גם פליטה לא היתה לו ח"ו, עכת"ד. ענין האיגרות הללו מפורש בכתוב, וישלח ספרים אל כל מדינות המלך וכו', להיות כל איש שורר בביתו (אסתר א', כ"ב), כלומר להיות כל איש מושל באשתו (הראב"ע שם). ובגמרא מגילה (דף י"ב ע"ב), להיות כל איש שורר בביתו, אמר רבא, אלמלא איגרות הראשונות שהוחזק בהן אחשוורוש לשוטה בעיני האומות, לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, שהיו ממהרים להרגם במצות המלך באיגרות האמצעיות, ולא היו ממתנינים ליום המועד, דכששלח איגרות ראשונות אמרו, מאי האי דשדר לן להיות כל איש שורר בביתו, פשיטא, דאפילו קרחא בביתיה פרדשכא (שר ונגיד) להוי, עכ"ל הגמרא ורש"י: גם פליטה לא היתה לו. פסוק הוא (יואל ב', ג'), בענין הארבה שמשחית הכל, עד שאינו משאיר פליטה (מפרשים). והתאימו לענין, כלומר, מועצותיו של המן היו לעמי רפואות, דעל פי מועצותיו נפל הוא בעצמו,

נוֹעֵץ לְקָרָא, לְכָל הַמוֹנְיוֹ. לְהִבְיֵא כָּל יַפֶּת תְּאֵר,
 לְפָנָיו. וְהִנְעֶרָה, אֲשֶׁר תִּיטֵב בְּעֵינָיו. מְהֵר
 יִמְהַרְנֶה, לוֹ:

סִנְסַן לְיֵאִיר, הָאִיר וְזָרַח. יִשִּׁישׁ בְּגִבּוֹר, לְרוּץ
 אֶרֶח. טָרַם מִכָּה, צִיץ רְפוּאָה פָּרַח. פִּי
 הַפְּלָה יְהוֹאֲדָנָה, חֲסִיד, לוֹ:

וזאת ליהודה

ובזה היתה רפואה לעמי שניצול ממנו, וכמו כן, לולא איגרות ראשונות שגם הן נכתבו ונשלחו על פי מועצותיו וגרמו לאחשורוש להיחשב לשוטה, לולא כל אלה, גם פליטה לא היתה לו לעמי, כי אז היו ממהרים להשמידו ח"ו בעת שהגיעו אליהם אגרות אמצעיות, אלא שהחשיבו אותן בחזקת דברי שוטה, שאין שומעין לו:

נוֹעֵץ. קיבל עצת נעריו, כמו את מי נועץ (ישעיה מ', י"ד), והיינו דכתיב ויאמרו נערי המלך משרתיו, יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה (אסתר ב', ב'), ור"ל, כי המלך קיבל עצתם והדרכתם שאמרו לו, לְקָרָא לְכָל הַמוֹנְיוֹ, דהיינו למנות פקידים שיהיו ממונים מטעם המלך, לפנות בקריאה להמון העם שבכל מדינה ומדינה, בעבור, לְהִבְיֵא כָּל יַפֶּת תְּאֵר לְפָנָיו. אל שושן הבירה, כמו שכתוב ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו, ויקבצו את כל נערה בתולה טובת מראה, אל שושן הבירה (שם ב', ג'): וְהִנְעֶרָה אֲשֶׁר תִּיטֵב בְּעֵינָיו. הוא שנאמר, והנערה אשר תיטב בעיני המלך, תמלך תחת ושתי (שם ב', ד'): מְהֵר יִמְהַרְנֶה לוֹ. פסוק הוא (שמות כ"ב, ט"ו), רוצה לומר כתרגומו יקיימנה לו לאשה, ותמלוך תחת ושתי שנהרגה:

סִנְסַן לְיֵאִיר. מלשון אחזה בסנסניו (שיר השירים ז', ט'), שהם ענפי האילן, ובדרך משל וחידה אמר, דכמו שהענף של האילן מסתעף ממנו, כך סנסן של יאיר דהיינו בנו, הסתעף ממנו, הוא מרדכי בן יאיר אשר הָאִיר. על דרך מאמר רז"ל בפסוק ושמו מרדכי בן יאיר (אסתר ב', ה'), תנא, כל היחוסים הללו על שמו נקראו. בן יאיר, בן שהאיר עיניהם של ישראל בתפלתו. בן שמעי, בן ששמע אל

עֲמוּ נְאֻמָּנָה, הַדְּסָה תַמָּה. הִיא אֶסְתֵּר בֵּת דּוּדוּ, בָּרָה פַחְמָה. וּבְמוֹת אַבְיָה, וְאַמָּה. לְקַחְהָ מֵרַדְכִי לֹו:

וזאת ליהודה

את תפילתו. בן קיש, שהקיש על שערי רחמים ונפתחו לו (גמרא מגילה דף י"ב ע"ב):
וְזָרַח. כצאת השמש בגבורתו: יְשִׁישׁ פְּגָבוֹר וכו'. כמו שכתוב ישיש כגבור לרוץ
ארח (תהלים י"ט, ו'), פירוש, כמו שהשמש בטוח הוא שילך במהלכו באין מוחה,
ודומה לגיבור שהוא שש לרוץ באורח, כי בטוח הוא בגבורתו לא יחת מפני כל
(מצודת דוד שם), כך היה מרדכי, נכון לבו בטוח בה', לא זע ולא פחד מהמן: טָרַם
מִפָּה. כלומר לפני שיגדל המלך את המן צורר ישראל, שרצה להכותם מכת השמד,
צִיץ רְפוּאָה פָּרַח. על שם יציץ ופרח ישראל (ישעיה כ"ז, ו'), כלומר קדמה והוכנה
כבר מאת ה' רפואה למכה, בזה שהעמיד לישראל את מרדכי החסיד, וכן במה
שנלקחה אסתר למלך, ומה שהגיד מרדכי לטובת המלך על בגתן ותרש אשר
ביקשו להרגו, כמו שהפייטן מפרש לכולהו, והולך על פי סדר המקראות. וכן איתא
בגמרא (מגילה דף י"ג ע"ב), אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן (אסתר
ג, א'), מאי אחר, אמר רבא, אחר שברא הקב"ה רפואה למכה. דאמר ריש לקיש,
אין הקב"ה מכה את ישראל, אלא אם כן בורא להם רפואה תחילה וכו' עיי"ש.
וכ"כ רש"י, אחר הדברים, אחר שנבראת רפואה זו, להיות לתשועה לישראל וכו',
עיי"ש: פִּי הַפְּלָה יִי חֲסִיד לֹו. פסוק הוא (תהלים ד', ד'), וקאי על דוד. והתאימו
לענין, כלומר שמרדכי החסיד הבדילו הקב"ה והכינו להיות לו שליח לגאולת
ישראל, כמו שדרשו רז"ל בפסוק איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי (אסתר
ב, ה'), מרדכי היה מתוקן לגאולה (אסתר רבה פרשה ו'), וכן תרגום הפסוק גבר חסידא
ומודה [צ"ל ומודי, וכ"ה בכה"י התימניים. המו"ל] ומצלי קדם אלהיה על עמיה, עיי"ש:

עֲמוּ נְאֻמָּנָה הַדְּסָה וכו'. הוא שנאמר, ויהי אומן את הדסה היא אסתר בת דודו
(אסתר ב', ז'), היתה באמנה אתו (שם שם, כ'), שנתגדלה מקטנותה אצלו: בָּרָה
פַחְמָה. לשון הפסוק (שיר השירים ו', י'), ומתאים למה שדרשו רז"ל בפסוק למנצח
על אילת השחר (תהלים כ"ב, א'), נמשלה אסתר לשחר, מה השחר עולה והכוכבים
שוקעים, אף אסתר היתה מאירה בבית אחשורוש, והמן ובניו שוקעים (ילקוט
תהלים שם): וּבְמוֹת אַבְיָה וְאַמָּה לְקַחְהָ מֵרַדְכִי לֹו. פסוק הוא (אסתר ב', ז'):

פָּגְעָה חֵן, וַתִּלְךְ וַהֲלוֹם. וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית
הַמֶּלֶךְ, גִּזְרַת יְהוָה לֹא. וּמַרְדֵּכִי צִוָּה לָהּ, לְכִי
לְשָׁלוֹם. כִּי הוּא אֲדֹנֶיךָ, וְהִשְׁתַּחֲוִי, לוֹ:

 וזאת ליהודה

פָּגְעָה חֵן. פגשה ומצאה חן שחננה ה', כמו שנאמר, ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל רואיה (שם שם, ט"ו), ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות (שם שם, י"ז): וַתִּלְךְ וַהֲלוֹם. מלשון הפסוק וילך והלום (שמואל א' י"ד, ט"ז), שפירושו וילך הלוך והשבר, כמו והלמה סיסרא (שופטים ה', כ"ו), שעניינו שבר והכאה (רד"ק ורלב"ג והמצודות שם), ורוצה לומר, כי לאחר אותו החן שמצאה בעיני המלך, הלוך הלכה בדרך שנועדה לה מאת ה', להכות ולשבור את אויבי עמה, כמפורש בכתובים, דלאחר שהיתה מבקשת מאת המלך על עמה, נתן להם המלך להנקם מאויביהם כפי שרצתה, כמו שכתוב ויכו היהודים בכל אויביהם מכת חרב והרג ואבדן, ויעשו בשונאיהם כרצונם (אסתר ט', ה'), ועל כן אמר, וַתִּלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ גִּזְרַת יְהוָה לֹא. כלומר דלקיחתה לבית המלך, היתה בבחינת גזרת יהלום, כלומר טובה לישראל ושבר לאויבים, ודומה היתה לגזרת יהלום, שהיא אבן טובה ויקרה, והיא שוברת את כל האבנים (רד"ק בשרש הלם בשם הראב"ע): וּמַרְדֵּכִי צִוָּה לָהּ לְכִי לְשָׁלוֹם. מורכב משני מקראות, לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה, כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים, לדעת את שלום אסתר (אסתר ב', י"א): כִּי הוּא אֲדֹנֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִי לוֹ. פסוק הוא (תהלים מ"ה, י"ב), קאי על כנסת ישראל לגבי הקב"ה (עיין רש"י שם), ולא מצינו בשום מקום שמרדכי צוה לה להשתחוות לאחשורוש, אלא שהפייטן התאימו לענין, ורוצה לומר, שמרדכי צוה עליה שלא תגיד יחסה הרם, עמה ומולדתה, כדי שלא תגרום רעה לעמה ולעצמה, שכן התכוין בזה לומר לה, אל תתנהגי עם המלך כמו ושתי שנטלה כבוד לעצמה והתרברבה עליו עד שהרגה (כן מפורש בתרגום פסוק לא הגידה אסתר), אך התנהגי אתו כאדוניך, ותהיי כפופה לו בשפלות רוח וענוה. וכן מפורש בתרגום שני בפסוק אין אסתר מגדת מולדתה (אסתר ב', כ'), וז"ל, לית אסתר מחויא ית עמה וכו', כמא דפקיד עלה מרדכי, וית מימריה דמרדכי אסתר עבדת, היא אסתר בטליותה מכיכתא הות, וכד עלת למלכות במכיכותא עלת, משום הכי אמר הכתוב, ואת מאמר מרדכי אסתר עושה כמא דהות מתרביא עמיה. עכ"ל.

צֶדֶק לְבִשָּׁה, בְּמַמְלַכְתָּהּ. לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר, עִמָּה
 וּמִוֹלְדָתָהּ. וְהַמֶּלֶךְ אֶהְבָּהּ, וַיִּרְבּ תִּפְאַרְתָּהּ.
 כִּי מִיְהוָה אֱלֹהֵינוּ, הִיָּתָה לוֹ:

קָשָׁב רַב קָשָׁב, צָרוּר הַמּוֹר. מְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ,
 הַקְּבוּעִים לְשִׁמּוֹר. וְהֵנָּם חוֹשְׁבִים, עַל
 הַמֶּלֶךְ לֵאמֹר. הֵבָה נְתַחֲכֶמָה, לוֹ:

 וזאת ליהודה

ובילקוט אסתר איתא, כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד, שהיה בורח מן הגדולה, שהיה המלך אומר לאסתר בת מי את, אצל מי גדלת, ואעשה אותם גדולים מלכים ושלטונים, אמר לו הקב"ה, אתה בורח מן הגדולה, חייך שאני מגדלך. דבר אחר, חשב מרדכי בלבו, מיום שגלו ישראל אינם מכובדים על העמים, שלא אעשה דבר שיעמדו על עמו של הקב"ה, שאם ידעו שאסתר היא קרובתי, יאמרו למלך אשתך יהודית היא, ויכריתו עמה ובית אביה, עכת"ד:

צֶדֶק לְבִשָּׁה וכו'. על שם צדק לבשתי וילבשני (איוב כ"ט, י"ד), כהניך ילבשו צדק (תהלים קל"ב, ט), וביאור הענין לפי הפשט, שמרה צדקתה ואמונתה כפי שצוה עליה מרדכי שלא תגיד עמה ומולדתה. אמנם יש בזה גם סוד נפלא, לרמוז כי הוד מלכותה של אסתר האיר עליה ממידת צדק, היא מידת המלכות הנקראת רוח הקודש. ורמזוהו רז"ל בגמרא (מגילה דף ט"ו ע"א), על פסוק ותלבש אסתר מלכות (אסתר ה', א'), בגדי מלכות מיבעי ליה, א"ר אלעזר א"ר חנינא, מלמד שלבשתה רוח הקודש. כתיב הכא ותלבש, וכתיב התם ורוח לבשה את עמשי (דה"א י"ב, י"ט), ע"כ: לֹא הִגִּידָה אֶסְתֵּר וכו'. הוא שנאמר, ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים וכו', וישם כתר מלכות בראשה (שם ב', י"ז): כִּי מִיְיָ הִיָּתָה לוֹ. פסוק הוא (מל"א ב', ט"ו), בענין שלמה שניתנה לו המלוכה. והתאימו לענין, לומר שזה שאהב אחשוורוש את אסתר, סיבה מאת ה' היתה לו, בעבור להביא על ידה תשועה לישראל:

קָשָׁב רַב קָשָׁב. הוצרך להקשיב הרבה, יען כי לא דיברו בשפת המדינה, כי אם בלשון טורסי, כדי שלא יתגלה סודם לשום אדם, והכי גרסינן בגמרא (מגילה דף י"ג ע"ב), ויודע הדבר למרדכי (אסתר ב', כ"ב), אמר רבי יוחנן, בגתן ותרש

רְצָה הָאֶחָד, לְשִׁמּוֹר פְּפָלִים. מְשִׁמְרָתוֹ וּמְשִׁמְרָת
חֵבְרוֹ, שְׁתֵּי יָדַיִם. וְהַשְּׁנַיִ סָם, בְּסֶפֶל הַמַּיִם.
שָׁם, שָׁם לוֹ:

וזאת ליהודה

שני טרסיים היו, והיו מספרים בלשון טורסי וכו', והם לא היו יודעים שמרדכי מיושבי לשכת הגזית היה, והיה יודע בשבעים לשון, ע"כ: צָרֹר הַמּוֹר. על שם צרור המור דודי לי (שיר השירים א', י"ג), היינו דבדרך משל וחידה נקרא מרדכי צרור המור, והוא על פי הגמרא (מגילה דף י' ע"ב), רבי שמואל בר נחמני פתח וכו', יעלה ברוש, זה מרדכי שנקרא ראש לכל הבשמים, שנאמר, ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור (שמות ל', כ"ג), ומתרגמינן מירא דכיא ע"כ. ובמדרש רבה דאסתר (פרשה ו') איתא, ושמו מרדכי, מה מור ראש לכל הבשמים, אף מרדכי ראש לצדיקים בדורו ע"כ, ורוצה לומר שמרדכי הקשיב ושמע, מְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ הַקְּבוּעִים לְשִׁמּוֹר וכו'. שהם חושבים ומתחכמים באיזה תחבולה לשלוח יד במלך, הוא שנאמר, בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך, קצף בגתן ותרש שני סריסי המלך משומרי הסף, ויבקשו לשלוח יד במלך אחשורוש (אסתר ב', כ"א), דהיינו להשקותו סם המות (רש"י), ויודע הדבר למרדכי וכו' (שם שם, כ"ב): הָבָה נְתַחֲפָמָה לוֹ. פסוק הוא (שמות א', י'), בענין המצרים שביקשו לכלות את ישראל בדרכי חכמה במרמה ובעקיפין (ראב"ע ורמב"ן ורע"ו ספורנו שם). והתאימו לענין, לומר כי בגתן ותרש היו מתיעצים ביניהם להרוג את המלך, על ידי התחכמות בתחבולות נסתרות, כדמפרש ואזיל, רצה האחד וכו':

רְצָה הָאֶחָד לְשִׁמּוֹר וכו'. יש אנשים תמהים ושואלים על פיוט זה, כיון שמתחילתו ועד סופו נסדר על סדר אלפ"א בית"א וכו', אם כן מדוע נכפלה אות הרי"ש שנכתבו בה שני בתים, רצה האחד וכו', רחשה אסתר וכו', שניהם מתחילים באות רי"ש, ומפני שהוקשה להם נמנעים מלומר רצה האחד וכו'. גם בקצת סידורים השמיטוהו לגמרי, ובקצתן שמו עליו עיגול, ואמנם יש נוהגים לומר את שניהם, יען דלפי עיקר הדבר ושרשו, הרי בא מפורש בספרי קוראי הדורות מראש, איך נתחברו שניהם בהסכמת רבי יהודה הלוי ז"ל, כך שאין נכון להשמיט אחד מהם. המעשה הובא בספר שלשלת הקבלה להר"ר גדליה בן יחיא ז"ל, וגם בספר סדר הדורות (חלק א' דף מ"ה ע"א) להר"ר יחיאל היילפרין ז"ל

באריכות, זה תורף דבריהם לעניינינו בקיצור. פעם אחת נתאחר רבי יהודה הלוי בבית מדרשו, כי נתקשה מאוד בחיבור אות הרי"ש שבפזמון אדון חסדך וכו', באותה שעה היתה אשתו קוראתו לבוא לסעוד, אך הוא לא ענה לה, עד שהלכה היא בעצמה אליו לבית מדרשו, והפצירה בו לבוא לאכול, רבי אברהם בן עזרא שהיה נוכח בעת שהיתה קוראתו, חיכה לו עד שבא לביתו לאכול, ושאל אותו מה היה לך היום בבית המדרש שנתאחרת כל כך, אך רבי יהודה לא הגיד לו את האמת, עד שלבסוף קם הראב"ע, נכנס לבית מדרשו, וראה את המחברת של הפזמון שהיתה מונחת שם, לקח קולמוס והתחיל לתקן בפזמון שנים ושלושה מקומות, כשהגיע לאות רי"ש, כתב כל הבית ההוא המתחיל רצה האחד לשמור כפלים וכו'. כאשר בא רבי יהודה וראה את הדבר, שמח מאוד ויחבקהו וינשקהו, ורבי יהודה חיבר עוד בית על אות הרי"ש בפזמונו, שמתחיל רחשה אסתר למלך וכו', ורצה שגם רי"ש של הראב"ע תשאר שם בכתובים לכבודו עכת"ד. וכיון שהראב"ע חיבר את הבית הזה, ורבי יהודה הלוי הסכים על ידו, ברור שאין נכון להשמיטו, יען דבכונה עשו שיהיה הבית הזה קשור עם הבית שלפניו, דמה שסתם רבי יהודה באות הקו"ף, באמרו שסריסי המלך אמרו הבה נתחכמה לו, דהיינו על ידי תחבולות נסתרות, עדיין לא פירש לנו איזה התחכמות אמרו לעשות, ואלמלא הבית הזה שמפרש את ההתחכמות והתחבולות שעשו בהסתר, היה נשאר הלשון חסר ובלתי מובן, ובודאי דלא יפה עושים המחסרים בית זה. ודע, כי אעפ"י שלא העליתי בית זה בסדורי כנסת הגדולה נר"ל במהדורה קמא. אמנם בסידור כנה"ג השלם העלונוהו לקיום. המו"ל, וגם בסידור תפילת ישרים ובכמה סידורי ספרד לא העלוהו, מכל מקום, הרוצה לאמרו שפיר הוי וישר כוחו, כי כך פירושן של דברים, רְצָה הָאֶחָד לְשִׁמּוֹר כְּפָלִים. כלומר, לאחר שאמרו זה לזה הבה נתחכמה לו, רצה אחד מהם וקיבל על עצמו לעשות תחבולה אחת, בזה שנתחכם לשמור מְשִׁמְרָתוֹ וּמְשִׁמְרַת חֲבֵרוֹ שְׁתֵּי יָדַיִם. כדי לאפשר לחברו להיות פנוי לבצע תחבולה להריגת המלך, והשני גם הוא עשה תחבולה שניה, שלא עשה מעשהו בגלוי, והתחכם לתת סם המות בסתר, לתוך ספל המים שהמלך ישתהו מבלי שירגיש, והיינו כמפורש בגמרא (מגילה דף י"ג ע"ב), אמר רבי יוחנן, בגתן ותרש שני טרסיים היו, והיו מספרים בלשון טורסי ואומרים, מיום שבאה אסתר לא ראינו שינה בעינינו, שמתוך שהיתה חביבה עליו, היה מרבה בתשמיש וצמא לשתות. אמר אחד מהם, בוא ונטיל ארס בספל כדי שימות. אמר לו חברו, והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה, שהרי אתה ממונה על עבודה אחת, ואני ממונה על עבודה אחרת.

**רַחֲשָׁה אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ, בְּאִמְרֵי שֹׁפֵר. בְּשֵׁם מְרַדְכֵי,
וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר. בְּקֶשׁ וְנִמְצָא, לְפָנַי צְבִי
עֶפֶר. כִּי בּוֹל הָרִים, יִשְׂאוּ, לוֹ:**

וזאת ליהודה

אמר לו, אני אשמור משמרת ומשמרתך, עכ"ל הגמרא ורש"י: וְהַשְּׁנֵי סָם בְּסֵפֶל הַמִּים. שיעור הלשון, והשני מהם, סם המות בתוך ספל המים, שמה שם לו: שָׁם שָׁם לוֹ. פסוק הוא (שמות ט"ו, כ"ה), בענין חוקי ומשפטי תורת חיים שנצטוו בהם ישראל במרה. והתאימו לענין, לרמוז שמתוך ששמו לו רעל להמיתו, מתוך זה צמחה תשועה וחיים לישראל, כדמפרש ואזיל:

רַחֲשָׁה אֶסְתֵּר לַמֶּלֶךְ וכו'. גם הבית הזה קשור לשלפניו, כלומר קודם שעשו התחבולות שהזכיר כדי להרוג את המלך, כבר קדמה אסתר ורחשה למלך, על שם רחש לבי דבר טוב (תהלים מ"ה, ב'), דברים היוצאים מן הלב (ראב"ע שם), היינו שמסרה למלך אמרי שפר, הם הדברים שנמסרו לה ממרדכי לטובת המלך, כמו שכתוב ויודע הדבר למרדכי ויגד לאסתר המלכה, ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי (אסתר ב', כ"ב): **וְנִכְתָּב בַּסֵּפֶר.** כתיבה ראשונה נכתב בשם מרדכי באופן זמני, עד אשר יבוקש הדבר ויתאמת, ועיין מה שאכתוב לקמן באות תי"ו בפיוט זה: **בְּקֶשׁ וְנִמְצָא לְפָנַי צְבִי עֶפֶר.** כמו שנאמר, ויבוקש הדבר וימצא (שם ב', כ"ג), היינו דבהשגחת השם יתברך, שכתוב בו דומה דודי לצבי או לעופר האילים, הנה זה עומד אחר כתלינו משגיח מן החלונות (שיר השירים ב', ט'), שהכל גלוי לפניו, ואין שום דבר נעלם ממנו, התברר ונמצא האמת, כפי שמפורש בילקוט וז"ל, ויבוקש הדבר וימצא, יש אומרים שמעו בגתן ותרש שנמסר הדבר למלך ומיד העבירו את הנחש (סם המות) מן הקיתון, והקב"ה ברא נחש בתוך הקיתון בשביל מרדכי, לכך נאמר ויבוקש הדבר וימצא, אין אומרים וימצא אלא לדבר שנאבד ושוב נמצא, כענין שנאמר, או מצא אבידה (ויקרא ה', כ"ב) עכ"ל, ולפי זה יהיה פירושו, אף שכבר נאבד סם המות על ידי בגתן ותרש, מ"מ כשביקש אחשוורוש לברר אם אמתיים דברי מרדכי, הרי הוא נמצא לפני צבי עופר זה הקב"ה, שהמציאו מחדש בשביל מרדכי הצדיק, שלא יחשב לפני אחשוורוש כמוציא דיבה, וגם כדי לגמול לו כצדקתו, וזהו שאמר **כִּי בּוֹל הָרִים יִשְׂאוּ לוֹ.** פסוק הוא (איוב מ', כ'), קאי אשור הבר שהקב"ה מצמיח יכול אשר

שְׁנֵיהֶם, נְתָלוּ עַל הָעֵץ. כִּי שָׁמַע מְרֹדְכִי לְשׁוֹנָם,
בְּהוֹעֵץ. נִשְׁקָה לְמֶלֶךְ, סָם הַמּוֹת רוֹעֵץ.
אוֹלֵי יִפְתָּה, וְנוֹכְלָה לוֹ:

תְּשׁוּעָה זֹאת צְפוּנָה, לְדוֹר אַחֲרוֹן. נִכְתְּבָה, עַל
סֵפֶר הַזְכָּרוֹן. לְהִיּוֹת לוֹ מִן הַמֶּלֶךְ,
תַּגְמוּל וְיִתְרוֹן. כִּי פִעַל אָדָם, יִשְׁלַם לוֹ:

וזאת ליהודה

ישאו הרים למאכלו (מפרשים שם), והיינו דלעיל מיניה כתיב, הנה נא בהמות (שם פסוק ט"ו), וכתב הרב מצודת דוד שם, אם תהיה צדיק גמור באמת, לא תקצר ידי מלשלם לך גמול, כי הנה עשיתי בהמות וכו', ויכול הרים ישאו לו עכת"ד. והתאימו לענין, דכמו שלא תקצר יד ה' מלזון בריותיו שמצמיח להם דשא ההרים ויבולם, כך לא קצרה ידו מלתת גמול לצדיק כצדקו, וכמו שאמרו רו"ל, רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר, כתיב לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ (תהלים מ"ו, ט'), הקציף עבדים על אדוניהם כדי לתת גדולה לצדיקים, כמו שנאמר,

קצף בגתן ותרש וכו', כדי לתת גדולה למרדכי (רבה אסתר סוף פרשה ו'):

שְׁנֵיהֶם נְתָלוּ עַל הָעֵץ. היינו לאחר שהוברר הדבר ונמצא אמת, כמו שכתוב ויבוקש הדבר וימצא, ויתלו שניהם עץ (אסתר ב', כ"ג), סיבת תלייתם הוא,

כִּי שָׁמַע וכו'. והבין מרדכי את לשונם הטורסית, בעת שהיו מתיעצים ואומרים זה לזה נשקה למלך סם המות: רוֹעֵץ. מלשון וירעצו וירוצצו (שופטים י', ח'), שעניינו שבירה, כי כן דרך סם המות לשבור ולרופף כוחות גוף השותהו, ואח"כ נשמתו יוצאת: אוֹלֵי יִפְתָּה וְנוֹכְלָה לוֹ. פסוק הוא (ירמיה כ', י'). מתאים לענין, כפי שפירשו הרד"ק וז"ל, אוֹלֵי יִפְתָּה לְדַבְרֵינוּ שִׂיאֵכֵל וישתה, ונקח נקמתנו ממנו על ידי שנשקהו סם המות, וי"ת מאים יטעי וניכול ליה עכ"ל, דהיינו שאמרו זל"ז, אוֹלֵי יַעֲלֶה בִּידֵינוּ לְהַטְעוֹתוֹ, לְשִׁתּוֹת הַמַּיִם עִם סָם הַמּוֹת מְעוֹרֵב בּוֹ, וְנוֹכְלָה לוֹ:

תְּשׁוּעָה זֹאת. שמרדכי הושיע והציל את המלך ממות בטוח, צְפוּנָה לְדוֹר אַחֲרוֹן. שבעבורה ובסיבתה ניתן קיום לעם ישראל עד דור אחרון,

שאלמלא טובה זו שעשה מרדכי למלך, היו ישראל ח"ו נשמדים לגמרי בעצת

סימן אני יהודה הלוי הקטן ברבי שמואל הלוי

**אַחַר, כָּל אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים. אַחֲשֹׁרוּשׁ, אֶת הַמֶּן
הַרִים. וַיִּנְשְׂאֵהוּ, מֵעַל כָּל הַשָּׂרִים.
וְתוֹעֲפוֹת הָרִים, לוֹ:**

וְזֹאת לַיהוּדָה

המן, ולא יזכר שם ישראל עוד: נכתבה על ספר הזכרון. היינו לאחר שנתאמת שמרדכי דיבר טוב על המלך, ולאחר עשיית דין באויבי המלך, אז נכתבה תשועה זו כתיבה קיימת למשמרת עולם בספר הזיכרון, כמו שנאמר, ויכתב בספר דברי הימים לפני המלך (אסתר ב', כ"ג), שנכתבה הטובה שעשה מרדכי למלך (רש"י שם): להיות לו מן המלך תגמול ויתרון. נכתב בצד אותה הטובה גם כן, כי במיוחד מן המלך ומטעמו בבוא היום, עתיד המלך לגמול למרדכי לא רק כטובתו בלבד, כהוראת כי פועל אדם ישלם לו, אלא גם עם תוספת מרובה ויתרון שכר, וכך מוכח בהמשך סיפורי המקרא במגילת אסתר, שמטעם המלך הגיע מרדכי אל שיא הכבוד והעוז, תפארת יקר וגדולה: **כִּי פִעַל אָדָם יִשְׁלַם לוֹ**. פסוק הוא (איוב ל"ד, י"א). מתאים לענין, כפי פועל האדם אם טוב ואם רע, כן ישלם לו הקב"ה (מצודת דוד שם), והיינו כפועל צדקת מרדכי, כן סיבב הקב"ה כל זאת, בעבור לשלם לו: **אַחַר כָּל אֱלֹהֵי וכו' הָרִים וכו'**. גידל ורומם, זהו שנאמר, אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש, את המן בן המדתא האגגי וינשאהו, וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו (אסתר ג', א'), ואמרו במדרש, אמר רבי פינחס, לפי שראה המלך את עשרו של המן ואת עשרת בניו השרים, עמד וגידלו ורוממו (רבה אסתר פרשה ד'): **וְתוֹעֲפוֹת הָרִים לוֹ**. פסוק הוא (תהלים צ"ה, ד'), קאי אהקדוש ברוך הוא, כלומר גובה ההרים הגבוהים המה שלו וברשותו (ראב"ע ומצודת דוד שם). מתאים לענין, היינו דגדולת המן וגבוהותו, היתה גם היא סיבה מאת ה' וברשותו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל, אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן, אמר רבי לוי, זהו שאמר הכתוב (תהלים צ"ב, ח') בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און, מה כתיב בסוף קראה, להשמדם עדי עד, שלא נתגדל המן אלא לרעתו וכו'. אמר הקב"ה, אילו נהרג המן כשירד ויעץ לאחשורוש לבטל בנין בית המקדש, לא היה מי שיודעו, אלא יתגדל ואח"כ יתלה, לפיכך וישם את כסאו מעל כל השרים, ואח"כ ויתלו את המן, שאויבי

נִמְנַע מְרֻדְכֵי מְסֻגֹד לְרָשָׁע. נִין עֲמֶלֶק, אֲשֶׁר
מִבְּטֵן פֶּשַׁע. וְזֶה הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ, פֶּשַׁע.
לֹא יֵאבֶה יְהוָה, סֶלַח לוֹ:

וזאת ליהודה

ה' למפלה הם מתגדלים, שנאמר (איוב י"ב, כ"ג), משגיא לגוים ויאבדם (רבה אסתר ריש פרשה ד'):

נִמְנַע מְרֻדְכֵי מְסֻגֹד לְרָשָׁע. ע"ש יסגד לו וישתחו (ישעיה מ"ד, י"ז), לתועבה אעשה לבול עץ אסגוד (שם מ"ד, י"ט), שמרדכי נמנע להשתחות להמן הרשע, כמו שכתוב וכל עבדי המלך וכו', כורעים ומשתחווים להמן וכו', ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה (אסתר ג', ב'), מפני שהמן עשה עצמו אלוה (רש"י שם). והכי איתא בגמרא (מגילה דף י"ט ע"א), מה ראה מרדכי דאיקני בהמן, על ככה, משום דשוי נפשיה עבודה זרה ע"כ, ודרשו עוד את הפסוק תחת הנעצוץ (ישעיה נ"ה, י"ג), תחת המן הרשע שעשה עצמו עבודה זרה (גמרא שם דף י" ע"ב). ובגמרא סנהדרין (דף ס"א ע"ב) תניא, לא תשתחוה להם (שמות כ', ג'), להם אין אתה משתחוה, אבל אתה משתחוה לאדם כמותך. יכול אפילו נעבד כהמן, תלמוד לומר ולא תעבדם (שם) וכו', ורבא מסיים בה, כהמן דאיהו גופיה עבודה זרה וכו', עיי"ש. והראב"ע כתב שמרדכי לא כרע ולא השתחוה, מפני שהיה להמן צורת צלם ועבודה זרה בבגדיו או על מצנפתו ע"כ, וכ"כ התוספות (שם בסנהדרין) בשם המדרש, שהיו לו צלמים על ליבו, עיי"ש: נִין עֲמֶלֶק. המן הרשע בא מזרע עמלק עובד אלילים מעיקרו ומשרשו, שהוא מתיחס עד עמלק בן אליפז בנו של עשיו הרשע (כמפורש בתרגום אסתר ה', א'): אֲשֶׁר מִבְּטֵן פֶּשַׁע. על שם ופושע מבטן קרא לך (ישעיה מ"ח, ח'), היינו שרשו של המן זה עשיו הרשע, שפשע לרוץ לעבודה זרה, מזמן היותו עוד בבטן אמו, כדאיתא בבראשית רבה (פרשה ס"ג סי' ו'), ויתרוצצו הבנים בקרבה (בראשית כ"ה, כ"ב), בשעה שהיתה רבקה עומדת על בתי כנסיות ובתי מדרשות יעקב מפרכס לצאת, כמה דאתאמר בטרם אצרך בבטן ידעתוך (ירמיה א', ה'), ובשעה שהיתה עוברת על בתי עבודה זרה, עשיו רץ ומפרכס לצאת, כדכתיב זורו רשעים מרחם תעו מבטן (תהלים נ"ח, ד') ע"כ. עוד שם בפסוק, ויגדלו הנערים (בראשית כ"ה, כ"ז), רבי לוי אמר וכו', כשגדלו, יעקב היה הולך לבתי מדרשות, ועשיו הולך לבתי עבודה זרה וכו', עיי"ש: וְזֶה הוֹסִיף

**יום פָּרְעוּ לוֹ, כָּל עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ. וּמֶרְדֵּכִי בְּתָמוּ
הוֹלֵךְ. בְּקֶשׁ לְחַרְחַר רִיב, עַל עֵם דָּל וְהֵלֶךְ.
עוֹבֵר מִתְעַבֵּר, עַל רִיב לֹא [א] לוֹ:**

וזאת ליהודה

עַל חֲטָאתוֹ פָּשַׁע. עַל שֵׁם כִּי יוֹסִיף עַל חֲטָאתוֹ פִּשַׁע (איוב ל"ד, ל"ז), וְרוֹצֵה לֹמֵר שֶׁהֵמֶן הִרְעָה הַזֶּה, לֹא רַק שֶׁהָיָה חֲטָאוֹ בְּזֵה שֶׁהָיָה עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה כְּאֲבוֹתָיו, אֲלֵא שֶׁהוֹסִיף עַל חֲטָאתוֹ עוֹד פִּשַׁע, בְּזֵה שֶׁעָשָׂה עֲצָמוֹ אֱלֹהִים, וְעַל כֵּן, לֹא יֵאָבֵה יְיָ סְלִיחָה לּוֹ. פֶּסוּק הוּא (דְּבָרִים כ"ט, י"ט), מִיִּירֵי בְּעוֹבְדֵי ע"ז, דְּלַעִיל מִיִּנְיָה כְּתִיב פֶּן יִשׁ בְּכֶם אִישׁ וְכוּ', אֲשֶׁר לִבְבוֹ פּוֹנֵה הַיּוֹם מֵעַם ה' אֱלֹהֵינוּ, לִלְכַת לְעַבּוֹד אֶת אֱלֹהֵי הַגּוֹיִם וְגו', וְכְתִיב בְּתַרְיָה לֹא יֵאָבֵה ה' סְלוּחַ לּוֹ. מִתְאַיִם לְעַנְיָן, שֶׁהָרִי הֵמֶן הָיָה כּוֹפֵר בְּה' וְעוֹבֵד ע"ז, וְכ"כ הַר"ר יַעֲקֹב אֲבֵן דָּאָנָה בְּסִפְרוֹ לְקַט שְׂכַחָה עַל מַכְלָל יוֹפִי, כִּי הִנְבִּיא קִילֵל אֶת בְּעַל הַדְּעוֹת הַנִּפְסְדוֹת הַכּוֹפֵר בְּה', בְּאִמְרוֹ לֹא יֵאָבֵה ה' סְלוּחַ לּוֹ, עֵי"ש:

יום פָּרְעוּ לוֹ וְכוּ'. כִּמ"ש לְעִיל שֶׁהַחֲשִׁיב עֲצָמוֹ לֵאלֹהִים: וּמֶרְדֵּכִי בְּתָמוּ וְכוּ'.
בְּתַמִּימוֹתוֹ וְשִׁלְיִמוֹתוֹ עִם ה' הוֹלֵךְ, כִּמ"ש רז"ל, אִמֵּר רַבִּי לֹוִי, אִמֵּר מֶרְדֵּכִי, מִשֶּׁה רַבִּינוּ הַזֶּהִיר לָנוּ בְּתוֹרָה, אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל (דְּבָרִים כ"ז, ט"ו), וְרִשַׁע זֶה עוֹשֶׂה עֲצָמוֹ עֲבוּדָה זָרָה (רַבָּה אִסְתֵּר פֶּרֶשָׁה ז'), וְבִילְקוּט אִיתָא, אִמֵּר מֶרְדֵּכִי אֲנִי אֲיִנִי יִכּוֹל לְהַחֲנִיף לְרִשַׁע הַזֶּה, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי טְעוֹן סִגְנוֹן (אוֹת וְסִימָן) שֶׁל מֶלֶךְ, שְׁנֵאמַר, לְבִנְיָמִין אִמֵּר יָדִיד ה' יִשְׁכּוֹן לְבִטַח עֲלֵיו (דְּבָרִים ל"ג, י"ב), וְאִי אֲפֹשֶׁר לִי לְהַשְׁתַּחֲוֹת לוֹ, דֵּהוּא לֹא דַחִיל מִן הַשְׁכִּינָה הַשְּׁרוּיָה עַל כְּתָפֵי, שְׁנֵאמַר, וּבִין כְּתָפֵי שְׁכָן (ש"ס), לְכַךְ נֵאמַר לֹא יִכְרַע. אִמְרוּ לוֹ, אַתָּה מִפִּילָנוּ בְּחַרְב, מַה רֵאִית לְבַטֵּל גְּזַרְתַּת הַמֶּלֶךְ, כִּי כֵן צוּה לּוֹ הַמֶּלֶךְ, אִמֵּר לָהֶם מִפְּנֵי שֶׁאֲנִי יְהוּדִי, אִמְרוּ לוֹ וְהָרִי מְצִינּוֹ אֲבוֹתֶיךָ שֶׁהִשְׁתַּחֲוּוּ לְאֲבוֹתָיו (יַעֲקֹב הִשְׁתַּחֲוָה לְעֵשָׂו), שְׁנֵאמַר, וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֶרְצָה שֶׁבַע פְּעָמִים (בְּרֵאשִׁית ל"ג, ג'), אִמֵּר לָהֶם, בְּנִימִין אֲבִי עֲדִיין בְּמַעֲי אֲמוֹ הָיָה וְלֹא הִשְׁתַּחֲוָה, וְאֲנִי בֶן בְּנוֹ אִישׁ יִמִּינִי, וְכִשֵּׁם שֶׁלֹא כָרַע אֲבִי, כֵךְ אֲנִי אֲיִנִי כּוֹרַע וּמִשְׁתַּחֲוָה, ע"כ: בְּקֶשׁ. הֵמֶן: לְחַרְחַר רִיב. עַל שֵׁם וְאִישׁ מְדִינָים לְחַרְחַר רִיב

[א] לֹא. הַלַּמְדֵּר רַפָּה, וְכ"ה הַמְנַהֵג הַשְּׁגוּר הֵן בְּקַהֲלוֹת הַשְּׂאֲמֵי וְהֵן בְּקַהֲלוֹת הַבְּלָדִי, וְדִלֵּא

יַעֲץ תַּחבּוּלוֹת, פְּשָׁיִם בְּצִדּוֹ. וַיְבִז בְּעֵינָיו, בְּגֵאוֹן
 חֲמֵדוֹ. לְשִׁלּוּחַ יָד, בְּמַרְדְּכֵי לְבָדוֹ. בְּזֵ לְדָבָר,
 יַחְבֵּל לוֹ:

 וזאת ליהודה

(משלי כ"ו, כ"א), כלומר להבעיר אש המריבה בחרון אף (מצודת ציון שם), שקטרג לפני המלך על ישראל, כדמפרש ואזיל: על עם דל וְהֶלֶךְ. מלשון ויבוא הלך לאיש העשיר (ש"ב י"ב, ד'), כלומר כדל ההולך בדרכים, כי ההלך והדל אחים (רלב"ג שם), ורוצה לומר, ביקש המן לתרחר ריב על עם דל, ישראל, המתהלכים בדלותם ומטלטלים בדרכים בארצות פזוריהם בגלות, ובגמרא (מגילה דף י"א ע"א), דרשו את הפסוק מושל רשע (משלי כ"ח, ט"ו), זה המן, על עם דל, אלו ישראל שהם דלים מן המצוות, ע"כ: עוֹבֵר מִתַּעֲבָר עַל רִיב לֹא לוֹ. פסוק הוא (משלי כ"ו, י"ז). מתאים לענין, רוצה לומר שהמן עבר עבירה, בזה שנתמלא חמה ועברה לתרחר ריב על כל ישראל, דמאחר שקנאתו ועברתו נגד מרדכי לבדו, אם כן שנאתו לישראל, זהו ריב שלא מגיע לו:

יַעֲץ וכו'. תחבולות רשע אשר יעץ לרעת עם ישראל, נהפכו אליו פְּשָׁיִם וכו'. שהן מיני קוצים חדים לדקרו בצדו, מלשון הפסוק לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם (במדבר ל"ג, נ"ה), וכמו שדרשו רז"ל בפסוק ויכתב ככל אשר צוה המן (אסתר ג', י"ב) המן צוה, והקב"ה לא צוה, המן צוה להשמיד ולהרוג ולאבד, והקב"ה לא צוה, ומה צוה, ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו (שם ט', כ"ה), וכן הות ליה, ותלו אותו ואת בניו על העץ, והיינו דכתיב מגביה פתחו מבקש שבר (משלי י"ז, ט'), המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן, הקב"ה משברו, ובקדירה שבישל בה נתבשל (רבה אסתר סוף פרשה ז'): וַיְבִז בְּעֵינָיו בְּגֵאוֹן חֲמֵדוֹ וכו'. כלומר בגודל תאותו הרעה שהיתה גואה ומתוספת, היה קל ונבזה בעיניו להנקם ממרדכי לבדו, כמ"ש רז"ל, אמר רבא, בתחילה ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו (אסתר ג', ו'), בסוף בעם מרדכי (שם), דאינון רבנן, ולבסוף בכל היהודים (גמרא מגילה דף י"ג ע"ב): בְּזֵ לְדָבָר יַחְבֵּל לוֹ. פסוק הוא (משלי י"ג, י"ג), כלומר הבוזה ומיקל בדבר, סופו להיות ממושכן לו ויצטרך לו (ילקוט משלי שם, וילקוט שמואל סי' כ"א). מתאים לענין, דלאחר שהמן זלזל וכיזה את מרדכי בעיניו, סופו שנתמשכן לו, הלבישו לבוש מלכות והרכיבו על הסוס, ורץ

הַרְבֵּה כֶּסֶף וְזָהָב, לְבָלִי חֶק. וַיֹּאמֶר בְּלָבוֹ, זֶה עֵת לְשַׁחֵק. וַיָּבֵא עֵצוֹת, מִרְחוֹק. לְרֵשֶׁת מִשְׁפָּנוֹת, לֹא, לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

לפניו כעבד לפני אדונו, ולבסוף נצטרך לו, דבעת שנתלה התחנן לפני מרדכי בכל מיני תחנונים שירחם עליו, ולא חס עליו, כמו שמפורש בתרגום שני, על פסוק ויתלו את המן (אסתר ד', י'):

הַרְבֵּה הַמֶּן: כֶּסֶף וְזָהָב. שנתעשר עושר גדול: **לְבָלִי חֶק.** שלא לפי חוק ומשפט, כדרך שנאמר, עשה עשר ולא במשפט (ירמיה י"ז, י"א), רוצה לומר שכל עשרו היה גזל וחמס, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה אמר רבי פנחס שני עשירים עמדו בעולם, אחד בישראל ואחד באומות העולם, ולא עמד להם ממונם אלא לרעתם, קרח בישראל שמצא אוצרות כסף וזהב שהטמין יוסף, והמן באומות העולם שלקח אוצרות מלכי יהודה (רבה אסתר פרשה ד'): **וַיֹּאמֶר בְּלָבוֹ.** על ידי עשרו נתגאה ברום לבבו באמרו, **זֶה עֵת לְשַׁחֵק.** כלומר לעשות דמם של ישראל שחוק, על דרך שדרשו בותינו זכרונם לברכה בפסוק יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (ש"ב ב', י"ד), שעשה דמם של נערים שחוק (רד"ק שם), וכדרך שנאמר, כמתלהלה היורה זקים חצים ומות וכו', ואמר הלא משחק אני (משלי כ"ו, י"ח י"ט): **וַיָּבֵא עֵצוֹת מִרְחוֹק.** העמיק עצה והרחיק לכת בעצותיו הנבערות, יותר מכל צוררי ישראל שקדמוהו, כמו שאמרו בותינו זכרונם לברכה, אמר רבי לוי, ארורים הם הרשעים שהם מעמיקים עצות על ישראל, וכל אחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך. עשיו אמר, שוטה היה קין שהרג את אחיו הבל בחיי אביו, שלא היה יודע שאביו פורה ורובה, אני איני עושה כן, אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי (בראשית כ"ז, מ"א). פרעה אמר, שוטה היה עשיו שלא היה יודע שאחיו פורה ורובה בחיי אביו, אני איני עושה כן, אלא עד דאינון דקיקין תחת כריסי אמותיהם, אני חונק אותם, שנאמר, כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א', כ"ב). המן אמר, שוטה היה פרעה, שלא היה יודע שהבנות נישאות לאנשים ופרות ורבות, אני איני עושה כן, אלא להשמיד ולהרוג וכו', מנער ועד זקן טף ונשים (ילקוט סס"י ג', רבה אסתר סוף פרשה ד'): **לְרֵשֶׁת מִשְׁפָּנוֹת לֹא לוֹ.** פסוק הוא (חבקוק א', ר'), בענין

וַיִּפֹּל פּוּר, וַיְדוּ בַגּוּרְל הָדָה. וַיֵּרָא פִּי בַאֲדָר מֵת, אָבִי הַתְּעוּדָה. וְלֹא זָכַר, פִּי הִיא עֵת הַלְיָדָה. חֲבֵלֵי יוֹלָדָה, יָבֹאוּ לוֹ:

וזאת ליהודה

האויב הבא לשלול שלל ולירש מקומות שאינם שלו. מתאים לענין, שגם המן הרשע רצה לרשת ולשלול ממונם של ישראל, כמו שאמר ושללם לבוז (אסתר ג', י"ג):

וַיִּפֹּל פּוּר וַיְדוּ בַגּוּרְל הָדָה. על שם גמול ידו הדה (ישעיה י"א, ח'), שפירושו הרים ידו והושיטה (רש"י רד"ק והמצודות שם), וזהו שנאמר, הפיל פור הוא הגורל לפני המן, מיום ליום ומחודש לחודש שנים עשר הוא חודש אדר (אסתר ג', ז'), שהושיט ידו לגורל לדעת באיזה חודש יצליח (רש"י שם). ובמדרש תני, כשאמר המן הרשע לאבד את ישראל, אמר איך אני שולט בהם, הריני מפיל גורלות, ורוח הקדש צווחת ואל עמי ידו גורל (יואל ד', ג'), אמר לו הקב"ה, רשע בן רשע גורלך עולה להיצלב (רכה אסתר פרשה ז'): **וַיֵּרָא פִּי בַאֲדָר מֵת** אָבִי הַתְּעוּדָה וכו'. משה רבינו, על שם צור תעודה חתום תורה בלמודי, לתורה ולתעודה (ישעיה ח', ט"ז כ'), היינו שהתורה והנבואה נקראו תעודה, שמעידות בישראל באזהרות והתראות (מפרשים שם). ורוצה לומר, דלאחר שראה שמשה רבינו אבי הנבואה והתורה, שהוא הראשון שעל ידו נתנה תורה ונבואה לזכות בהן את ישראל, מת באדר, שמת, והיינו כמאמר רבותינו זכרונם לברכה בגמרא (מגילה דף י"ג ע"ב), תניא, כיון שנפל הגורל בחודש אדר, שמח המן שמחה גדולה, אמר נפל לי הפור בירח שמת בו משה רבם, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת, ובשבעה באדר נולד ע"כ, ובהיות שלא ידע שגם באדר יש זכות להגין על ישראל, שהוא זמן לידת משה, על כן אמר בלשון נופל על הלשון, **חֲבֵלֵי יוֹלָדָה יָבֹאוּ לוֹ.** פסוק הוא (הושע י"ג, י"ג), מיירי בעונש החוטא, שמכאובות יבואו לו כחבלי יולדה מהצרות שיבואו עליו (רד"ק ומצודת דוד שם). מתאים לענין, שכן היה סופו של המן חבלים וצירים אחזוהו, כמפורש בתרגום שני בפסוק ויקח המן את הלבוש (אסתר ו', י"א), שקומתו נכפפה, עיניו חשכו, פיו נתעוות, מעיו נתבקעו, קשרי מתניו הותרו, וארכובותיו רעדו, עיין שם:

דָּב אֹרֵב, יַעֲצוּהוּ רַעִיוֹנָיו. וַיִּשְׁאַל שְׁאֵלָה, מֵאֲדוֹנָיו.
 וְגַם הוּא, שְׁנֵי אַרְיֹת שְׁנָיו. וּמִתְלַעוֹת לְבִיא, לוֹ:
 הֵן עִם, אַחֲזֹר נְזוֹרוֹ. וְדַתִּיהֶם שׁוֹנוֹת, וְדַתְךָ בִּלְבָל
 יִנְצֹרוֹ. רוּחַ יִזְרְעוּ, וְסוֹפְתָה יִקְצֹרוֹ. קָמָה, אֵין לוֹ:

וזאת ליהודה

דָּב אֹרֵב וכו'. על שם דוב אורב הוא לי (איכה ג', י'), דכמו שהדוב אורב לטרופ טרף, כך המן שת עצות בנפשו ורעיוניו לטרופ את ישראל, וכעין זה אמרו רז"ל שהמן נמשל לזאב, עיין סוף מדרש רבה דאסתר: וַיִּשְׁאַל שְׁאֵלָה מֵאֲדוֹנָיו. שאל מאת אחשורוש אדוניו שאלה זו, באמרו אם על המלך טוב יכתב לאבדם (אסתר ג', ט'): וְגַם הוּא. אחשורוש: שְׁנֵי אַרְיֹת שְׁנָיו. כלומר גם הוא רוצה לאבד ולטרופ את ישראל יותר מהמן הרשע (רבה אסתר סוף פרשה ז', וילקוט שם סימן ג', וגמרא מגילה דף י"ד ריש ע"א), ובגמרא מגילה (דף ט"ו ע"ב) אמרו, דאסתר קראתו אריה בתפילתה, שאמרה הושיעני מפי אריה (תהלים כ"ב, כ"ב) עיי"ש, והוא על שם שיניו שיני אריה, ומתלעות לביא לו. פסוק הוא (יואל א', ו'), מיירי על הארבה שמשחית את הכל. והתאימו לענין, בעבור לתאר את גודל שנאת אחשורוש לישראל, כאילו שיש לו שינים כשיני האריות, ומתלעות, הם השינים הגדולות שלו, דומות למתלעות לביא, כפי שפירשו המפרשים שם:

הֵן עִם אַחֲזֹר נְזוֹרוֹ וכו'. על שם עם כבד עון וכו', נזורו אחור (ישעיה א', ד'), כלומר, בעונם נפרשו ונבדלו מאלהיהם והלכו אחורנית (רד"ק שם), והיינו שהתחיל המן לקטרג לפני אחשורוש על ישראל, באמרו ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים וכו', ודתייהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים (אסתר ג', ח'), כלומר, עם מפורד שכל כך הוא רע כולו שמפורד איש מאחיו, ולא די שדתייהם שונות, אלא שאינם שומרים הדתות והחוקים אשר יצוה המלך, והנה כל עם ועם ישמרו, חוץ מהם (ראב"ע שם), וזהו שאמר, וְדַתְךָ בִּלְבָל יִנְצֹרוֹ. ולא זו בלבד, אלא רוּחַ יִזְרְעוּ וְסוֹפְתָה יִקְצֹרוֹ קָמָה אֵין לוֹ. פסוק הוא (הושע ח', ז'), מיירי בישראל בזמן שחוטאים כתרגמו שם, כלומר לשוא טורחים בעבודתם,

**הַכִּינּוֹתַי כֶּסֶף, לַגְּנוּיָךְ יַעַל. לְאַבֵּד, זֶה הַגּוֹי
הַנִּגְעַל. כָּל הַבְּרִפִּים, אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ
לַבַּעַל. וְכָל הַפֶּה, אֲשֶׁר לֹא נִשְׁקָ, לוֹ:**

וזאת ליהודה

כאילו אדם זורע רוח שאין בו ממש, שלא יקצור אלא רוח, כלומר לא ישיג הנאה של כלום, אלא נזק דהיינו וסופתה יקצורו, כי הסופה קשה מהרוח. ואמר קמה אין לו, כלומר, מעשיהם הדומים לרוח, לא יבואו לכלל עת שיהיה מהם קמה, כי הקמה היא תבואה ממש העומדת לקצירה (רד"ק שם בקיצור). והתאימו לענין, יען שכן קטרג המן לפני אחשורוש על ישראל, כדאמרינן במגילה (דף י"ג ע"ב), אמר רבא, ליכא מאן דידע לישנא בישא כהמן, אמר לו בוא ונכלה אותם וכו', שמא תאמר יש הנאה מהם, מפורד, אינם אלא כפרדה זו שאינה עושה פירות וכו', עד דמפקי לשתא בשה"י פה"י עיי"ש. ובמדרש, אמר לו שיניהם גדולות, אוכלים ושותים ואומרים עונג שבת, עונג ימים טובים, ומכניסים פחת בממונו של עולם וכו' (רבה אסתר פרשה ז):

הַכִּינּוֹתַי כֶּסֶף וכו'. אמר המן למלך, הנה הכנתי כסף להעלותו לאוצרותיך, על מנת, לְאַבֵּד זֶה הַגּוֹי הַנִּגְעַל. מלשון נגעל מגן גיבורים (ש"ב א', כ"ב), שפירושו מיאוס ותיעוב הדבר עד שמרחיקו מעליו ומשליכו (רד"ק ורלב"ג ורבי ישעיה והמצודות שם), והיינו מאמר המן ולמלך אין שוה להניחם (אסתר ג', ח'), לפי שהם אוכלים ושותים ומבזים למלכות, שאפילו נופל זכוב בכוסו של אחד מהם, הוא זורקו ושותהו, ואם אדוני המלך נוגע בכוסו של אחד מהם, הוא חובטו בקרקע ואינו שותהו (גמרא מגילה דף י"ג ע"ב): **כָּל הַבְּרִפִּים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וכו'.** פסוק הוא (מלכים א' י"ט, י"ח), מיירי בשארית ישראל שניצולו בימי אליהו מלטעות בעבודה זרה. והתאימו לענין, לומר שקטרוגו של המן לפני אחשורוש נגד ישראל, הוא על שאינם עובדים וכורעים לבעל, וכן כתב באגרות ההשמדה ששלח למדינות, עם בזוי יש בינינו, משחקים עלינו ועל יראתנו וכו' (ילקוט אסתר סי' ג'), וכמאמר חז"ל, אמר רבי לוי על מה שהיה המן מקטרג את ישראל מלמטה, היה מיכאל מלמד עליהם סניגוריא מלמעלה, אמר לפניו רבונו של עולם, אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו עבודה זרה ולא על שגילו עריות, אלא על שהם משמרים את דתך (ילקוט אסתר סי' ג', ורבה שם פרשה ז):

לְהַבִּיא אֶל גְּנֹזֵי הַמֶּלֶךְ, אֶסְףּ. עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים,
כִּפְרֵי כֶסֶף. וְנִפְּשׁ אֶכָּה, לְכָל בֵּית יוֹסֵף.
פַּעַם אַחַת, וְלֹא אֶשְׁנֶה, לוֹ:

וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ, יְהִי לְךָ קִנְיָנְךָ. וְזֹאת טַבַּעְתִּי, עַל
יַד יְמִינְךָ. וְהָעַם לַעֲשׂוֹת בּוֹ, כַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ.
וּבֹא עַד קִצּוֹ, וְאִין עוֹזֵר, לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

לְהַבִּיא אֶל גְּנֹזֵי הַמֶּלֶךְ אֶסְףּ. הסמ"ך בסגול, כי הוא שם כמו אוסף בלי יבוא (ישעיה ל"ב, י'), אוסף החסיל (שם ל"ג, ד'), ורוצה לומר אסיפת ממון במנין ובמשקל: עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים כִּפְרֵי כֶסֶף. הוא שנאמר, ועשרת אלפים ככר כסף אשקול וכו', להביא אל גנזי המלך (אסתר ג', ט'): וְנִפְּשׁ אֶכָּה לְכָל בֵּית יוֹסֵף. רוצה לומר כי תמורת הכסף רצה המן להכות את כל בית ישראל, שכולם נקראו על שם יוסף בנה של רחל, כדאיתא בבראשית רבה (פרשה ע"א סי' ג'), אמר רבי יצחק, רחל היתה עיקרו של בית וכו', תני רשב"י לפי שכל הדברים תלויים ברחל, לפיכך נקראו ישראל על שמה, שנאמר, רחל מבכה על בניה (ירמיה ל"א, י"ד), ולא סוף דבר לשמה, אלא על שם בנה, שנאמר, אולי יחנן ה' אלהי צבאות שארית יוסף (עמוס ה', ט"ו) וכו' עיי"ש. ואפשר לתת טעם לדברי הפייטן דנקט הכי, כלומר שהמן שבא מזרע עשיו, נקט ואמר ונפש אכה לכל בית יוסף בדוקא, משום דלב יודע מרת נפשו, שהרי כיון שנולד יוסף, נולד שטנו של עשיו, ומסורת היא שאין עשיו נופל, אלא ביד בניה של רחל (בראשית רבה פרשה ע"ג סי' ה'): פַּעַם אַחַת וְלֹא אֶשְׁנֶה לוֹ. פסוק הוא (שמואל א' כ"ו, ח'), בענין שאול שרצה אבישי להכותו מכת מות בפעם אחת. והתאימו לענין, שכן היתה דומה עצת המן ומחשבתו, להשמיד את כל היהודים ביום אחד, כמו שאמר מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד (אסתר ג', י"ג):

וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ יְהִי לְךָ קִנְיָנְךָ וכו'. מענה אחשוורוש להמן, זה שאמרת להביא מרכושך ומקניניך לאוצרותי תמורת איבוד עם ישראל, רכושך יהיה לך, כמו שנאמר, ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך, והעם לעשות בו כטוב בעיניך (אסתר ג', י"א), כחפצך (ראב"ע שם), והנני נותן בידך גושפנקא להשליטך

**יָצָא, וְסוּפְרֵי הַמֶּלֶךְ נִקְרְאוּ. וַיִּכְתְּבוּ, כָּל אֲשֶׁר
הוֹרְאוּ. וּבְכָל עַם וְעַם, רָצִים יָצְאוּ. שְׂרֵי
הָרֶכֶב, אֲשֶׁר לוֹ:**

וזאת ליהודה

עליהם לעשות בהם כרצונך, כמו שכתוב ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן (שם ג', י'), שמי שטבעת המלך בידו, הוא שליט בכל דבר המלך (רש"י שם): **וְבָא עַד קִצּוֹ וְאֵין עוֹזֵר לוֹ.** פסוק הוא (דניאל י"א, מ"ה), בענין מלך הצפון כאשר יצא בחמתו להשמיד עמים, ויטע אהלו בין הימים להר ארץ ישראל, שם יבוא קצו וסופו, שתכלה שולטנותו ואין מי שיעזור לו לשוב להתחזק עוד, ושם ימות (ראב"ע ומצודת דוד שם). מתאים לענין, שכן היה סופו של המן, שבבוא קצו, לא רק שכלתה שולטנותו בהיהפך המלך לאויב לו, אלא שגם לא נשאר לו שום עוזר לעודד את רוחו, שאפילו אוהביו וזרש אשתו באמרם אליו, אם מזרע היהודים מרדכי וכו', לא תוכל לו כי נפול תפול לפניו (אסתר ו', י"ג), הונו את ליבו בכשורה רעה זו, שלא כדרך האוהבים (יוסף לקח שם), כי בבוא אידו של רשע, לא יתנבאו אוהביו עליו טוב (ראב"ע שם):

יָצָא וכו'. לאחר שניתנה הרשות ביד המן, ואך יצא מלפני המלך, מיד נקראו סופרי המלך בפקודת המן, הוא שנאמר, ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון (אסתר ג', י"ב): **וַיִּכְתְּבוּ כָּל אֲשֶׁר הוֹרְאוּ.** רוצה לומר שכתבו כפי ההוראה שקבלו, הוא שנאמר, ויכתב ככל אשר צוה המן וכו' (שם), שנכתב על ידי הסופרים, ככל אשר הורה אותם המן, וזוהי הנוסחא הנכונה הוראו באל"ף, כי היא הוראה מיוחסת לסופרים רבים, וגם חרוזי הבית המקבילים לה מוכיחים על נכונותה, שכולם נחרזו במחרוזת אל"ף וי"ו, נקראו, הוראו, יצאו, וטעות נפל בסידורים שכתבו הורהו בה"א, שמשתנה הפירוש כאילו שהיתה הוראה רק לסופר אחד, ואין זה נכון שהרי מדובר בהדיא על סופרים רבים, כדקאמר סופרי המלך וכו', ויכתבו וכו', ודוק, ואחרי כתבי זה, זיכני הש"י לראות, שכן הביא הנוסחא החכם ישראל זמורה בקובץ כל שירי ר' יהודה הלוי (בספר ז' ס"י ז'), הוראו באל"ף עיי"ש, שוב ראיתי דבספר זבחי שלמים להרמ"ק ז"ל (דפוס ירושלים תרמ"ג), גריס לה באל"ף עיי"ש, ומינה לא תזוז: **וּבְכָל עַם וְעַם רָצִים יָצְאוּ.** הוא שנאמר, ונשלוח ספרים ביד הרצים

הִיָּה דְבָרוֹ נְחוּץ, לֵאמֹר. כָּרַם חֶמֶד, בְּיוֹם אֶחָד
 לְזִמּוֹר. בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר בְּאֶדָר, הַחֵל וְגִמּוֹר.
 לֹא אוֹסִיף עוֹד, עֲבוֹר, לוֹ:

 וזאת ליהודה

אל כל מדינות המלך (אסתר ג', י"ג), דלאחר שפקד המן על סופרי המלך לכתוב בשם המלך, אז נשלחו הספרים לכל עם ועם על ידי הרצים אשר למלך, והיינו דמסיים, שָׁרֵי הָרֶכֶב אֲשֶׁר לוֹ. פסוק הוא (מלכים א' כ"ב, ל"א), מיירי במלך ארם שצוה את שרי הרכב שלו להלחם במלך ישראל. והתאימו לענין, יען כי המן השתמש בשרי הרכב אשר לו לאחשורוש, להכנת השמדת עם ישראל ח"ו:

הִיָּה דְבָרוֹ נְחוּץ לֵאמֹר. על שם כי היה דבר המלך נחוץ (שמואל א' כ"א, ט'), שעניינו דחיפות הדבר ומהירותו (מפרשים שם), הוא שנאמר, הרצים יצאו דחופים בדבר המלך (אסתר ג', ט"ו), כדמות דחופים במהירות (ראב"ע שם), להפיץ דברו של מלך שנכתב בשמו ונחתם בטבעתו, דהיינו כָּרַם חֶמֶד בְּיוֹם אֶחָד לְזִמּוֹר. והיינו ישראל שנקראו כרם ה', כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשועיו (ישעיה ה', ד). לְזִמּוֹר, כלומר לכרות אותם כמו שכורתים זמורות הכרם, מלשון וכרמך לא תזמור (ויקרא כ"ה, ד'), שפירושו לא תכרות (עיין רד"ק בשרש זמר), ודע שיש ספרים דגרסי כרם חמר ברי"ש, ויש ספרים דגרסי חמד בדל"ת, ויש יסוד לשתיהן, דברי"ש אתיא שפיר על פי המקרא כרם חמר ענו לה (ישעיה כ"ו, ב'), דקאי על כנסת ישראל, שישירו לה ויאמרו שהיא כרם המוציא יין טוב אדום ומשובח, כי תרגום יין חמר (רד"ק ומצודת דוד ורש"י שם), ובדל"ת גם כן מסתברא שפיר, דקרי להו לישראל כרם, לא סתם כרם, אלא כרם חמד, נחמד למראה וטוב למאכל, להורות על מעשיהם הטובים והנחמדים, כהוראת הפסוק כרם ה' צבאות בית ישראל, לא סתם כרם, אלא כרם ה' צבאות נטע שעשועיו, והוא על שם כרמי חמד נטעתם (עמוס ה', י"א), ואם כן כיון דברי"ש אתיא על פי המקרא, ובדל"ת אתיא על פי הסברא, הבחירה בידך לגרוס כאחת משתיהן, אי בעית אימא קרא, ואי בעית אימא סברא: בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר בְּאֶדָר הַחֵל וְגִמּוֹר. על שם החל וכלה (שמואל א' ג', י"ב), כלומר להתחיל יחד בהשמדתם בו ביום, ולגמור לכלותם באותו היום, הוא שנאמר, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים וכו', ביום אחד בשלשה עשר לחודש שנים עשר הוא חודש אדר (אסתר ג', י"ג): לֹא

קָרַע מְרֻדְכֵי בְּגָדָיו, לְפָנַי אֵל. וַיִּצְעַק מֵרָ, עַל גּוֹלַת
אֲרִיאֵל. הַבָּנִים אֵין, לְיִשְׂרָאֵל. אִם יוֹרֵשׁ, אֵין לוֹ:

טָרַף טָרַף, שְׂאָר הַמוֹנֵי. מִי נָתַן לְמִשְׁפַּחַת יַעֲקֹב,
לְמוֹנֵי. וַיִּשְׂרָאֵל לְבוֹזֵזִים, הֲלֹא יְהוָה. זֶה, חֲטָאנוּ לוֹ:

וזאת ליהודה

אֹסִיף עוֹד עֲבוֹר לוֹ. פסוק הוא (עמוס ז', ח'), מיירי בעונש חטא ישראל מאת ה', שאמר לא אוסיף עוד להמתין לו על פשעו (רש"י שם). והתאימו לענין, יען שהמן לאחר שקטרג על ישראל לפני המלך, קבע יום י"ג באדר לכל המדינות כיום ידוע לכלות את כל העם הזה, ובל יוסיפו עוד להמתין לו, ואיתא בילקוט (סי' ג'), שלח להם עם בזוי יש בינינו, דומים כמשוגעים, הפצים ברעתנו וכו', משחקים עלינו ועל יראתנו, ואנו תעובים ביניהם וכו', הפלנו גורל להשמידם בי"ג לחודש אדר, כשיבואו האגרות לידכם, השמידו והשחיתו ולא תשאירו מהם פליטה, ע"כ:

קָרַע מְרֻדְכֵי בְּגָדָיו וכו'. לאחר שידע מרדכי מה שעשה המן, בשלחו אגרות בשם המלך בדבר השמדת עם ישראל, קרע בגדיו, שנאמר, ומרדכי ידע את כל אשר נעשה, ויקרע מרדכי את בגדיו (אסתר ד', א'), היינו לאחר שנודע לו שגם העליונים הסכימו לכך, מפני חטאם של ישראל (רש"י שם), ועל כן נאמר ויצעק זעקה גדולה ומרה (שם), שעמד בצעקה ובתפילה לפני האל, על גולת אֲרִיאֵל. על שם הוי אריאל אריאל (ישעיה כ"ט, א'), כלומר צעק מר על שגלו ישראל מעל מזבח ה' שנקרא אריאל, שהיה אז מכפר על חטאיהם: הַבָּנִים אֵין לְיִשְׂרָאֵל וכו'. פסוק הוא (ירמיה מ"ט, א'), מיירי בכני עמון שהתישבו בארץ גד לאחר שגלו ממנה, אמר להם ה', וכי אין בנים לישראל שירשו את ארצם (מפרשים שם). והתאימו לענין, כאילו שמרדכי אמר בתפלתו לפני ה', וכי אין בנים קטנים יורשי ישראל, שתעשה למענם לכפר חטא אבותיהם, כי כן היה בסופו של דבר, שלא נענה מרדכי בתפלתו, אלא בזכות בניהם של ישראל, שנים ועשרים אלף תינוקות שהיו תלמידיו, והיו צועקים ובוכים בבית מדרשו, עד שעלתה שועתם ובכייתם למרום, כמפורש ברבה דאסתר (סוף פרשה ט'), עיי"ש:

טָרַף טָרַף, שְׂאָר הַמוֹנֵי וכו'. שארית המון בית ישראל השרוים בצרה זו, דומים הם לספינה שאין לה מנהיג שמיטרפת בים, וזהו המשך דברי מרדכי

נְעֵרוֹת אֶסְתֵּר, הַגִּידוּהָ דָבָר. שְׁמַעְנוּ צְעָקָה, כִּי־עַנִּים בַּמַּדְבָּר. וּמַרְדֵּכִי, בְּלִבוֹשׁ שֵׁק עָבַר. לֹא יִדְעֵנוּ, מֶה הָיָה לוֹ:

וזאת ליהודה

בתפילתו, שצעק מר על צערם של ישראל והתודה על חטאם, כמפורש בתרגום שני (בפסוק ומרדכי ידע, אסתר ד', א'), דבאותה שעה התאספו אל מרדכי קהל רב בלי מספר, והוא עמד בתוך הקהל ואמר בתפילתו, בית ישראל, עם חביב לפני אביו שבשמים, אינכם יודעים שהמלך והמן גזרו עלינו לכלותינו מתחת שמי ה', אין לנו מלך שנסמוך עליו, ולא נביא שיבקש רחמים עלינו וכו', היינו כצאן אשר אין להם רועה, וכספינה בים שאין לה מנהיג וכו', ובאותה שעה הוציאו אל שער העיר את התיבה ועליה ספר תורה, עטוף בשק, ומכולכל באפר, והיו קורים בו בצר לך וכו', ושבת עד ה' אלוהיך וכו', כי אל רחום וכו' (דברים ד', ל' - ל"א). ושוב עמד מרדכי ואמר להם, אנו צריכים ללמוד מאנשי נינוה שהתכסו שקים, ושבו מדרכיהם הרעים וכו', עיין שם באורך: לְמוֹנֵי. מלשון אונאה, כמו והאכלתי את מוניך את בשרם (ישעיה מ"ט, כ"ו), כלומר המקנטרים אותי בדברי אונאה ובגידופים (רש"י והמצודות שם), ורוצה לומר כאן, שמרדכי אמר בתפילתו מי נתן למשפה יעקב, וישראל לבוזזים הלא יי זו חטאנו לו. פסוק הוא (ישעיה מ"ב, כ"ד), כלומר מי נתן את יעקב למרמס, ואת ממון ישראל לבוזזים, הלא מאת ה' היתה זאת מפני שחטאנו לו. והתאימו לענין, לומר שמרדכי התודה על חטאם של ישראל, והיינו לאחר שנתבקש לכך כמפורש בתרגום (אסתר ד', א') וז"ל, ומרדכי ידע על ידא דאליהו כהנא רבה, ית כל מא דאתעביד בשמי מרומא, דאתחייבו עמא בית ישראל לאשתיצאה מעלמא וכו', על עיסק דאתהניאו מן סעודתיה דאחשוורוש רשיעא וכו', ושדר מרי עלמא ית אליהו, לחואה למרדכי דיקום ויצלי קדם מרי עלמא על עמיה, וכד ידע מרדכי בזע לבושוהי וכו', עיי"ש:

נְעֵרוֹת אֶסְתֵּר וכו'. הגידו לה על הדבר הזה, הוא שנאמר, ותבאנה נערות אסתר וסריסיה ויגידו לה (שם ד', ד'), והיינו שנודע להן על ידי ששמעו קול בכי ומספד, כדכתיב לעיל מיניה, דבכל מקום היה, אבל גדול ליהודים, וצום ובכי ומספד (שם), ועל כן אמרו לה, שְׁמַעְנוּ צְעָקָה וכו'. כמו קול הנעמיות שסופדות

**בְּגָדִים שְׁלָחָה, לְהַלְבִּישׁוֹ. וְלֹא קִיַּבַּל, מִמְרִירוֹת
נַפְשׁוֹ. וְתִשְׁלַח לְהַתָּךְ, לְחַקְרוֹ וּלְדַרְשׁוֹ.
לְדַעָה, מֶה יַעֲשֶׂה, לוֹ:**

**רוּחוֹ הוֹצִיא, לְהַתָּךְ וְחִוָּה. וּפְרִשֵׁת הַפֶּסֶף, לְפָנָיו
שׁוּה. וְהַפֶּת שֶׁגָּן שְׁלַח, וְעַל אֶסְתֵּר צִוָּה. לְבֹא
אֶל הַמֶּלֶךְ, לְהַתְחַנֵּן לוֹ:**

וזאת ליהודה

ומיללות במדבר. כיענים במדבר (איכה ד', ג'), מתרגמינן ספדן עליהון כנעמיתא במדברא. ועוד, שראו את מרדכי שעבר כשהוא לבוש בלבוש שק, אך לא ידענו מָה הָיָה לוֹ. פסוק הוא (שמות ל"ב, א'), אמרוהו ישראל כשלא ידעו מדוע בושש משה לרדת מן ההר. והתאימו לענין, יען שנערות אסתר לא ידעו על מה המספד הזה ששמעו, ומדוע לבוש השק על מרדכי שראו, ועל כן הוצרכה אסתר לשלוח את התך אל מרדכי, לברר את הדבר, כמו שנאמר, ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (אסתר ד', ה):

בְּגָדִים שְׁלָחָה. אֶסְתֵּר אֶל מַרְדֳּכָי: לְהַלְבִּישׁוֹ וכו'. הוא שנאמר, ותשלח בגדים להלביש את מרדכי, ולהסיר שקו מעליו ולא קיבל (שם שם, ד'): מִמְרִירוֹת נַפְשׁוֹ. כמו שנאמר, ויזעק זעקה גדולה ומרה (שם שם, א'), ומתרגמינן ובכא במרירות נפשא, בקל עציב: וְתִשְׁלַח לְהַתָּךְ לְחַקְרוֹ וּלְדַרְשׁוֹ. מה ענין הצעקה, ועל מה הוא לבוש שק, הוא שנאמר, ותקרא אסתר להתך וכו', ותצוהו על מרדכי לדעת מה זה ועל מה זה (שם שם, ה'): לְדַעָה מֶה יַעֲשֶׂה לוֹ. פסוק הוא (שמות ב', ד'), איירי במרים שעמדה להתבונן, מה צריך להיעשות על ידה לאחיה שהושלך ליאור. והתאימו לענין, יען כי אסתר כששלחה את התך לדעה מה זה, היה בשביל שהיא תדע מה המעשה שצריך להיעשות על ידה למרדכי:

רוּחוֹ הוֹצִיא לְהַתָּךְ וְחִוָּה. תרגום ויגד לו מרדכי (אסתר ד', ז'), וחוי ליה מרדכי, כלומר שמרדכי הביע את סערת רוחו והגיד דעתו ורצונו להתך, שנאמר,

**בַּת שׁוֹבֵתָהּ אָמְרָה, לְהִשְׁיבוּ. דַּע פִּי בֶן מָוֶת,
אֲשֶׁר לֹא יִקְרָא וַיָּבֵא. לְבַד מֵאֲשֶׁר
יוֹשִׁיט לוֹ הַמֶּלֶךְ, אֶת שִׁרְבִיט זְהָבוֹ. בְּקֶרֶב אִישׁ,
לְהִשְׁתַּחֲוֹת, לוֹ:**

וזאת ליהודה

ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו (שם), ודוקא להתך הגיד, לאחר שראהו מרדכי שהוא ממתי סודה של אסתר, אז הגיד לו את הענין (יוסף לקח שם), וכמו שארז"ל התך זה דניאל (גמרא מגילה דף ט"ו ע"א), שכן דרך החכם שאינו מגלה דעתו ורצונו לשאינם נאמני רוח, שאין זה אלא מדת הכסיל, כמו שנאמר, כל רוחו יוציא כסיל (משלי כ"ט, י"א), שמוציא כל רוח דעתו ורצונו תיכף, ומודיעהו לאחרים (ראב"ע ורלב"ג): ופִּרְשֵׁת הַפֶּסֶף לְפָנָיו שְׁנֵיה. כמו אם שוה פניה (ישעיה כ"ח, כ"ה), לשון ערך ודמיון (רד"ק בשרש שוה), הוא שנאמר, ואת פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול על גנזי המלך ביהודים לאבדם (אסתר ד', ז), כלומר שמרדכי הסביר להתך את ערך הכסף אשר המן לשקול, וביאר עשרת אלפים ככר כסף (רש"י והראב"ע): וְהִפְתִּישְׁגֵן שְׁלַח וכו'. הוא שנאמר, ואת פתשגן כתב הדת, אשר ניתן בשושן להשמידם נתן לו, להראות את אסתר ולהגיד לה, ולצוות עליה, לְבֹא אֶל הַמֶּלֶךְ לְהִתְחַנֵּן לוֹ. פסוק הוא (שם ד', ח):

בַּת שׁוֹבֵתָהּ וכו'. לאחר ששלח מרדכי את התך לומר לאסתר לבוא אל המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה, בתשובתה של אסתר אמרה להתך להשיבו, דַּע פִּי בֶן מָוֶת וכו'. כל מי שנכנס אל המלך מבלי קריאה וקבלת רשות, הוא שנאמר, ותאמר אסתר להתך ותצוהו אל מרדכי, כל עבדי המלך וכו' יודעים, אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך וכו', אשר לא יקרא אחת דתו להמית, לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב וחיה וכו' (שם ד', י"א): בְּקֶרֶב אִישׁ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לוֹ. פסוק הוא (שמואל ב' ט"ו, ה'), איירי באבשלום. והתאימו לענין, כלומר שכל המתקרב לפני המלך, לקבל רשות מה מידו, היה משתחוה לו, כדרך שאדם משתחוה לאדם, לאות שבח והודאה על הטובה שעשה לו, וכ"כ הראב"ע בפסוק וישתחו לעם הארץ (בראשית כ"ג, ו'), ורע"ו וספורנו שם פסוק י"ב, עיין שם:

יְקִיר כְּשָׁמְעוּ, דְּבַרֵי הַדָּסָה. זָעַק אֶתְּהָ, כִּי אֵין
 מְנוּסָה. זָעַף יְהוָה, אֶשָּׂא. כִּי חָטָאתִי, לוֹ:
 שְׁלַח לָהּ לְאֹמֶר, אֵל תְּדַמִּי. לְהַמְלִיט בֵּית הַמֶּלֶךְ,
 מִכָּל לְאֻמִּי. כִּי אֵת תֹּאבְדִי, וְאוֹלָם עַמִּי.
 אַחֲרֵי נִמְכַר, גְּאֻלָּהּ, תִּהְיֶה לוֹ:

 וזאת ליהודה

יְקִיר. מרדכי: כְּשָׁמְעוּ דְּבַרֵי הַדָּסָה. ששלחה ביד התך, שאינה יכולה להיכנס לפני המלך להתחנן על עמה מבלי להקרא, ושזה שלשים יום עברו שלא נקראה לבוא למלך, מיד זָעַק ואמר אֶתְּהָ כִּי אֵין מְנוּסָה. כלומר אוי כי בחטאינו אין לנו דרך איך להמלט ולנוס מפני אויב, כי מיד ה' היתה זאת לנו, ועל כן זָעַף יי אֶשָּׂא כִּי חָטָאתִי לוֹ. פסוק הוא (מיכה ז', ט), אמרו הנביא על גלות ישראל בפרס ובבל (רש"י שם). מתאים לענין, כלומר בגלותי אני נושא וסובל זעף ה', ומצדיק עלי את הדין כי חטאתי לו, ואסכול עד אשר יריב ריבי עם הגוים שלחצוני (רד"ק שם):

שְׁלַח לָהּ. מרדכי לאסתר על ידי התך: לְאֹמֶר. לה: אֵל תְּדַמִּי וכו'. לעצמך ותחשבי כי בהיותך בבית המלך, תנצלי מן הצרה ותמלטי לבדך באופן יוצא מכלל לאומי, כמו ולאומי אלי האזינו (ישעיה נ"א, ד'), היינו כלל האומה היהודית, הוא שנאמר, ויאמר מרדכי להשיב אל אסתר, אל תדמי בנפשך להימלט בית המלך מכל היהודים (אסתר ד', י"ג): כִּי אֵת תֹּאבְדִי וְאוֹלָם עַמִּי וכו'. הוא שנאמר, כי אם החרש תחרישי וכו', רוח והצלה יעמוד ליהודים וכו', ואת ובית אביך תאבדו (שם שם, י"ד). ודע, דטעות נפל בסידורים שכתוב בהם וְאוֹלָם עַמִּי וכו', דמשמע שמרדכי מטיל ספק ח"ו בהשגחת ה' אולי יגאל עמו, ומצוה לתקן הטעות, ולגרוס ואולם עמי, שכן מרדכי היה בטוח בהשגחת ה' על עמו, שהבטיחנו בתורה ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם (ויקרא כ"ו, מ"ד), ועל כן היה מאמין, שבודאי יגאל ה' את עמו מידי מוכריהם וקונייהם, כמו שמוכח מהפסוק שאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים (אסתר ד', י"ד), מבלי שום ספק, וכן שמעתי הנוסחא מפי רבותי ואולם במי"ם. ואחרי

מִמָּקוֹם אַחֵר, יִשְׁלַח שְׁלוֹמִיו. עוֹשֶׂה שְׁלוֹם, בְּמִרוֹמָיו. כִּי לֹא כָלוּ רַחֲמָיו. עַל כֵּן, אוֹחִיל לוֹ:

וְזֹאת לַיהוּדָה

כתבי זה, ששתי כעל כל הון, שכן מצאתי להחכם ישראל זמורה, בספר כל שירי ר' יהודה הלוי (בספר ז' סי' ז'), שהביא הנוסחא ואולם, ואין שם זכר לגרסת ואולי, עיין שם, ומינה לא תזוז: אַחֲרֵי נִמְכַר גְּאֻלָּה תְּהִיָּה לוֹ. פסוק הוא (ויקרא כ"ה, מ"ח), מיירי בישראל עני שמכר עצמו לגוי מחמת דחקו, שאחד מאחיו צריך לגאול אותו. והתאימו לענין, יען שכן דרשוהו רז"ל על הענין, כדאיתא ברבה דאסתר (סוף פרשה י'), אמר רבי ברכיה, הקב"ה כתב גאולת ישראל בתורה, דכתיב וכי תשיג יד גר ותושב (שם כ"ה, מ"ז), יד גר ותושב זה המן שנתגדל ונתעשר, ונקרא גר תושב, שהוא מזרע עמלק והיה גר במדי ופרס, והשיגה ידו לשקול עשרת אלפים ככר כסף, ומך אחיך עמך, אלו ישראל שהיו דלים ומכים, ונמכר לגר תושב, שמכרם אחשוורוש להמן להשמיד להרוג וכו', אחרי נמכר גאולה תהיה לו, שגאלם הקב"ה מידו והצילם מגזירתו ופדאם וכו', עיי"ש:

מִמָּקוֹם אַחֵר. המשך מאמר מרדכי לאסתר, כדאיתא ברבה דאסתר (פרשה ח'), אמר לה אם תשתקי עכשיו, שלא ללמד סניגוריא על אומתך, סופך לשתוק לעתיד לבוא ואין לך פתחון פה, לפי שהיית יכולה לעשות טובה בימיך ולא עשית, ומה את סבורה, שהקב"ה מניח את ישראל, מכל מקום מעמיד להם גואל, דכתיב רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר (אסתר ד', י"ד) ע"כ, והיינו דנקט יִשְׁלַח שְׁלוֹמִיו וכו'. דהרבה שלוחים למקום ב"ה, שהרי כתוב המשל ופחד עמו עושה שלום במרומו (איוב כ"ה, ב'), כלומר הממשלה והפחד עמו, וממנו עושה שלום במרומו שאין בהם מלחמה, כי כולם טוב (ראב"ע שם). דומה לענין, שהממשלה ביד אחשוורוש, והפיל פחד על ישראל על ידי שמסרם ביד המן, ומהם, מן הממשל והפחד הללו, עשה הקב"ה ושלח רחמים ושלום על ישראל, שהפך לב המלך עליהם לטוב, ונפל פחדם על כל העמים, שכן ביכלתו של הקב"ה להשלים בין הדברים המנוגדים, לפי שאין קץ והפסק לרחמיו המרובים, כדכתיב כי לא כלו רחמיו (איכה ג', כ"ב): עַל כֵּן אוֹחִיל לוֹ. פסוק הוא

וּתְעַנְהוּ לַךְ פְּנוּס, כָּל חוֹכֵי פְדִיּוֹם. וְצוּמוֹ עָלַי
 שְׁלֹשֶׁת יָמִים, לַיְלָה וַיּוֹם. וְרַחֲמִים
 בְּקִשׁוֹ, מֵאֵל נוֹרָא וְאִיּוֹם. וְאֵל תְּתַנּוּ דָמִי, לוֹ:
 אֵל גְּדַרְשׁ, בְּכָל לֵב יִדְרְשְׁנֻנוּ. כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֵינוּ,
 לְעַם יִקְרְאֵנוּ. וַיֹּאמֶר עוֹד, זָכֹר אֶזְכְּרֵנוּ. עַל כֵּן
 הָמוּ מֵעַי, לוֹ:

 וזאת ליהודה

(שם שם, כ"ד), כלומר בהיות שלא כלו רחמיו, לכן הנני מיחל ומצפה לרחמיו להושיע:

וּתְעַנְהוּ. מענה אסתר למרדכי: לַךְ פְּנוּס כָּל חוֹכֵי פְדִיּוֹם וכו'. המחכים ומצפים לישועה ולפדות מאת ה', מְגֹזֶרֶת כֶּסֶף הַפְּדִיּוֹם (במדבר ג', מ"ט). ישועה ופדות עניינם אחד, דשניהם מתורגמים פורקנא, וזהו שנאמר, ותאמר אסתר להשיב אל מרדכי, לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן, וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום (אסתר ד', ט"ו-ט"ז): וְרַחֲמִים בְּקִשׁוֹ מֵאֵל נוֹרָא וכו'. עמדו לפניו בתפילה ותחנונים: וְאֵל תְּתַנּוּ דָמִי לוֹ. פסוק הוא (ישעיה ס"ב, ז'), מתאים לענין, כלומר הרבו והפצירו לפניו בתפילתכם, ואל תשתקו עד שיענה אתכם (מפרשים שם):

אֵל גְּדַרְשׁ וכו'. הפייטן רצה להראות לנו, שישראל מרדכי ואסתר נענו בתפילתם, לפי שדרשו את ה' בכל ליבם, כענין שנאמר, כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחי (עמוס ה', ד'), לכן התחיל ואמר, אֵל גְּדַרְשׁ בְּכָל לֵב, רוצה לומר כשהאל נדרש בכל לב האדם, שדורש ומבקש רחמי האל בכל ליבו, היינו ממעמקי הלב וטיב הכוונה, כדרך שנאמר, בכל לבי דרשתיך (תהלים קי"ט, י'), אז ידרשנו האל ברחמיו להמציא לו דרכי הצלה, והראיה לכך, כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמֵינוּ לְעַם יִקְרְאֵנוּ. שבימי מרדכי דרשוהו בכל ליבם, על כן עלתה שועתם לפניו יתברך, והתגלגלו רחמיו עליהם, וַיֹּאמֶר. ה' בעצמו: עוֹד זָכֹר אֶזְכְּרֵנוּ. לעם ישראל: עַל כֵּן הָמוּ מֵעַי לוֹ. פסוק הוא (ירמיה ל"א, י"ט), מיירי בישראל, ורישיה דקרא הבן יקיר לי אפרים וכו', זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו, תרגומו

לְבִשָּׁה חֵן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְתִלְךְ. וְתִיקַר עַד מְאֹד,
בְּעֵינַי הַמֶּלֶךְ. וַיְבֹז, בְּכָל אֲשֶׁר הוּא מוֹלֵךְ.
וְעַל, כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ:

וּזְאת לַיהוּדָה

הכבר חביב קדמי ישראל וכו', על כן אתגוללו רחמי עליהון, לפי שכל ישראל נקראו על שם אפרים, בן בנה של רחל, כדאיתא בבראשית רבה (פרשה ע"א סי' ג'). ובילקוט ירמיה שם איתא, כשהקב"ה מזכיר את ישראל, מעיני הומים עליהם, שנאמר, כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד, על כן המו מעי לו (ירמיה ל"א, י"ט) ע"כ. מתאים לענין, שגם בתפילות שערך מרדכי נתגלגלו רחמי ה' על עמו, כמ"ש רז"ל, מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה עליהם, ושבר את החותמות וקרע את האגרות, והשיב מחשבתו של המן בראשו (ילקוט אסתר סי' ו', ורבה שם סוף פרשה ט):

לְבִשָּׁה חֵן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וכו'. ביום שלישי לתעניתה לבשה בגדי חן, ותלך לחצר בית המלך, הוא שנאמר, ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכות, ותעמוד בחצר בית המלך הפנימית, נוכח בית המלך וכו' (אסתר ה', א'): וְתִיקַר עַד מְאֹד בְּעֵינַי הַמֶּלֶךְ. הוא שנאמר, ויהי כראות המלך את אסתר המלכה עומדת בחצר, נשאה חן בעיניו (שם ה', ב'), ואמרו רז"ל שנתן לה ה' חן לפני המלך, והוסיף יופי על יפיה והדר על הדרה (רבה אסתר ריש פרשה ט'): וַיְבֹז בְּכָל אֲשֶׁר הוּא מוֹלֵךְ. אי אפשר ליישב כוונת הפייטן, דקאי על מאמר המלך לאסתר, מה בקשתך עד חצי המלכות וינתן לך (אסתר ה', ג'), דהא ויבז בכל אשר הוא מולך, בכל דיקא, ולא חצי. ונראה לי ליישב כוונתו, דמאחר שהיה דת וחוק מפורסם וידוע בכל מדינות מלכותו, שאסור לשום איש או אשה להכנס לחצר הפנימית מבלי שיקרא תחילה, עד שהעובר על כך ענוש מיתה, כמפורש בקרא, כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים, אשר כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך, אל החצר הפנימית אשר לא יקרא, אחת דתו להמית (אסתר ד', י"א), אם כן כאשר נכנסה אסתר לשם מבלי להקרא, שיש בזה הפרת החוק והדת, וזלזול במלך ובמלכותו, הנה במקום שהיה ראוי לו להענישה, נפתה לרוב חינה ויפיה, עד שהוא בעצמו הפר הדת והחוק המפורסם בכל מלכותו, וכאילו שהוא ביזה בכל המדינות אשר הוא מולך עליהם, וכן ארז"ל ויקם המלך מכסאו בבהלה, וירץ אל

הִיפָּה בַּנָּשִׁים, נִטַּע נַעֲמָן. מַה שְּׂאֲלַתְךָ, כִּי הַכֹּל
 מִזְמָן. וְתֹאמֶר, יָבֹא הַמֶּלֶךְ וְהַמָּן. אֶל
 הַמִּשְׁתָּה, אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לוֹ:

לְמַחֵר קְרֹאתֶם, לְסוּד נְכֻמָּס. וַיֵּצֵא הַמָּן בַּיּוֹם
 הַהוּא, שֶׁמֶח וְנִפְעָלָס. וְהוּא, בַּמְּלָכִים
 יִתְקַלָּס. וְרוֹזְנִים, מִשְׁחָק, לוֹ:

וזאת ליהודה

אסתר ויחבקה וינשקה והשליך זרועו על צוארה, ויאמר לה, אסתר המלכה, למה תפחדי, כי הדת הזאת אשר סידרנו, איננה מוטלת עלייך, כאשר את רעיתי וחברתי וכו' (רבה שם ריש פרשה ט'): וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ. פסוק הוא (בראשית ל"ט, ה'), מיירי ביוסף הצדיק, דמשום שמצא חן בעיני אדונו, הפקידו על ביתו ועל כל אשר יש לו, כמפורש שם בפסוק דלעיל מיניה. מתאים לענין, כי גם אסתר על ידי שמצאה חן בעיני המלך, הוקירה למעלה מכל יקר שיש לו. ושיעור הלשון, ותיקר עד מאוד בעיני המלך, על כל אשר יש לו, והראיה, שהרי ביזה חוק ודת המפורסם בכל מלכותו למענה:

הִיפָּה בַּנָּשִׁים. המשך דברי המלך לאסתר, וכינה אותה הפייטן נִטַּע נַעֲמָן. כלומר נטיעה שריחה טוב ונעים, על שם תטעי נטעי נעמנים (ישעיה י"ז, י'), שכן נקראה בשם הדסה, כמו שנאמר, ויהי אומן את הדסה (אסתר ב', ז'), ואמרו רז"ל, כשם שהדס ריחו טוב, כך היו מעשיה טובים (ילקוט שם): מַה שְּׂאֲלַתְךָ כִּי הַכֹּל מִזְמָן. שאין בית המלך חסר כלום, כי הכל מוכן למלא את בקשתך: וְתֹאמֶר יָבֹא הַמֶּלֶךְ וְכוּ'. הוא שנאמר, ותאמר אסתר אם על המלך טוב, יבוא המלך והמן היום, אל המשתה אשר עשיתי לו (אסתר ה', ד'):

לְמַחֵר קְרֹאתֶם. לאחר שבאו המלך והמן אל המשתה שעשתה אסתר, הזמינתם גם למחר למשתה שני: לְסוּד נְכֻמָּס. אשני המשתאות קאי, דמה שהזמינה המלך והמן היום ומחר למשתה, היה לה בזה סוד נכמס, כלומר תחבולה טמונה ונסתרת לרעת המן, כדגרסינן במגילה (דף ט"ו ע"ב), תנו רבנן, מה ראתה אסתר שזימנה את המן, רבי אליעזר אומר, פחים טמנה לו, שנאמר, יהי

וַיָּבֵא אֶהָבִיו, וְזָרַשׁ אֶשְׁתּוֹ. וַיִּסְפֹּר לָהֶם, כְּבוֹדוֹ וּמַמְשִׁלְתּוֹ. וּגְזֵרָה עוֹמֶדֶת, לְעַמָּתוֹ. הוּא הַמֶּרְבֵּה, לֹא לוֹ:

וזאת ליהודה

שולחנם לפניהם לפח (תהלים ס"ט, כ"ג). רבי יהושע אומר, מבית אביה למדה, שנאמר, אם רעב שנאך האכילהו לחם (משלי כ"ה, כ"א). רבי מאיר אומר, כדי שלא יטול עצה וימרוד במלך. רבי יהודה אומר, כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית. רבי נחמיה אומר, כדי שלא יאמרו ישראל, אחות יש לנו בבית המלך, ויסיחו דעתם מן הרחמים. רבי יוסי אומר, כדי שיהא מצוי לה בכל עת, אולי תוכל להכשילו בשום דבר לפני המלך. רבי שמעון בן מנסיא אומר, אולי ירגיש המקום שאני צריכה להחניף לרשע זה ולזלזל בכבודי ויעשה לנו נס. רבי יהושע בן קרחה אומר, אסביר לו פנים, שיחשדני המלך ממנו ויהרוג את שנינו ויבטלו גזירותיו. רבן גמליאל אומר, מלך הפכפכן היה וחוזר בדיבורו, אמרה שמא אוכל לפתותו ולהורגו. אמר רבן גמליאל, עדיין אנו צריכים למודעי, דתניא, רבי אליעזר המודעי אומר, קנאתו במלך וקנאתו בשרים. רבה אמר, לפני שבר גאון (משלי ט"ז, י"ח). אביי ורבא דאמרי תרוייהו, בחומם אשית את משתיהם (ירמיה נ"א, ל"ט), אמרה, מתוך משתיהם של רשעים באה להם הפורענות. אשכחיה רבא בר אבוה לאליהו, אמר ליה, כמאן חזיא אסתר ועבדא הכי, אמר ליה, ככולהו תנאי וככולהו אמוראי, ע"כ עם פירש"י: וַיֵּצֵא הָמֶן וכו'. הוא שנאמר, ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב (אסתר ה', ט'): וְנִעְלָס. לשון שמחה רבה כמו נתעלסה באהבים (משלי ז', י"ח): וְהוּא פְּמֻלְכִים יִתְקַלֵּם וְרוֹזְנִים מְשַׁחֵק לוֹ. פסוק הוא (חבקוק א', י'), מיירי בעם הכשדים שמהתל בלעג ומתלוצץ במלכים ובשרים (מפרשים שם). והתאימו לענין, יען כי גם המן החשיב את עצמו למעלה מכל השרים, שכן כתוב ויספר להם המן וכו', ואת כל אשר גידלו המלך ואת אשר נישאו, על השרים ועבדי המלך (אסתר ה', י"א), אמר להם, המלך מגדל אותי, ואשתו מכבדת אותי, ואין בכל המלכות גדול ממני, ושמח בלבו מאוד (רבה אסתר

סוף פרשה ט')

וַיָּבֵא אֶהָבִיו וכו'. הוא שנאמר, וישלח ויבא את אוהביו ואת זרש אשתו (אסתר ה', י'): וַיִּסְפֹּר לָהֶם כְּבוֹדוֹ וּמַמְשִׁלְתּוֹ. הוא שנאמר, ויספר להם המן את

**יַעֲצוּהוּ עֲשׂוֹת עֵץ, גְּבוּהַ חֲמִשִּׁים. לְתִלּוֹת עָלָיו,
קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים. וְלִהְכִינוּ כַּחֲפָצוֹ, מִפֶּלַח
חֲרָשִׁים. חֲרָשׁ חֲכָם, יִבְקֹשׁ לוֹ:**

וזאת ליהודה

כבוד עשרו וכו', ואת כל אשר גידלו המלך (שם שם, י"א), וכדלעיל בסמוך: וגזרה עומדת לעמתו. כלומר בכל מה שסיפר והתפאר בפניהם על רוב עשרו וגדולתו, הגזירה להכחיד את היהודים עומדת לנגד עיניו, שכן הוא אמר להם וכל זה איננו שוה לי, בכל עת אשר אני רואה את מרדכי היהודי (שם שם, י"ג), ומתרגמין בכל עידן דאנא חזי ית מרדכי יהודאה, דיתיב בסנהדרין עם עולימיא וכו': הוי המרבה לא לו. פסוק הוא (חבקוק ב', ו'), מיירי בעם הכשדים, כלומר חבל עליו שמרבה הון ומלכות ולא לו, כי יבואו מלכי מדי ויטלו את הכל (רש"י שם). והתאימו לענין, יען שגם המן כל כבודו ועשרו שהרבה לספר עליו ולהתפאר בו, לא נתקיים בידו, שהרי באה אסתר ולקחה את הכל, כמו שנאמר, ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן (אסתר ח', א'), ומתרגמין מסר מלכא אחשורוש לאסתר מלכתא, ית ביתא דהמן וית אנשי ביתיה, וית כל טסברוי וית כל עותריה וכו':

יַעֲצוּהוּ וכו'. לאחר שסיפר לאוהביו וזרש אשתו, כי בכל עת שהוא רואה את מרדכי היהודי צר לו, נתנו לו עצה לעשות עץ גבוה חמישים אמה, כדי לתלות את מרדכי עליו, הוא שנאמר, ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו, יעשו עץ גבוה חמישים אמה, ובבקר אמור למלך ויתלו את מרדכי עליו, ובוא עם המלך אל המשתה שמח (שם ה', י"ד), והפייטן כינה את מרדכי, קֹדֶשׁ קֹדָשִׁים. לפי שאמרו רז"ל, שמרדכי ייחד שמו של הקב"ה וקידשו, שבימיו הכירו הבריות גדולתו של הקדוש ברוך הוא דכתיב (שם ח', י"ז), ורבים מעמי הארץ מתיהדים (רבא אסתר פרשה ו'): וְלִהְכִינוּ כַּחֲפָצוֹ מִפֶּלַח חֲרָשִׁים. החי"ת בקמץ, כמו מעשה חֲרָשִׁים כלה (הושע י"ג, ב'), ולכל מלאכה ביד חֲרָשִׁים (דה"א כ"ט, ה'). ומדקאמרי ליה יעשו עץ, דייק יעשו בלשון רבים, שיעצוהו לאסוף חרשי עץ רבים, כדי שימצא בתוכם חרש חכם שיעשהו כחפצו, וכמו שמפורש בתרגום הפסוק, ולא שכיב המן, עד דאזל ואייתי ית נגריא וית קינאי, נגריא דעבדין צליבא וכו', עיי"ש: חֲרָשׁ חֲכָם יִבְקֹשׁ לוֹ. פסוק הוא (ישעיה מ', כ'), מיירי במי שעובד פסל שהוא

על סדר אל"ף בי"ת

**אֱלֹהִים, עֲדַר צֵאֲנוּ בְּקֶרֶךְ. וְתִדְד שְׁנַת הַמְּלָךְ, עֲד
יְהִי חוֹקֶר. בְּסֶפֶר הַזְּכֻרֹנוֹת, וְהָיָה בְּקֶרֶךְ.
וַיִּדְעַ יְהוָהּ, אֶת אֲשֶׁר לוֹ:**

וְזֹאת לַיהוּדָה

בוחר עץ טוב לפסלו, ואח"כ מבקש חרש חכם להכין לו ממנו פסל חזק (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, כי גם המן כשבא להכין עץ לתלות את מרדכי עליו, הוצרך לבחור העץ על ידי חרשים אומנים, כמו שאמרו רז"ל, באותה שעה שהכין המן הרשע את העץ, קרא לעבדיו לפח גזר הנגר, ולכעל גור, ואמר להם בחרו לי עץ גבוה חמישים אמה, כדי שיראה בכל המדינה, אמרו לו היכן נמצא עץ של חמישים אמה, אלא בבירה שלך, מיד עמד והחריב אכסדרה שלו, ונטלו עץ של קוץ מונד משם והביאוהו (ילקוט סוף סי' ז):

אֱלֹהִים עֲדַר צֵאֲנוּ בְּקֶרֶךְ וכו'. על שם כה אמר ה' אלהים, הנני אני ודרשתי את צאני ובקרתים, כבקרת רועה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות, כן אבקר את צאני, והצלתי אתהם (יחזקאל ל"ד, י"א-י"ב), וזהו שנאמר, בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו', א'), ואמרו רז"ל, רבי תנחום אמר נדדה שנת מלכו של עולם, דוגמת ויקץ כישן ה' (תהלים ע"ח, ס"ה), לנקום נקמתו. רבא אמר, נדדה שנת המלך אחשורוש ממש (גמרא מגילה דף ט"ו ע"ב ורש"י שם). והפייטן כלל בדבריו דברי רבי תנחום ודברי רבא, ועל כן אמר, אלהים עדר צאנו ביקר, היינו נדדה שנת מלכו של עולם, והטעם שהשם לא יישן, רק שומר את ישראל, שסיבב סיבת זכירת מעשים שעברו, בעבור שנדדה שנת המלך עכת"ד. ומפורש יפה בתרגום הפסוק, וז"ל, ביה בליליא נדת שינתיה דקב"ה ממרומא, ואי לא כתיב קרא, לא הוה אפשר למימריה, דכתיב עורה למה תישן ה' (תהלים מ"ד, כ"ד), וחס ושלום לית קדמוהי שינה, אלא כד חטן בית ישראל, עביד גרמיה דכוות דמיך, ברם כד עבדין רעותיה, לא נאים ולא דמיך נטיר ישראל וכו'. ביה בליליא אשתלח מן מרומא מלאכא מיכאל רב חילא דישראל, ויתיב ברישיה דמלכא, ונדד ית שינתא מניה כוליה ליליא, עד דאמר לאעלא קדמוהי ית ספר דוכרניא וכו', עיי"ש: **עֲד יְהִי חוֹקֶר וכו'.** על ידי שנדדה שנתו, שם את לבו לחקור מדוע זימנה אסתר את המן למשתה, שמא נתנה עיניה בהמן ושניהם מתיעצים להרגני. חזר ואמר, אי אפשר

**בְּמִצְאוֹ דְבַר מְרַדְכֵי מְפָרֵשׁ. מֵה נַעֲשֶׂה יָקָר
וּגְדֻלָּה, דְּרָשׁ. וַיֹּאמְרוּ, כִּי לֹא פָרֵשׁ. מֵה
יַעֲשֶׂה, לוֹ:**

וזאת ליהודה

שלא ידע אדם מאוהבי את עצתם ויבוא ויגלה לי, וחזר ואמר, שמא עשה אדם לי טובה ולא גמלתיו, ועל כן נמנעו מלגלות לי, לפיכך, ויאמר להביא את ספר הזכרונות (גמרא מגילה דף ט"ו ע"ב, ומביאו רש"י על הפסוק): **וְהָיָה בְּקֶר וַיֵּדַע יִי אֶת אֲשֶׁר לוֹ.** פסוק הוא (במדבר ט"ז, ה'), תשובת משה לקורח ועדתו, אמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו, כלומר מי הוא המדבר לכבודו יתברך (רע"ו ספורנו שם). והתאימו לענין, דכיון שנודעה שנתו של אחשורוש כל הלילה, ישב לחקור ולחשוב בליבו עד אור הבקר, שמא עשה אדם טובה לכבודי ולא גמלתיו, ובהיותו מטורף ומבוהל לא ינום ולא יישן, גמר בליבו שלא ינוח עד שיחקור הדבר בספר הזכרונות, וכן עשה, דמיד כאשר היה בוקר אמר להביא את ספר הזכרונות, ומאת ה' היתה זאת כדי להודיעו שמרדכי דבר טוב לכבודו, וכן מפורש בתרגום שני על הפסוק וז"ל, מיד אתמלי מרי עלמא רחמינ על עמיה וכו', ופקיד למלאכא דממונא על שיגושתא, ונחת ושגיש ית אחשורוש ונדיד ית שינתיא, ואקדים בצפרא נסיס אפינ, ואמר לשמשי ספרא לאיתאה ספר דוכרניא וכו', וכד חזא שמשי ית מה דחוי מרדכי על בגתן ותרש, הוה מהפך ית פצימי סיפרא, ולא הוה צבי למקרי, והוה רעוא מן קדם מרי עלמא, ואתגוללו פצימיא מאליהם, והוה מתקריין מיליא מגו פצימיא קדם מלכא ע"כ. והכי איתא במגילה (דף ט"ו ע"ב), ויהיו נקראים, מלמד שהיו נקראים מאליהם ע"כ, וזהו אמרו בקר ויודע ה', דבבקר בקראם לפניו בספר, הודיעו ה' מי הוא האדם אשר דיבר ועשה לטובתו, על ידי שהיו הדברים נקראים מאליהם, בדרך נס מאת ה':

בְּמִצְאוֹ דְבַר מְרַדְכֵי מְפָרֵשׁ. הוא שנאמר, וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש וכו', אשר בקשו לשלוח יד במלך אחשורוש (אסתר ו', ב'): **מֵה נַעֲשֶׂה יָקָר וּגְדֻלָּה דְּרָשׁ.** הוא שנאמר, ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה למרדכי על זה (שם שם, ג'), ומשמע מדבריו שכבר נתן גמול וחלק כבוד למרדכי על זה, ולא בא עתה אלא לברר איזה יקר וגדולה נעשו לו, הוה או זה: **וַיֹּאמְרוּ.** הוא שנאמר, ויאמרו נערי המלך משרתיו, לא נעשה עמו דבר (שם), כלומר, עד

גְּלָה אֶזֶן הַמֶּן בְּדַבְרוֹ. מַה לַעֲשׂוֹת בְּאִישׁ, אֲשֶׁר
הַמֶּלֶךְ, חִפֵּץ בִּיקְרוֹ. וַיַּעַן, וַיִּנְקֹשׁ בְּמֵאמְרוֹ. פִּי
כְסִיל, מִחֲתָה לוֹ^[א]:

וּזְאת לַיהוּדָה

שאתה בא רק לברר איזה יקר וגדולה נעשה למרדכי על זה, הנה לא פורש לגמרי מה יעשה לו, ואם כן בודאי שעדיין לא נעשה עמו שום דבר: פִּי לֹא פָּרַשׁ מִהַ יַעֲשֶׂה לוֹ. פסוק הוא (במדבר ט"ו, ל"ד), בענין מקושש עצים בשבת, שלא נתפרש להם דינו ולא עשו בו דין, עד שנפסק דינו על פי ה'. והתאימו לענין, שגם מרדכי לא נתפרש להם איזה שכר לתת לו, ולא קיבל גמול מאת המלך, עד שנפסקה לו גדולה על פי ה', כדאיתא במדרש על פסוק לכו חזו מפעלות ה' (תהילים מ"ו, ט'), הקציף הקב"ה עבדים על אדוניהם, כדי ליתן גדולה לצדיק, קצף בגתן ותרש (אסתר ב', כ"א), כדי ליתן גדולה למרדכי (בראשית רבה פרשה פ"ח ס"ב ב'): **גְּלָה אֶזֶן הַמֶּן וכו'.** על שם אגלה אונן לאמר (רות ד', ד'). וננקד הגימ"ל בחירק והלמ"ד דגש, כמו גְּלָה על חטאתיך (איכה ד', כ"ב), והיינו שהמלך השמיע באזני המן, וגילה לו דבר זה בעת דברו אליו, שיתן לו עצה, **מַה לַעֲשׂוֹת בְּאִישׁ וכו'.** הוא שנאמר, ויבוא המן ויאמר לו המלך, מה לעשות באיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסתר ו', ו'): **וַיַּעַן וַיִּנְקֹשׁ בְּמֵאמְרוֹ.** כלומר מאמרו של המן ודבר שפתיו, שיעץ למלך איך לנהוג באיש אשר המלך חפץ ביקרו, הם היו לו למוקש, כי מענה פיו הכשילו, כדרך פִּי כְסִיל מִחֲתָה לוֹ. ושפתיו מוקש נפשו, פסוק הוא (משלי י"ח, ז'). כלומר, דברי הכסיל מביאים לו חתת ושבר, וגורם רעה לעצמו (רלב"ג ומצודת דוד שם). מתאים לענין, שכך היו כשלונותיו של המן, כל מה שהיה מוציא מפיו לטובת עצמו, נהפך לרעתו כדמפרש ואזיל, וכמו שדרשו רז"ל פסוק זה על מאמר המן, ודתייהם שונות מכל עם (אסתר ג', ח'), אמר הם מכניסים פחת בממונו של עולם, אחד לשבעה ימים שבת, אחד לשלושים יום ראש חודש, בניסן פסח, בסיון עצרת, בתשרי ראש השנה, צום, וחג סוכות וכו', אמר לו הקב"ה, רשע, אתה מפיל עין רעה במועדיהם, הריני מפילך לפניהם ומוסיפים

[א] לו. הלמ"ד רפה, וכ"ה המנהג השגור בקהילות השאמי. ובקהילות הבלדי הלמ"ד דגושה,

דָּבָר לַעֲדוֹתוֹ, בְּעֵדֵי מַלְכִים. וְלָלַכְתָּ לְפָנָיו, אֶחָד
 מֵהַנְּסִיכִים. וְלִבּוֹ בְּמַחְשָׁבָיו, הוֹלֵךְ חֲשִׁכִים.
 וְאֵין נִגָּה, לוֹ:

הַשִּׁיבוּ הַמֶּלֶךְ, בֵּן דְּבַרְתָּ. עֲשֵׂה לְמַרְדְּכֵי הַיְהוּדִי,
 כָּכָל אֲשֶׁר אָמַרְתָּ. בֵּן מִשְׁפָּטָךְ, אֶתְּהָ
 חֲרַצְתָּ. כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה, יַעֲשֶׂה לוֹ:

 וזאת ליהודה

להם מועד אחד על מפלתך, זה פורים, והיינו דכתיב פי כסיל מחיתה לו (אסתר רבה פרשה ז):

דָּבָר. המן ויעץ למלך: לַעֲדוֹתוֹ. להלביש את האיש אשר המלך חפץ ביקרו ולקשטו: בְּעֵדֵי מַלְכִים. תכשיטי מלכות וכתר מלכים: וְלָלַכְתָּ לְפָנָיו. להכריז לפניו ברחובות על ידי אֶחָד מֵהַנְּסִיכִים. הוא שנאמר, ויאמר המן אל המלך, איש אשר המלך חפץ ביקרו, יביאו לבוש מלכות וכו', וסוס אשר רכב עליו המלך, ואשר ניתן כתר מלכות בראשו, ונתון הלבוש והסוס על יד איש משרי המלך וכו', והלבישו את האיש וכו', והרכיבוהו על הסוס ברחוב העיר, וקראו לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסתר ו-ט): וְלִבּוֹ בְּמַחְשָׁבָיו הוֹלֵךְ חֲשִׁכִים. רוצה לומר, דמה שיעץ המן למלך, לעשות כל הכבוד הזה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, לבו הטעהו ובחשיכה התהלך, כי הוא חשב כל זה לטובת עצמו, כמו שנאמר, ויאמר המן בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני (שם פסוק ו): וְאֵין נִגָּה לוֹ. פסוק הוא (ישעיה נ, י'), מדובר במי שהולך בחשכת דרכיו הרעים וצרותיו, עד שאין לו הארה ונוגה לתשועה (מפרשים שם). והתאימו לענין, יען כי גם המן כל מה שחשב לטובת עצמו, נהפך לצרתו ולרעתו, דמיד כשאמר לו המלך לעשות כל זאת למרדכי היהודי, עיניו חשכו, וזיו פניו ונגהם נשתנו, כמפורש בתרגום שני (אסתר שם) וז"ל, וכד שמע המן ית פתגמא הדין, באיש ליה סגי, וזיויה אשתני, ועינוי אתחשכאן, ופומיה אסתלף, ורעיונוהי אשתגשו, וכו' עיי"ש:

הַשִּׁיבוּ הַמֶּלֶךְ וכו'. הוא שנאמר, ויאמר המלך להמן, מהר קח את לבוש ואת הסוס כאשר דברת, ועשה כן למרדכי היהודי (אסתר ו, י'): בֵּן מִשְׁפָּטָךְ

וַיֵּשֶׁב מְרֹדְכַי, אֶל מְשֻׁמְרֵתוֹ. וְהֵמָּן, נִדְחַף אֶל
בֵּיתוֹ. וַיִּנְעָדוּ אֹהֲבָיו, וְזָרַשׁ אִשְׁתּוֹ. לְבֹא,
לְנוֹד לוֹ:

זָרַע יְשׁוּרוּן, זָכְרוּ נְבוֹנָיו. אִם יֵשׁ מְרֹדְכַי, אֶחָד
מִבְּנָיו. אֲשֶׁר הַחֲלוֹת, לְנַפּוֹל לְפָנָיו. לֹא
תֻּכַל, לוֹ:

וּזְאת לַיהוּדָה

אָתָּה חֲרַצְתָּ. פסוק הוא (מלכים א' כ', מ'), כלומר נכון פסקת וגזרת את משפטיך, ועליך לקיימו, כמו שנאמר, אל תפל דבר מכל אשר דברת (אסתר ו', י'): כַּמְשַׁפֵּט הִזָּה יַעֲשֶׂה לוֹ. פסוק הוא (שמות כ"א, ל"א), מיירי בשור שנגח בר ישראל. והתאימו לענין, לומר כי המלך הקפיד על המן, לקיים את דברו ולעשותו לכבוד מרדכי בשלימות, כמו שאדם מקיים גזירת הדין והמשפט, ועל כן כתוב שכן עשה, שנאמר, ויקח המן את הלבוש ואת הסוס, וילבש את מרדכי, וירכיבהו ברחוב העיר, ויקרא לפניו ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו (אסתר ו', י"א): וַיֵּשֶׁב מְרֹדְכַי אֶל מְשֻׁמְרֵתוֹ וכו'. חזר אחרי כן אל משמרתו הקבועה בסנהדרין, הוא שנאמר, וישב מרדכי אל שער המלך, והמן נדחף אל ביתו (שם פסוק י"ב), ומתרגמינן ותב מרדכי לסנהדרין דבתרע פלטרין דמלכא וכו', וכן מפורש עוד בתרגום פסוק ויאמר המלך להמן (שם פסוק י'), שאסתר סידרה למרדכי סנהדרין בשער המלך, עיי"ש: וַיִּנְעָדוּ אֹהֲבָיו וכו'. הוא שנאמר, ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו, את כל אשר קרהו (שם פסוק י"ג), כי כולם נזדמנו אל ביתו באותו יום: לְבֹא לְנוֹד לוֹ. פסוק הוא (איוב כ', י"א), מיירי באיוב שנאספו רעיו אל ביתו, לבוא לנווד עליו בראש, כדרך המיצר בצרת אוהבו (מצודת דוד שם). מתאים לענין, יען כי גם המן באו רעיו ואוהביו באותו יום, לנווד לו על צרתו ועל מיתת בתו, כמו שאמרו רז"ל דבאותו יום נפלה בתו מן הגג ומתה (גמרא מגילה דף ט"ז ע"א):

זָרַע יְשׁוּרוּן. זרע ישראל עם היהודים: זָכְרוּ נְבוֹנָיו. זכרו חכמיו של המן באותה שעה ואמרו לו, דע לך, אִם יֵשׁ מְרֹדְכַי אֶחָד מִבְּנָיו וכו'. כלומר,

**חֲכָמָיו, עוֹדֵם מְדַבְּרִים עִמוֹ. וְסָרִיסֵי הַמֶּלֶךְ
הִבְהִילוּהוּ, לְהַקְיֵמוֹ. וְלֹא רָאָה, כִּי יבֹא
יוֹמוֹ. יְהוֹדְעָה, יִשְׁחַק לוֹ:**

**טָרֵם כְּלוֹת, מִשְׁתָּה הֵיִן. אָמַר הַמֶּלֶךְ, אֵל יַפֶּת
הָעֵינַן. שְׂאֵלִי, כִּי הֵכֵל לְנִגְדֶךָ כְּאֵין. וְתִבְךָ,
וְתִתְחַנֵּן לוֹ:**

וזאת ליהודה

אם יש שרש יחוס למרדכי אל אחד מבני ישראל, והוא לקוח מלשון תרגום שני (אסתר ו', י"ג), שתרגם בזה הלשון אם איתוי מרדכי מן בניהון דגובריא האינון וכו' עיי"ש: לא תוכל לו. זהו שנאמר, ויאמרו לו חכמיו וכו', אם מזרע היהודים מרדכי אשר החילות לנפול לפניו, לא תוכל לו (אסתר שם):

חֲכָמָיו עוֹדֵם וכו'. הוא שנאמר, עודם מדברים עמו, וסריסי המלך הגיעו, ויבהילו להביא את המן, אל המשתה אשר עשתה אסתר (שם פסוק י"ד): **וְלֹא רָאָה וכו'.** לא הבין כי הכבוד הזה שזימנה אותו אסתר למשתה, איננו אלא סיבה מאת ה' לרעתו, שעל ידי זה, יבא יומו. על שם יומו יבוא ומת (שמואל א' כ"ו, י'): **יִי יִשְׁחַק לוֹ.** פסוק הוא דכתיב ה' ישחק לו, כי ראה כי יבוא יומו (תהילים ל"ז, י"ג). מתאים לענין, דלעיל מיניה כתיב זומם רשע לצדיק, שהרשע חושב רעה על הצדיק, אבל ה' ישחק על הרשע, כי ראה שיבוא יום מיתתו, טרם יעשה הרעה ולא יספיק לעשותה (מצודת דוד שם):

טָרֵם כְּלוֹת וכו'. הוא שנאמר, ויאמר המלך לאסתר, גם ביום השני במשתה היין, מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך (אסתר ז', ב'), ומאי דנקט טרם כלות, נפקא ליה מדיוקא דקרא במשתה היין, דבתוך המשתה אמר לה, לאפוקי טרם וקודם המשתה, שעדיין לא בסיים לבהון, ולאפוקי כלות וגמר המשתה שכבר נשתכרו, רוצה לומר דבעיצומה של שמחת המשתה, אמר לה מה שאלתך ותנתן לך: **וְתִבְךָ וְתִתְחַנֵּן לוֹ.** פסוק הוא (שם ח', ג'), מיירי באסתר שהתחננה עוד למלך בבכי, גם לאחר תלית המן, כדי לבטל רעת המן לגמרי, והפייטן נקטיה להכא לחרוז בו, על שם ההמשך שעשתה אסתר:

יִנְתֵּן לִי נַפְשִׁי, בְּשֵׂאלְתִּי. וְעַמִּי אֲדַנִּי הַמֶּלֶךְ,
בְּבִקְשָׁתִי. כִּי נִמְכַרְנוּ לְצוּרָר, וְלֹא מִבְּרִיתִי.
תֵּאֲוֹת לְבוֹ, נִתְּתָה לּוֹ:

וזאת ליהודה

יִנְתֵּן לִי וכו'. הוא שנאמר, ותען אסתר המלכה ותאמר, אם מצאתי חן בעיניך המלך וכו', תנתן לי נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי, כי נמכרנו אני ועמי להשמיד וכו' (שם ז', ג' ד'): כִּי נִמְכַרְנוּ לְצוּרָר וְלֹא מִבְּרִיתִי. כך הנוסחא בכל הסידורים, ואין לפרשה על דרך שפירש הרד"ק בפסוק ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך (יחזקאל ט"ז, ס"א), שאינו מבני בריתי ותורתי, כי אם מעם אחר עיי"ש, כי אי אפשר להעלות על הדעת שאסתר תאמר למלך כך, שהרי גם המלך בעצמו מעם אחר, ואינו מבני תורתה ודתה. והנראה לי לפרש נוסחא זו, לפי שהמלך קרא לה לאסתר המלכה באמרו, מה שאלתך אסתר המלכה ותנתן לך (אסתר ז', ב'), על כן בהיות שהיא מלכה אשת מלך שותפה עמו במלכות, התלוננה לפניו ואמרה לו, כי נמכרנו לצורר, שאינו אלא צר ואויב לבית מלכותי, ולא מבריתי, ואינו נחשב מבעלי בריתנו ידידינו ושותפי בית מלכותי, שהרי לא עשה כל זאת אלא לתועלתו ולטובת עצמו, ואינו חושש לנזק המלך כלל, וזהו שאמרה לו, ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, כי אין הצר שוה בנזק המלך (שם ז', ד'), כלומר אינו חושש בנזק המלך, שאילו היה רודף אחר טובתך והנאתך, היה אומר לך למכור אותם לעבדים ולשפחות ותקבל את הממון, או היה אומר לך להחיות אותם להיות לך לעבדים הם וזרעם (רש"י שם). וביארה עוד אח"כ באמרה איש צר ואויב, כלומר כל כוונתו לרעה, שאין מעשיו לתועלת המלך כלל (יוסף לקח שם). אך מצאתי להחכם ישראל זמורה בקובץ כל שירי ר' יהודה הלוי (ספר ז' סי' ז'), נוסחא אחרת, כי נמכרנו לצורר להכריתי עיי"ש, ואם כי נוסחא דייקא היא כלשון הפסוק, כי נמכרנו אני ועמי להשמיד וכו', הבוחר יבחר לגרוס כטוב בעיניו: תֵּאֲוֹת לְבוֹ נִתְּתָה לּוֹ. פסוק הוא (תהילים כ"א, ג'), מיירי במלך המשיח שהקב"ה יתן לו מה שיתאוה בליבו, אעפ"י שלא שאל עליו בפיו (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, לומר שהמלך אחשוורוש נתן להמן גם מה שלא שאל בפיו, כאמרו הכסף נתון לך וכו' (אסתר ג', י"א):

כִּי מָה חֶפְצִי, אַחַר זֶה הַצֵּעַר. וְכִלֵּי הַקָּרֵב, שׁוֹת
 שְׁתוּ הַשֵּׁעַר. הִישָׂא אַרְיָה, בִּיעַר. וְטָרַף, אֵין לוֹ:
 לָהּ אָמַר, מִי הוּא זֶה מִכָּל אַנְשֵׁי. וְאִי זֶה הוּא, מִכָּל
 מְגַרְשֵׁי. אוֹ, מִי מְנוֹשֵׁי. אֲשֶׁר מְכַרְתִּי אֶתְכֶם, לוֹ:

 וזאת ליהודה

כִּי מָה חֶפְצִי וכו'. המשך דברי אסתר למלך, מה שאמרת לתת את שאלתי, מה
 אני יכולה עוד לבקש ממך את חפצי, אחרי כל זה הצער והכאב, שנמכרנו
 אני ועמי להרג ולאבדן: וְכִלֵּי הַקָּרֵב. כלי המלחמה, כמו טובה חכמה מכלי קרב
 (קהלת ט', י"ח), כיום הלחמו ביום קרב (זכריה י"ד, ג'): שׁוֹת שְׁתוּ הַשֵּׁעַר. על שם
 שות שתו השערה (ישעיה כ"ב, ז'), פירוש, שמו כלי המצור והמלחמה על השער
 (רד"ק שם), ורוצה לומר שכן אומרת אסתר למלך, כי המן כבר הכין מלחמה בכל
 שערי וערי מדינות המלך נגד היהודים, וכדאיתא במדרש, כשהיה אחד מישראל
 יוצא לשוק ומבקש ליקח ליטרא בשר או אגודה של ירק, היה הפרסי חונקו,
 ואומר לו למחר אני הורגך ומבזבז את ממונך, הדא הוא דכתיב, והעיר שושן
 נבוכה (רבה דאסתר סוף פרשה ז'): הִישָׂא אַרְיָה בִּיעַר וְטָרַף אֵין לוֹ. פסוק הוא
 (עמוס ג', ד'), כלומר וכי ישאג אריה ביער ולא ימצא טרף, כי בשמוע החיות קול
 שאגתו, יעמדו במקומם מפחדו, ואז הוא טורף בהם כרצונו (מצודת דוד שם).
 והתאימו לענין, לפי שאסתר התלוננה לפני המלך, על המן שהפיל חיתתו ופחדו
 על עמה, ועל כוונתו לטרפם ולהשמידם, בעת שליטת מזל אריה, כדאיתא בפרקי
 רבי אליעזר (פרק ג'), אמר רבי יוסי אצטרוגלוס גדול היה המן, הפיל גורלות לידע
 בין יום ליום, ובין מזל למזל, ובין חודש לחודש וכו', וכתב ושלח לכל המדינות
 להשמיד ולהרוג את כל היהודים, בשלושה עשר לחודש שנים עשר הוא חודש
 אדר, ביום השלישי במזל אריה וכו', והאריה מזל על כל החיות, וכל מקום שהוא
 רוצה, הופך הוא את פניו להרוג ולאבד וכו' עיי"ש. וביאור מאמר זה, ובאיזה
 אופן שולט מזל אריה בחודש אדר, איתא בסוף ילקוט שמעוני מאת המדפיס,
 עיי"ש:

לָהּ אָמַר וכו'. המלך אמר לאסתר, מי הוא זה האיש מכל אנשי הקרובים לפני
 בבית מלכותי, שמכרתי אתכם לו: וְאִיזָה הוּא מִכָּל מְגַרְשֵׁי. שוב אמר לה,

מְהֵרָה לַעֲנֹתוֹ, הַמֶּן זֶה הָרַע. אֲשֶׁר פָּרַעוֹת, בְּגוֹי
צַדִּיק פָּרַע. אוֹי לְרָשָׁע, רָע. כִּי גְמוּל יָדָיו,
יַעֲשֶׂה לוֹ:

נִמְלָא חֲמָה, וְקָם אֶל גִּנּוּ. וּבִשְׁבוּ רְאָהוּ, נוֹפֵל עַל
כְּנוּ. יִגְלוּ שָׁמַיִם, עֲוֹנוֹ. וְאָרֶץ, מִתְקוּמָה, לוֹ:

וזאת ליהודה

ואם הוא רחוק, באיזה מקום הוא נמצא באחת מערי הפרזות, או במגרשי ערי השדה, השוכנות במלכותי, וזהו שנכפל בפסוק, ויאמר המלך אחשוורוש, ויאמר לאסתר המלכה, מי הוא זה ואי זה הוא וכו' (אסתר ז, ה'), ומתרגמינן, מאן הוא דין, ובאידין אתר הוא גוברא חציפא וחייבא וכו': או מי מנושאי אֲשֶׁר מְכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ. פסוק הוא (ישעיה נ, א'), הקב"ה אמרו על גלות ישראל, מי מנושי, כלומר מי הלוחה לי דבר מה, עד שמכרתי אתכם לו בפרעון החוב (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, כאילו שהמלך אמר לאסתר, וכי אני חייב למי שהוא איזה חוב, עד שאני צריך למכור אתכם לו, כדי לשלם את נשיי:

מְהֵרָה לַעֲנֹתוֹ וכו'. מיד ענתה אסתר למלך, הוא שנאמר, ותאמר אסתר איש צר ואויב המן הרע הזה (אסתר ז, ו'): אֲשֶׁר פָּרַעוֹת וכו'. רוצה לומר כי המן רצה להשבית ולבטל עם ישראל מן העולם, על ידי שיפרוץ בהם פרצות ונקמת פורענות, על שם בפרוע פרעות בישראל, (שופטים ה, ב'): אוֹי לְרָשָׁע רָע כִּי גְמוּל יָדָיו יַעֲשֶׂה לוֹ. פסוק הוא (ישעיה ג, י"א). והתאימו לענין, לומר אוי לו להמן הרשע, שראוי לשלם לו במעשה ידיו, היינו כי העץ אשר עשה המן לתלות עליו את מרדכי, ראוי הוא להיעשות לו:

נִמְלָא חֲמָה וכו'. הוא שנאמר, והמלך קם בחמתו ממשתה היין אל גינת הביתן (אסתר ז, ד'): וּבִשְׁבוּ רְאָהוּ נוֹפֵל עַל כְּנוּ. נופל על מושבו ובסיסו של מלך, מלשון ועמד על כנו נבזה (דניאל י"א, כ"א), כלומר מטתו, הוא שנאמר, והמלך שב מגינת הביתן, אל בית משתה היין, והמן נופל על המטה אשר אסתר עליה (אסתר ז, ח'), והכוונה לומר, כי בשוב המלך מן הגינה, ראה את המן נופל על המיטה, כאילו רוצה לבוא על אסתר, אשתו של מלך: יִגְלוּ שָׁמַיִם עֲוֹנוֹ וְאָרֶץ

סָרִיס אֶחָד, גָּלָה חֲטָאתוֹ. הֵן עֵץ עָשָׂה לְמַרְדְּכַי,
בְּבֵיתוֹ. וַיֵּצֵו הַמֶּלֶךְ, לְתַלּוֹתוֹ. עַל הָעֵץ,
אֲשֶׁר הֵכִין, לוֹ:

עֲמֹדָה אֶסְתֵּר, לְבַקֵּשׁ עַל עַמָּהּ. לְהַשִּׁיב סְפָרֵי
הָאָרֶץ, וְהַחֲמָה. כִּי נָחַם יְהוָה אֱלֹהֵינוּ, עַל מַכַּה
עֲצוּמָהּ. וְשָׁב, וּרְפָא לוֹ:

וזאת ליהודה

מִתְקוּמָמָה לוֹ. פסוק הוא (איוב כ', כ"ז). והתאימו לענין, לומר כי סיבה היתה זאת מאת ה' מן השמים כדי לגלות על עונו, כמ"ש רז"ל בא מיכאל דחפו על אסתר, והיתה צועקת אדוני המלך, הרי הוא כובשני לפניך, ויאמר המלך הגם לכבוש את המלכה עמי בבית, ושמע המן הדבר הזה ונפלו פניו (אסתר רבה פרשה י'). ובתרגום הפסוק איתא, מלאכא דחף ית המן רשיעא, וחמא מלכא דהמן גחין על דרגשא דאסתר עלה, ותווה מלכא ואמר, הא ברם בקושטא לא אתא המן, אלהין למשכב עם מלכתא כד אנא שרי בביתא, כען כל עממיא ואומיא דונו מה למעבד ליה וכו':

סָרִיס אֶחָד וכו'. לאחר שאמר המלך לדון את המן מה דינו במעשהו זה, מיד סריס אחד גילה חטאתו ופסק דינו, הוא שנאמר, ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים לפני המלך, גם הנה העץ אשר עשה המן, למרדכי וכו', עומד בבית המן גבוה חמישים אמה (אסתר ז', ט'): וַיֵּצֵו הַמֶּלֶךְ לְתַלּוֹתוֹ. הוא שנאמר, ויאמר המלך תלוהו עליו (שם): עַל הָעֵץ אֲשֶׁר הֵכִין לוֹ. פסוק הוא (שם ו', ד'), ופשוטו קאי אמרדכי, כלומר על העץ אשר הכין המן למרדכי. והתאימו לענין, לומר שהמלך אמר לתלות את המן, על העץ אשר הכין לו לעצמו, וכן דרשוהו רז"ל על העץ אשר הכין לו, תנא לו הכין, לצורך עצמו (גמרא מגילה דף ט"ז ע"א ורש"י שם), ובילקוט (סי' ז') בפסוק ויתלו את המן על העץ וכו', מפורש, שכשמדד המן את העץ, מדד נפשו עליו, אמר לו גבריאלי, נאה לך העץ ומוכן לך מששת ימי בראשית וכו', עיי"ש:

עֲמֹדָה אֶסְתֵּר וכו'. הוא שנאמר, ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך, ותפול לפני רגליו וכו', ותאמר אם על המלך טוב וכו', יכתב להשיב את הספרים,

פֶּתֶשֶׁגֶן הַפֶּתָב, לְהִיּוֹת הַיְהוּדִים. לְהַרְוֵג בְּשׁוֹנְאֵיהֶם, עֲתִידִים. כִּי נִפְלַ פְּחַד מְרַדְכֵי, עַל הַמּוֹרְדִים. וְשָׁלוֹם, הָיָה לוֹ:

וזאת ליהודה

מחשבת המן בן המדתא האגגי, אשר כתב לאבד את היהודים (אסתר ח', ג'ה'): כִּי נִחַם יְיָ עַל מַכָּה עֲצוּמָה. כלומר אעפ"י שמאת ה' נתחייבו ישראל ח"ו מכה עצומה של כליה, עתה התרחש נס, שנעתר המלך לבקשת אסתר לבטל את הגזירה לגמרי, כי ניחם ה' על עמו, והיינו ששאלו תלמידי רשב"י, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה וכו', אמר להם מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצאר, אמרו לו וכי משוא פנים יש בדבר שזכו לנס, אמר להם הם לא עשו אלא לפנים (מיראה), אף הקב"ה לא עשה עימם אלא לפנים, והיינו דכתיב (איכה ג', ל"ג), כִּי לֹא עִנָּה מַלְכוֹ (גמרא מגילה דף י"ב ע"א ורש"י שם): וְשָׁב וְרָפָא לוֹ. פסוק הוא (ישעיה ו', י"). והתאימו לענין, לומר כי גם התשובה בצום ובכי שערכו באותו הדור, גם היא ביטלה את הגזירה, והחישה את הסליחה:

פֶּתֶשֶׁגֶן הַפֶּתָב וכו'. יותר ממה שבקשה אסתר, נתן לה המלך רשות לכתוב בכתב מפורש, הוא שנאמר, פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה, גלוי לכל העמים, ולהיות היהודים עתידים ליום הזה, להנקם מאויביהם (אסתר ח', י"ג): כִּי נִפְלַ פְּחַד מְרַדְכֵי עַל הַמּוֹרְדִים. הוא שנאמר, ורבים מעמי הארץ מתיהדים, כי נפל פחד מרדכי עליהם (שם ח', י"ז): וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ. פסוק הוא (מלכים א' ה', ד'), מיירי בשלמה המלך, שרבים היו דורשי שלומו מכל עבריו מסביב (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, יען כי מרדכי שלח דברי שלום לכל היהודים שבכל המדינות, שנאמר, וישלח ספרים אל כל היהודים וכו', דברי שלום ואמת (אסתר ט', ל'), וכתוב כי מרדכי היהודי וכו', דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו (שם י', ג'). אמר רבי יעקב בר אחא, אמר לו הקב"ה למרדכי, אתה דרשת שלום נפש אחת, לדעת את שלום אסתר, חייך סופך לדרוש שלום אומה שלימה, דכתיב דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו (רבה דאסתר סוף פרשה ו'). ועוד איתא שם, מרדכי היה איש טוב ואיש שלום ומבקש שלום, ועליו אמר הכתוב (תהלים ל"ז, ל"ז), שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום (שם פרשה י')

צָוָה מְרַדְכֵי, עַל עֵם לֹא אֱלֶמֶן. מוֹשִׁיעַ וְרַב, נָגִיד
וְנֵאֱמָן. וְהַפְקֵד, עַל בֵּית הַמֶּן. וְעַל, כָּל אֲשֶׁר
יֵשׁ לוֹ:

קַדְשֵׁתִי לְצוֹרְרֵי, מְזִבַּח. וְאֶכִּין לְבָנָיו, מִטְּבַח.
בְּעֵז אֲבִיהֶם, הַמְרִיצָח. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת,
הַיְלֹודִים, לוֹ:

וזאת ליהודה

צָוָה מְרַדְכֵי וכו'. הצד"י בקבוץ לא בחירק, כי פירושו נצטוה ונתמנה, כמו
כאשר צָוָה (כמדבר ג', ט"ז), והיינו שמרדכי נתמנה בפקודת המלך, כנגיד רב
וגדול יהודים להושיעם מצרתם, ועל כן כנאמן המלך מסר לו את טבעתו לחתום
בה כרצונו, הוא שנאמר, ויאמר המלך אחשורוש לאסתר המלכה ולמרדכי היהודי
וכו', כתבו על היהודים כטוב בעיניכם בשם המלך, וחתמו בטבעת המלך (אסתר
ח', ז-ח), ובפסוק כי גדול מרדכי בבית המלך, ושמעו הולך בכל המדינות (שם
ט', ד'), מתרגמין ארום אפטורפוס ורב וסרכן מרדכי בבית מלכא, ומטבעיה נפק
בכל פלכיא וכו', ובמדרש רבי פנחס אומר, מלך מרדכי על היהודים (רבה דאסתר
פרשה י'), ונקט עֵם לֹא אֱלֶמֶן וכו'. לומר כי כל התשועה הזאת היתה מאת ה',
כמו כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלוהיו (ירמיה נ"א, ה'), שאינם כמו אלמנה שמת
בעלה שהיא עזובה ממנו לעולם, כי האומה הישראלית בעלה חי וקיים, ואם
עזבה בגלות, עוד ישוב אליה ויפקוד על אויביה, (רד"ק שם): וְהַפְקֵד עַל בֵּית
הַמֶּן. הוא שנאמר, ותשם אסתר את מרדכי על בית המן (אסתר ח', ב'): וְעַל כָּל
אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ. פסוק הוא (בראשית ל"ט, ה'), מיירי ביוסף הצדיק שהפקידו פוטיפר
על כל ממונו. והתאימו לענין, כי גם מרדכי הופקד מטעם המלך על כל ממונו
של המן ועשרו, כמפורש בתרגום בפסוק ביום ההוא (אסתר ח', א):

קַדְשֵׁתִי לְצוֹרְרֵי וכו'. טעות נפל בספרים שניקדו לְצוֹרְרֵי הרי"ש בפתח, דהוי
לשון רבים, ואיננו נכון, יען שהוא מוסב על המן, ואם כן נכון לנקדו
בחירק תחת הרי"ש שהוא לשון יחיד, והוא על שם והקדישם ליום הריגה (ירמיה
י"ב, ג'), כלומר הקב"ה אומר כבר זימנתי והכנתי להמן צוררי, מקום מזבח ששם

רִצְצֹתִי פִּרְשְׁנֵדְתָּא^[א] דְּלִפּוֹן^[ב] אֲסַפְתָּא פּוֹרְתָּא
 אֲדִלְיָא אֲרִידְתָּא פִּרְמִשְׁתָּא אֲרִיסִי
 אֲרִידִי וַיִּזְתָּא. גַּם קְבוּרָה, לֹא הִיְתָה לוֹ:
 שְׁלַלְתִּי שְׁלָלִי, וְאֲרִיעֵ רִיעֵ. כִּי עָלָה מְשָׁאֵל, אֲבִיוֹן
 גִּזְעֵ. וַיִּמְלִט, עָנִי מְשֻׁעֵ. וַיִּתּוֹם, וַאֲיִן עוֹזֵר, לוֹ:

 וזאת ליהודה

יהרג, והיינו לפי מה שדרשו רז"ל, השיבתו בת קול להמן, נאה לך העץ, מתוקן ומוכן לך העץ מששת ימי בראשית, שנאמר, הָמָן הָעֵץ (בראשית ג', י"א), דריש ליה הָמָן הָעֵץ (רבה דאסתר פרשה ט'), וכמו שהבאתי לעיל משם הילקוט: וְאֲכִין לְבָנִיו מִטִּבַּח פְּעוֹן אֲבִיהֶם הַמְרִצָּח. על שם הכינו לבניו מטבח בעוון אבותם בל יקומו (ישעיה י"ד, כ"א), וקרוב לענין דרשו רז"ל פסוק זה על ממוכן שהוא המן, עיין רבה דאסתר (פרשה ד'): וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הַיְלֹדִים לוֹ. פסוק הוא (שמואל ב' ה', י"ד), מיירי בבנים שנולדו לדוד. והתאימו לכאן, בעבור לחרוז בו את הסוגר, ובעבור להזכיר בניו של המן בסמוך אחריו:

רִצְצֹתִי פִּרְשְׁנֵדְתָּא וכו'. ענין שבירה, כמו אתה רצצת ראשי לויתן (תהלים ע"ד, י"ד), והיינו מכת שבר שבאה על המן ובניו, וכדאיתא במדרש, המן ציוה להשמיד להרוג ולאבד את היהודים, והקב"ה ציוה ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היהודים על ראשו, וכן הוות ליה ותלו אותו ואת בניו על העץ, והיינו דכתיב, מגביה פתחו מבקש שבר (משלי י"ז, י"ט), המגביה פתחי פיו ומוציא דברים שלא כהוגן, הקב"ה משברו וכו' (רבה דאסתר סוף פרשה ז'): גַּם קְבוּרָה לֹא הִיְתָה לוֹ. פסוק הוא (קהלת ו', ג'), שאכלוהו חיה ועוף כשנתלה על העץ (עיין ילקוט קהלת שם): שְׁלַלְתִּי שְׁלָלִי. ניתנה הרשות מאת המלך לישראל, לשלול את ממון אויביהם שחשבו לשלול אותם, והיינו שהמן כתב לכל המדינות, להשמיד להרוג

[א] המנהג לקרוא עשרת בני המן בנשימה אחת: [ב] דְּלִפּוֹן. השווא שבלמ"ד נח, וכ"ה המנהג השגור בקהילות השאמי. ובקהילות הבלדי השווא שבלמ"ד נע, וכמו שכתב מהרי"ץ בחלק

תִּפְתָּב זֹאת, לְדוֹר אַחֲרוֹן. וְלִבְנֵי בָנִים, תִּהְיֶה לְזַכָּרוֹן. וְכָל הַמְּזַכֵּיר אֹתָהּ, יָרוֹן. אֲשֶׁר־ הָעַם, שֶׁפָּכַח לֹו:

וזאת ליהודה

ולאבד את כל היהודים וכו' ושללם לבוז (אסתר ג', י"ג), ונהפך הדבר, כדכתיב אשר נתן המלך ליהודים אשר בכל ועיר וכו', להשמיד ולהרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה, הצרים אותם טף ונשים ושללם לבוז (שם ח', י"א): וְאָרִיעַ רִיעַ וכו'. על שם למה תריעי ריע (מיכה ד', ט'), ורוצה לומר כי לאחר התשועה הזאת, אריע בעבודה תרועת ניצחון בשיר ושמחה, על דרך והרעותם בחצוצרות (במדבר י', ט'), יתרועעו אף ישירו (תהילים ס"ה, י"ד), וכמו שכן עשו, כמפורש בתרגום על פסוק ומרדכי יצא וכו', והעיר שושן צהלה ושמחה (אסתר ח', ט"ו), וז"ל, ומרדכי נפק מן קדם מלכא וכו', וכהניא נקטין בידיהון חצוצרתא ומכריזין ואמרין, כל דלא ייתון לשלמא למרדכי ולשלמא ליהודאי, הדמין יתעביד וכו' עיי"ש: וְיִמְלֹט עֲנִי וכו'. פסוק הוא (איוב כ"ט, י"ב), והכי כתיב קרא בלשון עתיד כי אמלט עני משווע ויתום ולא עוזר לו, והפייטן שינהו לשעבר. והתאימו לענין, לומר שהקב"ה מילט עני אלו ישראל, שאע"פ שהיו באותו הדור עניים מן המצוות, כמ"ש רז"ל על הפסוק מושל רשע (משלי כ"ח, ט"ו), זה המן, על עם דל, אלו ישראל שהיו דלים מן המצוות (גמרא מגילה דף י"א ע"א), מכל מקום שמע ה' שועתם ומלטם, וכן אעפ"י שהיו דומים ליתום, על דרך יתומים היינו ואין אב (איכה ה', ג'), שפירושו אעפ"י שאבינו חי וקיים, יתומים היינו כאילו אין לנו אב (רד"ק בשרש יתם), והיינו בשביל עצלות שהיה להם לישראל שלא עסקו בתורה, שאז נעשה שונאו של הקב"ה מן (גמרא שם), מכל מקום ראה ה' שאין שום עוזר לישראל, וחש לעזרתם: **תִּפְתָּב זֹאת לְדוֹר אַחֲרוֹן.** הוא שנאמר, ויכתוב מרדכי את הדברים האלה (אסתר ט', כ'), דהיינו מגילת אסתר (רש"י שם), ולקיים שמחת ימי הפורים כל השנים (הראב"ע שם): **וְלִבְנֵי בָנִים תִּהְיֶה לְזַכָּרוֹן.** הוא שנאמר, קיימו וקיבלו היהודים עליהם ועל זרעם וכו', להיות עושים את שני הימים האלה וכו', והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור וכו', וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם (שם ט', כ"ז כ"ח): **וְכָל הַמְּזַכֵּיר אֹתָהּ יָרוֹן.** שכל הקורא מגילה זו בזמנה, ומעלה זכרון הדברים בפיו, ישמח וירנן בקול שיר

סימן אני יהודה

אֶכְלוּ רַעִים, שְׁתוּ וּשְׁכְרוּ. וַיְמִי הַפּוּרִים, בְּשִׂמְחָה
שָׁמְרוּ. וְעַם שִׂמְחַתְכֶם, הָאֲבִיוֹנִים זָכְרוּ.
וְשִׁלְחוּ מְנוֹת, לְאֵין נָכוֹן, לוֹ:

נָסִי אֵל, מֵאֵז נְשָׂאוֹנִי. וּבְנִבְכֵי הַיָּם, הָעֵבִירוֹנִי.
וְלִבִּי, כְּלִיּוֹתֵי יִסְרוֹנִי. הוּם לִיהוֹזְאֵדָנִי,
וְהַתְּחוּלָל, לוֹ:

וזאת ליהודה

וזמרה: אֲשֶׁרֵי הָעַם שִׁפְכָה לוֹ. פסוק הוא (תהילים קמ"ד, ט"ו). מתאים לענין,
כלומר משובח העם שכך טובה הרבה יש בידו (מצודת דוד שם):
אֶכְלוּ רַעִים וְכוּ'. השתמש בלשון הפסוק, אכלו רעים שתו ושכרו דודים (שיר
השירים ה', א'), לרמוז על שמחת ימי הפורים באכילה ושתיה, הוא שנאמר,
לעשות אותם ימי ושמחה (אסתר ט' כ"ב), וזהו שאמר וימי הפורים בשמחה שמרו
וכו': וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ. פסוק הוא (נחמיה ח', י'), אמרוהו נחמיה ועזרא
לישראל. והתאימו לענין, יען שכן מפורש בענין ימי הפורים, לשלוח איש לרעהו
מנות, ולפקוד האביונים במתנות, הוא שנאמר, ומשלוח מנות איש לרעהו,
ומתנות לאביונים (אסתר ט', כ"ב):

נָסִי אֵל מֵאֵז נְשָׂאוֹנִי. רוממוני, עתה חזר הפייטן לענין גאולת מצרים, ואמר
שאנחנו עם מרוממים ומלומדים בניסים מאז ומקדם, כמו שנאמר אתם
ראיתם אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות י"ט, ד'): וּבְנִבְכֵי
הַיָּם וְכוּ'. על שם הבאת עד נבכי ים (איוב ל"ח, ט"ז), שפירושו האם אפשר שהגעת
לדבר גדול נפלא ונורא כזה, לבוא עד מערכולת ומסגרי הים, ולעבור תוך
מעמקיו וגליו (עיין רש"י וראב"ע ורלב"ג והתרגום שם), ועל כן להראות גודל הנס, גבורת
ה' וחסדיו שעשה אז לישראל, אמר ובנבכי הים, בכל זאת, נסיו וגבורתו העבירוני
בתוכו, כמו שנאמר, לגוזר ים סוף לגזרים וכו', והעביר ישראל בתוכו כי לעולם
חסדו (תהילים קל"ו, י"ג י"ד): וְעַל כֵּן כְּלִיּוֹתֵי יִסְרוֹנִי. על שם אף לילות יסרוני
כליותי (שם ט"ז, ז'), כלומר, שעל כן כליותי מלמדות אותי ויועצות לי מוסר,

יוֹם יָצֵאת פֶּרְעָה, אַחֲרֵי. לְטְרוֹף פְּאֲרִיָּה, עֲדָרִי. נִצְבוּ
 בַּחֹמָה, מִיָּמֵי מִשְׁבְּרֵי. וַיִּתְגַּעְשׂוּ, כִּי חָרָה לוֹ:
 יֵצֵא צָר, אַחֲרֵי עִם קְדוֹשׁוֹ. וַיִּשְׁלַח צוּר עֲנָנוּ,
 לְהַפְרִישׁוֹ. לְהִיּוֹת צֵל, עַל רֵאשׁוֹ. לְהַצִּיל, לוֹ:

 וזאת ליהודה

ליראה את ה' ולאהבה אותו (רש"י): היום ליי וְהַתְּחַוֶּלֶל לוֹ. פסוק הוא (שם ל"ז, ז'), ופירושו קוה אל ה' ותוחיל לו, ולך בתמימות (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, כי הכל נמשך ממוסר הכליות, כלומר כליותי לימדו אותי מוסר, לאהבה את ה', לקוות אליו, ולהוחיל לו:

יוֹם יָצֵאת פֶּרְעָה אַחֲרֵי. הוא שנאמר, ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים, וירדוף אחרי בני ישראל (שמות י"ד, ח'): לְטְרוֹף פְּאֲרִיָּה עֲדָרִי. רדף אחריהם כאריה הרודף אחר עדרי הצאן לטרפם, והוא כינוי לישראל על שם כי נשבה עדר ה' (ירמיה י"ג, י"ז): נִצְבוּ בַּחֹמָה מִיָּמֵי מִשְׁבְּרֵי. הוא שנאמר, נצבו כמו נד נוזלים (שמות ט"ו, ח'), והמים להם חומה (שם י"ד, כ"ב), ועל שם אדירים משברי ים (תהילים צ"ג, ד'): וַיִּתְגַּעְשׂוּ כִּי חָרָה לוֹ. פסוק הוא (שמואל ב' כ"ב, ח'), כלומר נעו ונדו בחזקה, כאשר חרה לו לקחת מהם נקמתו, (מצודת דוד שם). והתאימו לענין, יען כי לאחר שנערמו מי הים וניצבו כחומה לעבור בהם גאולים, הנידם והניעם שוב בחרון אף, כדי להטביע בהם את המצרים, כמו שנאמר, נשפת ברוחך כסמו ים (שמות ט"ו, י')

יֵצֵא צָר אַחֲרֵי עִם קְדוֹשׁוֹ. הוא שנאמר, וירדפו מצרים אחריהם, וישיגו אותם חונים על הים, כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו (שם י"ד, ט'): וַיִּשְׁלַח צוּר עֲנָנוּ לְהַפְרִישׁוֹ. הוא שנאמר, ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וכו', ולא קרב זה אל זה כל הלילה (שם פסוקים י"ט כ'), ורוצה לומר, כי הענן הפריש את ישראל לבדם, כדי שלא יגעו בהם המצרים לרעה: לְהִיּוֹת צֵל עַל רֵאשׁוֹ לְהַצִּיל לוֹ. פסוק הוא (יונה ד', ו'), מיירי בקיקיון דיונה. והתאימו לענין, לומר כי הענן הגין על ראשי עם קודש, לא רק מהמצרים, אלא גם משאר מקרים רעים, והכי קאמר להיות צל עליהם ממקרים, ולהציל לעם ישראל מהמצרים:

הַעֲבִירוּ בַּיַּפְּשָׁה, וְצָרְיוֹ הַחֲרִיד. בֵּינוּ וּבֵין רוֹדְפֵינוּ,
הַפְּרִיד. וּלְתַחֲתִיּוֹת מְצוּלָה, אוֹתָם
הוֹרִיד. חוֹקְקֵי בַּסֶּלַע, מִשְׁכָּן, לוֹ:

וּבְשׁוּב הַיָּם, לְאִיתָנוּ. נִטְבַּע פִּרְעָה, וְכָל הַמּוֹנוֹ. פִּי
הַיָּם הַכְּבִיד, מִרְפָּבוֹת גְּאוֹנוֹ. וַיֵּרָא, פִּי לֹא
יָכֹל, לוֹ:

וזאת ליהודה

הַעֲבִירוּ בַּיַּפְּשָׁה. הוא שנאמר, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שמות י"ד, כ"ט): וְצָרְיוֹ הַחֲרִיד. החריד את המצרים במהומה, הוא שנאמר, ויהם את מחנה מצרים (שם פסוק כ"ד): בֵּינוּ וּבֵין רוֹדְפֵינוּ הַפְּרִיד. לפי שנאמר וירדפו מצרים ויבואו אחריהם (שם פסוק כ"ג), הקב"ה הפריד והבדיל בין ישראל ובין המצרים הרודפים, על ידי שהיו ישראל הולכים ביבשה, והמצרים אחריהם טובעים במי הים: וּלְתַחֲתִיּוֹת מְצוּלָה אוֹתָם הוֹרִיד. הוא שנאמר, ירדו במצולות כמו אבן (שם ט"ו, ה'): חוֹקְקֵי בַּסֶּלַע מִשְׁכָּן לוֹ. פסוק הוא (ישעיה כ"ב, ט"ז), דרשוהו רז"ל על החוצב ארון מסלע, משכן לו לקבורתו (ילקוט שם). והתאימו לענין, לפי שאמרו רז"ל שמימי הים נעשו סלעים סלעים, שנאמר, שברת ראשי תנינים על המים (תהילים ע"ד, י"ג), פירוש, שנעשו המים הנקפים קשים כסלעים, ועליהם נשברו ראשי המצרים שנקראו תנינים (תנחומא פרשת בשלח סי' י' ועץ יוסף שם), ומתישב יפה לומר, דבסלעו של ים, שם היה משכן קבורתם, כי הים לא השליכם ליבשה, והיא דעת הראב"ע על פסוק ויושע ה' (שמות י"ד, ל') עיי"ש:

וּבְשׁוּב הַיָּם וכו'. עתה חזר הפייטן לפרש באיזה אופן נטבעו, הוא שנאמר, וישב הים לפנות בוקר לאיתנו, ומצרים נסים לקראתו (שם שם, כ"ז): נִטְבַּע פִּרְעָה וְכָל הַמּוֹנוֹ. הוא שנאמר, וישבו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים, לכל חיל פרעה הבאים אחריהם בים (שם שם, כ"ח): פִּי הַיָּם הַכְּבִיד מִרְפָּבוֹת גְּאוֹנוֹ. הוא שנאמר, ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו בכבדות (שם שם, כ"ה), דמכח עמוד האש נשרפו גלגלי המרכבות ואופניהם, והיו נגררות בהנהגה כבדה וקשה, גם מכח הטיט שבים (רש"י ורע"ו ספורנו שם), וזהו שאמר כי הים

דְּהֵרוֹת אַבִּירִים, בְּאֲדִירִים נִפְלוּ. וְכַעֲפֹרֶת, בְּמִים
 רַבִּים צָלְלוּ. וְדוֹרְשֵׁי יְהוָה, שָׁמוּ יִהְלְלוּ.
 בְּנִבֵּל עָשׂוֹר, זָמְרוּ, לוֹ:

הֶרְאֵנוּ יְדוֹ, הַנִּפְלְאָה. עַל שְׁפַת הַיָּם, נוֹרְאָה.
 אֲשִׁירָה לַיהוָה, כִּי גָאָה גָאָה. בְּזַמִּירוֹת,
 נִרְיַע לוֹ:

וזאת ליהודה

הכביד וכו', וזוהי סיבת עכבתם מלרדוף בעקבות בני ישראל, כדי שיתאחרו ללכת לאט בכבודות, עד שבינתיים ישוב הים לאיתנו ויטבעו: נִירָא פִּי לֹא יִכַּל לוֹ. פסוק הוא (בראשית ל"ב, כ"ה), מיירי ביעקב שנלחם עם המלאך שרו של עשיו, עד שהמלאך בא לידי הכרה שאינו יכול לנצח את יעקב. והתאימו לענין, יען כי גם המצרים באו לידי הכרה, שאינם יכולים לנצח את ישראל, כמו שנאמר, ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל, כי ה' נלחם להם במצרים (שמות י"ד, כ"ה):

דְּהֵרוֹת. דילוג וקפיצות הסוסים: אַבִּירִים. החזקים במרוצתם, על שם אז הלמו עקבי סוס, מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה', כ"ב), מדן נשמע נחרת סוסיו, מקול מצהלות אביריו (ירמיה ח', ט"ז), וסוס דוהר (נחום ג', ב'): בְּאֲדִירִים נִפְלוּ וכו'. כולם נפלו לתוך הים, הוא שנאמר, סוס ורכבו רמה בים (שמות ט"ו, א'), נשפת ברוחך כסמו ים, צללו כעופרת במים אדירים (שם שם, י'): וְדוֹרְשֵׁי יְיָ. אלו ישראל: שָׁמוּ יִהְלְלוּ. על התשועה הזאת, כמו שנאמר, בענין אז ישיר משה ובני ישראל, את השירה הזאת לה' (שם שם, א'): בְּנִבֵּל עָשׂוֹר זָמְרוּ לוֹ. פסוק הוא (תהלים ל"ג, ב'), מורה שצריך להודות ולשבח לה', במיטב הניגון בשמחה ובכלי שיר על טובו ועל ישועתו. מתאים לענין, שכן בגאולת מצרים הודו לה' בכלי שיר וקול זמרה, כמו שנאמר, ותקח מרים הנביאה אחות אהרון, את התוף בידה, ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות, ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה וכו' (שמות ט"ו, כ"א):

הֶרְאֵנוּ יְדוֹ הַנִּפְלְאָה. הוא שנאמר, וירא ישראל את היד הגדולה, אשר עשה ה' במצרים (שם י"ד, ל"א): עַל שְׁפַת הַיָּם נוֹרְאָה. הוא שנאמר, וירא

דְּגָלִים עָבְרוּ בִּיבְשָׁה. וְלִפְנֵיהֶם אֵל, נֶעְרַץ
 בְּקִדְשָׁה. אֲזִי שׁוֹרְרוּ, שִׁירָה תְּדַשָּׁה. מִי
 כַּמְכָּה בְּאֵלִים, יְהוֹדְתָה:

ומתחיל להם הרב ה' הושיעה וכו', וגומרים התפילה כמו בכל שבת.

וזאת ליהודה

ישראל את מצרים מת על שפת הים (שם שם, ל'): אֲשִׁירָה וכו'. הוא שנאמר, אשירה לה' כי גאה גאה, סוס ורוכבו רמה בים (שם שם, א'): בְּזִמְרוֹת נְרִיעַ לוֹ. פסוק הוא (תהילים צ"ה, ב'). מתאים לענין, דכתיב בתריה אשר לו הים והוא עשהו, ויבשת ידיו יצרו, ועל זה קאמר בזמירות נריע לו:

דְּגָלִים עָבְרוּ בִּיבְשָׁה. הוא שנאמר, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים (שמות י"ד, כ"ט): וְלִפְנֵיהֶם אֵל נֶעְרַץ בְּקִדְשָׁה. הוא שנאמר, זה אלי ואנוהו, אלהי אבי וארוממנהו (שם ט"ו, ב'), ואמר רבי ברכיה בוא וראה כמה גדולים יורדי הים, שכל אחד ואחד היה מראה באצבעו ואומר, זה אלי ואנוהו (שמות רבה סוף פרשה כ"ג): אֲזִי שׁוֹרְרוּ שִׁירָה תְּדַשָּׁה. שיש בה שבת והערצה בקדושה, הוא שנאמר, מי כמכה באלים ה', מי כמכה נאדר בקדש וכו' (שמות ט"ו, י"א):

מגילת אסתר

א וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁוֵרוּשׁ הוּא אֲחַשְׁוֵרוּשׁ הַמֶּלֶךְ
 מֵהַדּוֹ וְעַד-כּוֹשׁ שִׁבְעַת וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה:
 ב בַּיּוֹם הַהוּא כָּשְׁבַת | הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוּשׁ עַל כֶּסֶף
 מַלְכוּתוֹ אֲשֶׁר בְּשׁוֹשַׁן הַבִּירָה: ג בְּשָׁנַת שְׁלוֹשׁ
 לְמַלְכוֹ עָשָׂה מְשֻׁתָּה לְכָל-שָׂרָיו וְעַבְדָּיו חֵיל | פָּרַס
 וּמְדֵי הַפְּרָתָמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינוֹת לְפָנָיו: ד בַּהֲרֵאתוֹ
 אֶת-עֶשֶׂר כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ וְאֶת-יָקָר תַּפְאֶרֶת גְּדוּלָּתוֹ

מסורת מדוייקת

א (א) וַיְהִי בַיּוֹם אֲחַשְׁוֵרוּשׁ. יש צורך להעיר כאן, לפי ששמעתי מתלמד אחד שהיה קורא כאן וַיְהִי מֵלָרַע, הוצרכתי להעיר לו ולהראותו שצריך לקרוא אותה מלעיל, והואיל ואתת מילתא לידן, יש להסביר הדבר כפי המסורת המקובלת בידינו מאבותינו ורבותינו, והוא, שכל וַיְהִי דדמו לה בכל המקרא, הבאים בטעם מעמיד או בטעם מפסיק, לעולם קריאתן מלעיל, כמו וַיְהִי גבול הכנעני (בראשית י"י, ט), וַיְהִי כאשר הקריב (שם י"ב, י"א), וַיְהִי בימי אמרפל (שם י"ד, א'), וַיְהִי בימי שפט השפטים (רות א', א'), שכן באו בטעם מעמיד, לעולם כך קוראין אותן, וַיְהִי מלעיל, כאילו שהמלה חלוקה לשתיים. וכן וַיְהִי בעת ההיא (בראשית ל"ח, א'), וַיְהִי בימים ההם ויגדל משה (שמות ב', י"א), שבאו בטעם מפסיק, כך קורין אותן מלעיל, וכמו כן כשבאו במקף כמו וַיְהִי-עָרַב וַיְהִי-בָקָר (בראשית א', ה'), וַיְהִי-רִיב (שם י"ג, ז'), וַיְהִי-לֵה לֵבָן (שמות ב', י'), שכן קריאתן מלעיל, כאמור. ואכן, כשהם באים בטעם שאינו לא מעמיד ולא מפסיק ולא במקף, כמו וַיְהִי ה' את יוסף (בראשית ל"ט, ב'), וַיְהִי יוסף יפה תאר (שם שם, ו'), כן קורין אותן מלרע. שמור על הכלל המקובל הזה ולאורו תלך: (ג) חֵיל פָּרַס וּמְדֵי. ודכוותה שרי פָּרַס וּמְדֵי (לקמן פסוק י"ד), שמו בתיבת פָּרַס שופר הולך תחת הרי"ש, ועל כן קריאתה מלרע: הַפְּרָתָמִים. בכל הספרים כתבי יד עתיקים ודפוסים מדוייקים שראינו, אין שום געיא במלה זו, והכי נקיטינן, וכן שגור בפינו, כמקובל בידינו מרבותינו: (ד) בַּהֲרֵאתוֹ. המנהג מפורסם כמקובל בידינו לגעות בבי"ת, וכן ראיתי בתכאליל ישנים מחכמי תימן הראשונים שניקדוהו בגעיא ואין לשנות: וְאֶת יָקָר. אע"פ שהוא סמוך, הנה

יָמִים רַבִּים שְׂמוֹנִים וּמֵאָת יוֹם: הַ וּבַמְּלֹאָת | הַיָּמִים
 הָאֵלֶּה עָשָׂה הַמֶּלֶךְ לְכָל־הָעַם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשַׁן
 הַבִּירָה לְמַגְדֹּל וְעַד־קָטָן מִשְׁתָּה שִׁבְעַת יָמִים
 בַּחֲצֵר גִּנְתַּי בֵּיתֵן הַמֶּלֶךְ: וַחֲוֹר | פֶּרֶס וּתְכֵלֶת אַחוּז
 בַּחֲבִלֵי־בוּץ וְאַרְגָּמָן עַל־גְּלִילֵי כֶסֶף וְעַמּוּדֵי שֵׁשׁ
 מִטּוֹת | זָהָב וְכֶסֶף עַל רִצְפַת בַּהֲטֹוֹשֵׁשׁ וְדָר
 וְסַחֲרָת: זֶ וְהַשְּׁקוֹת בְּכֵלֵי זָהָב וְכֵלִים מִכֵּלִים שׁוֹנִים
 וַיִּזְן מַלְכוֹת רַב כִּיד הַמֶּלֶךְ: חַ וְהַשְּׁתִיָּה כֹדֶת אִין אַנְס
 כִּי־כֵן | יֶסֶד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל־רַב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרִצּוֹן
 אִישׁ־וְאִישׁ: ט גַּם וְשִׁתִּי הַמֶּלֶכָה עָשָׂתָה מִשְׁתָּה נְשִׁים
 בֵּית הַמֶּלְכוֹת אֲשֶׁר לַמֶּלֶךְ אַחֲשׁוּרוֹשׁ: ס י בַּיּוֹם
 הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב־הַמֶּלֶךְ בֵּינָן אָמַר לְמַהוּמָן בְּזָתָא

מפורת מדוייקת

חלק הדקדוק

מצאנוהו בספרים מדוייקים הקרויין בקמן (מהר"ש בן מלך והרמ"ש בשם רד"ק ורבי יונה והמוסרה), וכן המנהג פשוט בקריאה: (ה) לְכָל הָעַם. אין שום געיא בתיבת לְכָל, לא בכתבי

היד ולא בדפוסים שבידינו, וכן מקובל בידינו שאין גועים: הַנִּמְצָאִים. דע, שברוב כתבי היד העתיקים ובכל הדפוסים המדוייקים לרבות מקראות גדולות, אין שום געיא במלה זו, והכי נקיטנין, וכן מקובל בידינו מרבתינו שלא לגעות, דלא כמאן דבעי געי, ודכוותה לקמן (ד', ט"ז): (ו) רִצְפַת. במקצת כתבי יד ודפוס ישן הצד"י בשוא ופתח וכ"כ קצת מהמדקדקים (הרמ"ש, וכ"כ מהר"י צאלח), ואין זה אלא לתוספת ביאור, כי אפילו לשאר ספרים מדוייקים שניקדוהו בשוא לבד, הוא שוא מתנועע מפני המאריך שבר"ש, וכתב הרמ"ש כי הפ"א רפה, וכן המנהג ידוע בקריאתה: (ז) בְּזָתָא. בכמה כתבי יד מדוייקים הזי"ן דגושה, וכן נמסר עליו במוסרה לית כוותיה דגש (הרמ"ש וכ"כ מהר"י צאלח), וכן בכמה דפוסים מדוייקים ראיתי שהדגישוהו, וממילא השוא מתנועע, וכן המנהג ידוע:

חֲרִבוֹנָא בְּגִתָּא וְאַבְגָּתָא זִתְרָ וְכַרְכָּס שְׁבַעַת
הַסְרִיסִים הַמְּשָׁרְתִים ^[א] אֶת־פְּנֵי הַמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרוּשׁ׃
י"א לְהָבִיא אֶת־וְשֹׁתֵי הַמֶּלֶכָה לְפָנָי הַמֶּלֶךְ בְּכֶתֶר
מַלְכוּת לְהִרְאוֹת הָעַמִּים וְהַשָּׂרִים אֶת־יְפִיָּה בִּי־
טוֹבֵת מְרֵאָה הִיא׃ י"ב וְתִמְאַן הַמֶּלֶכָה וְשֹׁתֵי לָבוֹא
בְּדַבַּר הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר בְּיַד הַסְרִיסִים וַיִּקְצֹף הַמֶּלֶךְ
מְאֹד וַחֲמָתוֹ בַּעֲרָה בּוֹ׃ ס י"ג וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַחֲכָמִים
יִדְעֵי הָעֵתִים בִּי־כֵן דְּבַר הַמֶּלֶךְ לְפָנָי כֹּל־יִדְעֵי דַת
וְדִין׃ י"ד וְהִקְרַב אֵלָיו כְּרִשְׁנָא שְׁתַּר אֲדַמְתָּא תְרִשִׁישׁ
מֶרְס מֶרְסָנָא מְמוּכָן שְׁבַעַת שְׂרֵי | פֶּרְס וּמְדֵי רֵאִי
פְּנֵי הַמֶּלֶךְ הַיֹּשְׁבִים רֵאשְׁנָה בַּמְּלָכוֹת׃ טו כְּדַת
מֵה־לַּעֲשׂוֹת בַּמֶּלֶכָה וְשֹׁתֵי עַל | אֲשֶׁר לֹא־עָשְׂתָה
אֶת־מֵאֲמַר הַמֶּלֶךְ אַחֲשֻׁרוּשׁ בְּיַד הַסְרִיסִים׃ ס

[א] בחלק מקהילות הבלדי המְּשָׁרְתִים, המי"ם בשווא נח:

חלק הדקדוק

מסורת מדוייקת

הַמְּשָׁרְתִים. אין בה"א געיא, והשוא נח: הַמְּשָׁרְתִים. ודכוותה כל הנך דנחמיה ודברי

הימים, הַמְּשָׁרְתִים בבית אלהינו (נחמיה י',

ל"ז), הַמְּשָׁרְתִים והשוערים (שם פסוק מ'), הַמְּשָׁרְתִים את המלך (דה"א כ"ז א', כ"ח א', ודה"ב י"ז,

י"ט), וְהַמְּשָׁרְתִים ללוים (שם כ"ג, ו'), כולן מדה אחת להן, דבכמה מדוייקים הה"א במאריך, ועל

כן המי"ם רפה ושוא שבה מתנוועע, וכ"כ הרמ"ש בשם ספרים אחרים עיי"ש, וכן המנהג בקריאתה

ידוע, כי ה"א הידיעה נקראת לבדה בנקודת הפתח ועם המאריך, ושוא המי"ם מתנוועע כמו שהוא

מתנוועע בכל דדמו לה כמו הצאן הַמְּקַשְׁרוֹת (בראשית ל', מ"א), הַמְּבַקְשִׁים את נפשך (שמות ד',

י"ט), הַמְּשַׁרְרִים בני אסף (עזרא ב', מ"א), וכמו שכתבתי במלת הַמְּדַבְּרִים אל פרעה (שמות ו',

כ"ז), בשם חכמי התימן במחברת הגדולה, עיי"ש ואל תשנה: (יד) וְהִקְרַב. המנהג ידוע כמקובל

בידינו לגעות בוי"ו, וכן מצאתי בתכאליל מדוייקים ישנים שהטילו בו געיא, ואל תשנה:

סדר קריאת המגילה

לאחר קריאת המגילה, בעוד שהציבור חוזרים על פסוק אחרון שהוא פי מַרְדְּכָי וכו', הקורא גולל המגילה, ואח"כ מברך ברכה אחרונה [א] כשהציבור מקשיבים ומתכוונים לצאת ידי חובה.

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. (בקהילות הבלדי מוסיפים הַאֵל) הָרַב אֶת רִיבֵנו, וְהִדֵּן אֶת דִּינֵנו, וְהַנּוֹקֵם אֶת נַקְמַתֵנוּ, וְהַנִּפְרָע לָנוּ מִצָּרֵינוּ, וְהַמְשַׁלֵּם גְּמוּל לְכָל אוֹיְבֵי נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, הַאֵל הַנִּפְרָע לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל מִכָּל צָרֵיהֶם הַאֵל הַמוֹשִׁיעַ: (אמן)

אח"כ הקורא אומר

אָרוּר הַמֶּן. והציבור עונים **בְּרוּךְ מַרְדְּכָי.**

הקורא חוזר פעם שניה אָרוּר הַמֶּן, והציבור חוזרים גם כן פעם שניה בְּרוּךְ מַרְדְּכָי. וככה עוד פעם, שיהיה הכל שלש פעמים. ואח"כ מחליפים בהיפך, הקורא אומר

בְּרוּךְ מַרְדְּכָי. והציבור עונים **אָרוּר הַמֶּן.**

ככה עד שלש פעמים. אח"כ אומר הקורא

אָרוּרָה זְרָשׁ. והציבור עונים **בְּרוּכָה אֶסְתֵּר.**

ככה עד שלש פעמים. ואח"כ מחליפים בהיפך, הקורא אומר

בְּרוּכָה אֶסְתֵּר. והציבור עונים **אָרוּרָה זְרָשׁ.** [ב]

[א] עיין לקמן בויצבור יוסף בר (מעמ' קל"ו). ודע, כי כמוהר"ר דוד משרקי זצ"ל בעל שתילי זתים השמיט הגהת רמ"א (פי' תרצ"ב סוף סעיף א') שכתב שאין לברך ברכה זו אלא בציבור, ועיין בפירושו (סי' תרפ"ח ס"ק כ"א). ובן כתב מהר"י צאלח זצ"ל בעץ חיים (ח"א דף קס"ד ע"ב) להדיא שאין חילוק בזה. אגב נעיר, שמהר"י צאלח זצ"ל בעץ חיים (שם) כתב, וז"ל, ונהגו הציבור לענות אמן אחר כל פרט ופרט מהברכה, ואין להזיחם, כי מנהג קדמונים הוא וכו', עכ"ל. ובן הזכיר מנהג זה כמוהר"ר שלום יצחק הלוי זצ"ל בהבדלי מנהגים ליהודי תימן (נדפסו בספר דברי שלום חכמים עמוד רע"ח) בשם יש נוהגים, אולם המנהג פשוט שאין עונים אמן אלא בסוף הברכה כשהציבור מקשיבים ומתכוונים לצאת ידי חובה: [ב] המנהג ידוע ומפורסם שכשאומרים הציבור ארוּרָה

ככה עד שלש פעמים. אח"כ אומר הקורא

אַרְוֵרִים אוֹיְבִים. וְהַצִּיבּוֹר עוֹנִים בְּרוּכִים יִשְׂרָאֵל.

ככה עד שלש פעמים. ואח"כ מחליפים בהיפך, הקורא אומר

בְּרוּכִים יִשְׂרָאֵל. וְהַצִּיבּוֹר עוֹנִים אַרְוֵרִים אוֹיְבִים.

ככה עד ג' פעמים. ואחר הפעם השלישית מסיימים כולם יחד ואומרים פעם אחת

בְּרוּכִים יִשְׂרָאֵל, וְגַם חֲרַבּוֹנָה זְכוּר לְטוֹב.

סדר ליל פורים אחר קריאת המגילה

שאמי

בלדי

לאחר שסיימו הציבור במאמר וְגַם חֲרַבּוֹנָה זְכוּר לְטוֹב, הש"ץ שהתפלל ערבית עומד ואומר סדר קדושה כמו במוצאי שבת. ומתחיל מן וְאַתָּה קְדוֹשׁ וכו', וממשיכים יחד ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵנוּ וכו' עד פֶּל הַמִּיחָלִים לַה', ואומר קדיש תקבל. וגומרים התפילה כבשאר ימות החול מבלי שום שינוי עד קדיש שאחר עלינו לשבת.

כשחל פורים במוצאי שבת, לאחר

לאחר שסיימו הציבור במאמר וְגַם חֲרַבּוֹנָה זְכוּר לְטוֹב, הרב מתחיל לציבור שיר המַעֲלוֹת לְדָוִד וכו', וכולם אומרים יחד עמו. אחר שסיימו המזמור, קם אחד מהציבור ואומר קדיש יהא שלמא (ובקצת קהילות נוהגים לומר רַפִּי חֲנֻנְיָא וכו' וקדיש דעתיד), ונפטרים לבתיהם (את המזמור והקדיש תמצא לקמן עמ' קי"ח). וכן הוא הסדר גם כשחל פורים במוצאי שבת,^[א] ולאחר מכן מבדילים על

הכוס.

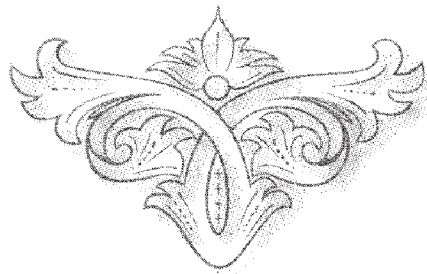
זרש, מתניזים את השי"ן ומאריכים בה קצת, כדי להרבות השמחה: [א] כ"כ מהר"י צאלח זצ"ל בעץ חיים (חלק א"א דף קס"ד ע"ב), שקורין המגילה ואח"כ מבדילין, ואין צריך לברך על הנר קודם, עיי"ש. ועיין למוהר"ר שלום יצחק הלוי זצ"ל בהערותיו על עץ חיים (נדפסו בספר דברי שלום חכמים עמוד רצ"א) שכתב, ומה שהעלה [ה"ל מהר"י. המו"ל] בתשובות [ה"ל פעולת צדיק. המו"ל] ח"א סי' קנ"ו דמברכין על הנר קודם, לא למסקנא, עיי"ש, וכאן הכריע הלכה למעשה,

הערות וחילופי גרסאות

- [א] פָּרַחְמִיּוֹ. הכ"ף בגעיא והרי"ש בגעיא:
- [ב] בְּכָל. הבי"ת בגעיא:
- [ג] לוֹ. המנהג בקריאה לזקוף תיבת לוֹ:
- [ד] וַיִּנְטְלִים וַיִּנְשְׂאֵם. אין געיות בווי"ן:
- [ה] פְּצָבָאִים. החירוק ביו"ד, והאל"ף נחה, ונקראת התיבה כאילו כתוב פְּצָבִים, וכן הוא המנהג השגור הן בקהילות הבלדי והן בקהילות השאמי. ומה שכתב מהר"י צאלח זצ"ל בחלק הדקדוק (הושע י"א, ח') שהחירוק תחת האל"ף, דהיינו פְּצָבָאִים, לא נשמע בקהילותינו:
- [ו] את תחילת הפסוק עד המילה החטאה המנהג השגור לקרוא שלא עפ"י הטעמים, אלא כפי שפיסקנו בעמוד. ועפ"י הטעמים היה צריך לפסק הַנָּה. עֵינִי, אֲדַנִּי אֱלֹהִים. בַּמַּמְלָכָה, הַחֲטָאָה. וכו':
- [ז] בחלק מקהילות הבלדי הַמְשַׁרְתִּים, המי"ם בשווא נח:
- [ח] בקהילות הבלדי בְּעַלְיָהֶן, העי"ן בשווא נח:
- [ט] בקהילות הבלדי לְבַעְלֵיהֶן, העי"ן בשווא נח:
- [י] י"ג וְהַנְעֵרָה, וְהַנְעֵרָה:
- [יא] וְשָׂמוּ. בטעם מוליך, וכ"ה מנהג הקריאה, ויש טועים בזה:
- [יב] בקהילות הבלדי שְׁעֵשֶׁגוּ, הגימ"ל רפה:
- [יג] י"ג מִפְּלִי, המי"ם בגעיא מפני המקף:
- [יד] בחלק מקהילות הבלדי וְנִחַתָּם, התי"ו בקמץ:
- [טו] בקהילות הבלדי לְהַנְתֵּן, מלעיל והתי"ו בסגול:
- [טז] לוֹ. המנהג בקריאה לזקוף תיבת לוֹ:
- [יז] י"ג נִתֵּן, התי"ו בפתח:
- [יח] בחלק מקהילות הבלדי לְמַרְדְּכָי, הלמ"ד בגעיא:
- [יט] המנהג בקריאה לזקוף תיבת לוֹ. ובקהילות הבלדי לוֹ, הלמ"ד רפה:
- [כ] בקהילות הבלדי לְהַנְתֵּן, מלעיל והתי"ו בסגול:
- [כא] בקהילות הבלדי דְּלִפְּוֹן, הדל"ת בגעיא והשווא שבלמ"ד נע:
- [כב] פְּרַמְשֶׁתָּא. המנהג המפורסם לקרוא תיבת פרמשתא מלרע (אף שבשאר שמות בני המן מקפידים על הטעמתם כדין, כגון פרשנדתא, אספתא, פורתא, ארידתא, ויזתא):
- [כג] אַרְיֵדִי. כ"ה הכתיב במסורת תימן, וכמש"כ לעיל (עמ' ק"י)
- [כד] וַיִּזְתָּא. כ"ה המנהג המפורסם לגעות בויו"ו, כדעת הפוסקים הסוברים כן (עיין שו"ע סי' תרצ"א סעיף ד' וברמ"א שם), ולרווחא דמילתא הוספנו געיא:
- [כה] בקהילות הבלדי אֶת, בתלשא ימין:
- [כו] טוֹב. המנהג המפורסם שאין מפסיקים בתיבת טוב, אף שבכל הספרים היא בטעם פשטא:

מצמד

על מסורת
מוהר"ר יחיא הלוי
אלשיך זצ"ל

מסורת מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל תורת אבות או תורת בנים^[א]!?

אדם בן נון

א

מדוע דווקא מסורת הרב יחיא אלשיך!?

כפי שכתבתי במקומות אחרים,^[ב] במשך שנים רבות הצבתי לי מטרה להציל ולתעד את מסורת הלשון של זקני תימן וחכמיה. אולם כמה סיבות עיקריות יש לי מדוע התמקדתי דווקא במוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, לבחון את מסורתו, לבדקה, לתעדה ולהנציחה. הסיבה העיקרית האחת, שכן מקובל לומר ששתי מסורות הילכו בעי"ת צנעא בדור האחרון. האחת מסורת הבלדי והשנייה מסורת השאמי. אולם למעשה יש גם את מסורת כניס בית אלשיך שהיא מסורת שלישית המשלבת בתוכה גם ממסורת הבלדי וגם ממסורת השאמי, וכן יש לה מנהגים מקוריים המיוחדים רק לה, שאת חלקם תיעד וריכז מורנו ורבנו זצ"ל והנציחם כזיכרון לדורות, בהקדמתו לסידור כנסת הגדולה עם אמ"ת ויצי"ב (חלק א' מעמ' 14). בבית כנסת זה הייתה ספרייה גדולה שהכילה כתבי יד עתיקים רבים, ומנהיגי בית הכנסת לדורותיהם שמרו בקנאות על מנהגיהם. מאחר שאין כיום בארץ בית כנסת המשמר את מנהגי כניס בית אלשיך, היה חשוב לי לנסות להציל ולתעד מזקני בית כנסת זה מסורות ומנהגים המיוחדים להם. מאחר שמוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל נקרא לשמש כמארי בבית כנסת זה (לאחר שהתפלל בכניס בית אלאוסטא, כמש"כ במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לפסח, עמ' 13 הערה ג') ניסיתי לבחון אם נשאר במסורת קריאתו שרידים המיוחדים לבית כנסת זה. מסיבה זו גם בחנתי את הסידורים והחומש שנערכו על ידי הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א בן מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, שמא משקפים הם את מסורת משפחתם מדורי דורות.

[א] מליצה זו הייתה שגורה בפיו של הרב שמעון צאלח עורך תכלאל עץ חיים, שהיה נוהג להתבטא על סידורי תורת אבות המיוסדים "לכאורה" על פי נוסח מהרי"ף בעץ חיים.

[ב] עיין למשל ב"עדות אמת וזיכרון נצח" בתחילת מנורת המאור עם הפירושים נפש יהודה וחק יעקב, הוצאת מכון שתילי זתים, ובמבוא שם, עמ' 72.

הסיבה השנייה שהביאתני להתמקד במסורת מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, היא שדמות זו של הרב יחיא אלשיך שבתה את לבי מאז ומעולם, בשל היותו בעל זיכרון מופלא, בקי היטב בכל המקרא, ועל הכול ירא שמים ועניו. ובפרט בשל היותו ידיד נעוריו של מוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל, אשר יחדיו למדו לפני המנורה הטהורה מוהר"ר סעדיה אלעזרי זצ"ל. וכמו שאמר מורנו ורבנו זצ"ל בעצרת אזכרה שארגן השה"ט ר' יוסף קהלאני הי"ו, במילים אלו:

הרב יחיא אלשיך שעל שמו קראו לאזכרה הזאת, הדופן המרכזי באמת. הכרתי אותו, גדלתי איתו, מתחילתו ועד סופו... ישבתי אני והוא במחיצה אחת, גדלנו יחד, למדנו יחד, התפללנו יחד בחו"ל עד שהגענו לכאן, אני נסעתי לפניו. למדנו אצל הגאון הצדיק המנורה הטהורה רבנו סעדיה עזיירי, אשר לימד תורה לשם שמים, לימד תורה ברבים יומם ולילה... החינוך הזה שחונך רבי יחיא אלשיך, היה לפני קדוש וצדיק אשר הושפע ממנו. בלי ספק שניצוצות של קדושה של תורתו שהייתה בפלפול, באמונה, בלי שום השתמשויות לסלף ולעקם הדברים... כאן גדל המנוח הרב יחיא אלשיך, וכאן התפלל בבית כנסת אלאוסטא כשהוא יושב, פניו לפני הרב סעדיה, מפני שטיפלו בו המשפחה שלו בית יחיא עזיירי...

בהזדמנויות אחרות סיפר לי מורנו ורבנו זצ"ל שמעבר למה שלמדו יחד והתפללו יחד, גם עבדו יחד בתיקון ספרי תורה. וכן היה מספר איך היו יוצאים שניהם יחד אל ההרים להתחקות אחר עשבי מרפא,^[א] איך העתיקו שניהם יחד עם חברים נוספים^[ב] כלילה אחד את ספר מלחמות ה' בביתו של הרב יוסף עמר, ועוד עשרות רבות של סיפורים שבהם משולב ידידו וחברו הקרוב הרב יחיא אלשיך.

במשך השנים אף התוודעתי למסמכים רבים המתעדים כיצד תמך מורנו ורבנו זצ"ל תמיכה כלכלית בחברו הטוב הרב יחיא אלשיך. הרב צובירי שעלה לארץ לפני הרב יחיא אלשיך, היה שולח כספים מארץ ישראל לחברו הרב יחיא אלשיך. גם לאחר שעלה הרב יחיא אלשיך לארץ, שלח לו הרב צובירי כסף למחנה העולים. בהמשך השתדל והתאמץ הרב צובירי למצוא לרב יחיא אלשיך עבודה

[ג] **עיין** מש"כ ידידי הרה"ג יוסף עראקי הכהן שליט"א בתחילת ספר אמת ואמונה לרב יוסף צובירי זצ"ל (י"עם הספר", עמ' 13 בהערה).

[ד] **ביניהם** ר' שלום ב"ר שלמה גמליאל, האחים ר' שמואל והרב מאיר צובירי, ר' דריין בן יחיא דריין, ר' יחיא זביב, ר' שלום שוכר בן יוסף עראקי הכהן, כשרי יעקב שרעבי עובר ליד כולם, לזה מגיש נייר ולזה מגיש דיו.

הולמת ומכובדת לאחר פניות חוזרות ונשנות לגופים שונים וביניהם לרבנים הראשיים: למותר לציין שכל ההתכתבויות נמצאות בידינו, ובכללן כל מכתבי התודה שכתב הרב יחיא אלשיך למורנו ורבנו זצ"ל. גם זקני תימן שאתם ישבתי סיפרו לי על החברות האמיצה שנקמה בין מורנו ורבנו זצ"ל ובין הרב יחיא אלשיך מאז היותם ילדים.

לדאבוננו, חברות קרובה זו הושמטה יחד עם פרטים רבים ואחרים מהחוברת **צדיק באמונתו יחיא** שיצאה לזכרו של הרב יחיא אלשיך. ואין לתמוה על כך, שכן כבר כתבתי במקום אחר (שטרם פורסם) שמעבר לצנזור והשמטה מגמתיים של פרקים רבים מתולדות חייו, עבודתו, חבריו הקרובים לו ומעשיו, סיפורים רבים לוקים בחסר לצערנו, ופרטים רבים אינם מדויקים בלשון המעטה.^[ה] ב"ה רוב הדברים מוקלטים ומגובים במסמכים ומכתבים רבים. אם יהיה צורך, גם לזאת נקדיש מאמר מיוחד בצירוף תעודות ומכתבים, חלקם הגדול בכתב יד קדשו של הרב יחיא אלשיך עצמו.

הסיבה השלישית שדרבנה אותי לדרוש ולחקור אחר מסורת הרב יחיא אלשיך נוצרה לאחר שיצא לאור חומש **תורת אבות** בעריכת הרה"ג **נתנאל אלשיך** שליט"א בן מוהר"ר **יחיא הלוי אלשיך** זצ"ל. בחומש זה ישנן התבטאויות וטענות קשות כנגד הרב יוסף צובירי. דבר זה כשלעצמו משך את תשומת לבי לעיין ולדקדק היטב בחומש זה דווקא, לבחון האם יש אמת בטענותיו.

על כן, הצבתי לעצמי מטרה לבחון בבחינה מדוקדקת את ספריו ומסורתו של הרב נתנאל אלשיך בכלל, וטענותיו כנגד הרב יוסף צובירי בפרט.^[ו] תוך בחינת עדויות בכתב הכוללות כתבי יד רבים (ובכללם כתבי היד שאותם ציין הרב נתנאל ואשר היו לנגד עיניו, וכתבי יד של מהרי"ץ עצמו), ספריהם של זקני וחכמי תימן, מחקרים שנכתבו בעולם האקדמיה והמחקר, הקלטות של זקנים רבים, מהן שנעשו ב"מרכז לחקר מסורות קהילות ישראל" (ובכללן הקלטות מהרב יחיא אלשיך), ומהן הקלטות שאספתי במשך שנים רבות, וכן הקלטות רבות שהקלטתי באופן אישי, וריאיונות עם זקני תימן.

לאחר בחינת כלל הבריקות והעדויות עולות כמה מסקנות ברורות שלא ניתן להכחישן בשום אופן (כפי שאראה בסמוך, גם הרב נתנאל עצמו בשיחותיו אתי לא הכחישן).

[ה] **מה** גם שהעורכים הכניסו את הלך מחשבתם, ואנסו את השקפת עולמם על הרב יחיא אלשיך, ואכמ"ל.

[ו] **וזאת** יש לדעת שאין אני סניגורו של מורנו ורבנו זצ"ל, ולכן לא יצאתי מנקודת הנחה שמורנו ורבנו זצ"ל לעולם לא טעה, וגם לא באתי לסלף ולעקם את הדברים כדי להוכיח את צדקת הצדיק מעיקרא (כדרך שנתגו אחרים בתורתו של מהרי"ץ). אדרבה, במקומות שלא דק

ב

מקורות המידע על מסורת הרב יחיא אלשיך

ראשית יש להקדים את מה שכבר כתבתי כמה פעמים, שבמשך שנים רבות התוודעתי לחומר תיעודי רב הן בהקלטות והן בכתי"ק של מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, המהווה אוצר בלום ותיעוד בלתי תלוי למסורות קריאה רבות הן במקרא ובתרגומיו והן בתורה שבעל פה.

בין הקלטות המקרא יש קטעים מקריאת התורה, ההפטירות, מגילת אסתר, מגילת שיר השירים, פרקי תהילים, ועוד, וכן קטעים מתרגום אונקלוס ותפסיר רס"ג. בין ההקלטות של תורה שבעל פה, יש בידי קטעי משנה, גמרא, מדרשים, זוהר ועוד. בין קטעי התפילה יש בידי קטעים שונים מסדר האשמורות, תיקון הגשם, פיוטים לשמחת תורה, ברכת המזון, ברכת האורח, סדר לויית המת, השכבה, מרנות ופיוטי סליחות הנאמרים ביום כיפור, תפילות שונות, ועוד. לחלק מההקלטות התוודעתי מאנשים פרטיים וחלק מההקלטות שוכן ב"מרכז לחקר מסורות קהילות ישראל".^[1]

ברוך ה' שזיכני גם להגיע אל חומרים כתובים המתעדים את מסורת הרב יחיא אלשיך. חלק מהחומרים כתובים בכתי"ק של הרב יחיא, כגון משניות המנוקדות בכתב ידו, מאות דפים ורשימות בכתי"ק, אלפי הערות בגיליוני ספרי דקדוק שונים, מכתבים שונים, ועוד. בנוסף, במשך שנים אספתי עדויות רבות על מסורת קריאתו של הרב יחיא אלשיך, חלקן נכתב על ידי חוקרים, רבנים ותלמידים שונים שתיעדו בכתב ידם את מסורת קריאתו בשעה שישבו לפניו. מהם שלמדו אתו בשיעורים שמסר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, מהם שלמדו אתו בביתו, ומהם ששאלוהו בעל פה בהזדמנויות שונות. וזאת מלבד החומר שהצילו ממנו חוקרי הלשון שחלקו מתועד בכרטיסיות ה"מרכז לחקר מסורות קהילות ישראל", בספרים ובמאמרים (שנכתבו בעברית ובאנגלית).

בדבריו, הערתי לו בחיים חיותו, והיה שמח שמחה גדולה, ואף כי לאחר מותו לא נמנעתי מלהעיר בכתב פה ושם על דבריו, ובוודאי שהוא שמח על כך בעולם האמת, ועיין מש"כ על זה במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לשמיני עצרת (פרק ה' ודובר אמת בלבבו, עמ' 17).

[1] **כאן** המקום להביע הכרת הטוב למרכז לחקר מסורות קהילות ישראל, אשר השכיל סמוך אחר עליית גולת תימן ארצה, לתעד בהקלטות מפי רבני העדה וחכמיה, מסורות כשהן עדיין תמימות ונקיות מכל השפעה חיצונית. לבקשתנו, הואילו להמציא לנו את ההקלטות הנ"ל השמורות עמם בחדרי משכיתם. תודה מיוחדת לידידי החוקר המלומד ר' דודן יעקב יצ"ו אשר השתדל בדבר בכל כוחו, ולא חשך מזמנו וממרצו כדי שיהיה הכל לשביעות רצוני, זכות הרבנים נע"ג תעמוד לו ולבני ביתו להתברך במילוי כל משאלות לבם לטובה ולברכה, אכ"י"ר.

בנוסף, קיימתי ריאיונות עם אנשים שונים שהיו קרובים לרב יחיא אלשיך, בני משפחתו, תלמידיו שלמדו לפניו כבר בתימן וחבריו שלמדו יחד אתו כבר בתימן. כמו כן התוודעתי לאנשים שהתפללו בקביעות אתו כאן בארץ, או שלמדו אתו כאן בארץ במסגרות שונות, ומהם שעלו אליו לרגל וקיבלו ממנו מסורות שונות.

כשהמקורות כה רבים, ברור הוא שאי אפשר לבטלן במחי יד. אם ניקח לדוגמה את העדויות מההקלטות בלבד, הרי שיש בהן אמירה ברורה. גם אם יטען הטוען נגד הקלטה זו, נענהו מהקלטה אחרת. ואם יטען כנגד הקלטות שנעשו לעת זקנתו לאחר שחלה, נענהו מהקלטות שנעשו בשנות החמישים כשהיה בשיא כוחו, ואם יטען נגד הקלטות מהאוניברסיטה (קרי, מ"המרכז לחקר מסורות קהילות ישראל"), נענהו מהקלטות שקרא בבית הכנסת. וכן על זו הדרך. ואם בכל הקלטה והקלטה אנו רואים שהמסורת המשתקפת היא לא כפי שהדפיס הרב נתנאל, הלוא דבר הוא.

ג

הסיבות לפטייה ממסורת הרב יחיא אלשיך - כפי ששמעתי מהרב נתנאל

מטבע הדברים נראה שכבן למוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א שיקף בספרים שערך את מסורת תימן בטהרתה בכלל, ואת מסורת אביו בפרט, וכפי שעולה מדבריו בהקדמתו לחומש תורת אבות שכתב בזה"ל, גירסת אבות (ולא גירסאות המיימינים והמשמאילים), עכ"ל. הדברים מפורשים יותר בספר שיצא לזכרו של הרב יחיא ואשר נכתב על ידי בני המשפחה (צדיק באמונתו יחיא, עמ' 46) שם נכתב:

למותר לציין כי התכלאל שיצא לאור ע"י מוסדות תורת אבות בעריכת בנו של רבנו יבדלהט"א, עבר בירור, ניפוי, זיקוק וליטוש אצל רבנו [הלל הוא הרב יחיא אלשיך. אב"ן], בין בגירסאות ובין במנהגים, והדברים אמורים גם ביחס לתאג שיצא לאור עתה ע"י הרב הנ"ל.

אולם לאחר בדיקה מקיפה של כלל המקורות (שהוזכרו לעיל בפרק ב') תוך השוואה למה שנערך, הוגה ונדפס על ידי בנו הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, נראה שלא כך הם פני הדברים כפי שאוכיח לקמן. כבר במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לשמחת תורה (עמ' 12-15) ובמבוא לסידור כנסת הגדולה השלם ליום הכיפורים (עמ' 17-26), הוכחתי בקצרה שמסורת הקריאה והתפילה של מוהר"ר יחיא

הלוי אלשיך זצ"ל לא באה לידי ביטוי בספרים שהוגהו, נערכו וסודרו על ידי בנו הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א.

מאחר שרציתי להגיע לחקר האמת, לא היססתי ופניתי לעורך עצמו, לא פעם ולא פעמיים, כדי לשמוע כיצד הוא מסביר את הסתירות המרובות בין מסורת אביו למסורת שאותה הנציח בספריו. אפתח בניקוד האידרא זוטא והאידרא רבה. כפי שהראיתי במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לשבועות (עמ' 401-403) ובמבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לסוכות (עמ' 782-785), עשרות תיבות החוזרות על עצמן פעמים רבות באידרא, נוקדו בכל פעם בניקוד שונה (עיי"ש שציינתי עשרות דוגמאות בצירוף ציון העמודים בסידורי תורת אבות, דוגמאות אלו הן רק מעט מזער ממה שמצאתי). דיי אם אזכיר כאן את הצירוף עלמין דְּכְסוּפִין, שכך הנוסחא השגורה בפנינו לקרותה, וכן ניקדה מהרי"ץ בתפילה הנאמרת בנוסח התרת נדרים, ודלא כמו שנוקד בתכלאל תורת אבות בשלשה אופנים שונים, פעם אחת עלמין דְּכְסוּפִין (כנוסח התרת נדרים), פעם שנייה עלמין דְּכְסוּפִין (אידרא רבא עמוד ק"ב), ופעם שלישית עלמין דְּכְסוּפִין (אידרא זוטא עמוד ק"ג). כשפניתי לעורך, הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א, ושאלתיו על הדבר, הוא הסביר לי את פשר הסתירות המרובות בשלל תשובות (חלקן חזרו על עצמן גם בשאלות אחרות ששאלתיו). להלן אכתוב את מה ששמעתי ממנו, בתוספת מה ששמעתי מבני משפחתו.

א. הניקוד לא נעשה על ידי, אחד מבניי ישב עם אבי (ה"ה מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל), ולא עליי תלונתך.

כשהוספתי לשאול כיצד ייתכן שהרב יחיא ינחיל לנכדו גרסאות סותרות ומשובשות, הוסיף ואמר לי תשובה נוספת.

ב. הניקוד נעשה לאחר שאבי עבר אירוע מוחי, ולכן אי אפשר לשאול על מסורתו שהנחיל באותה תקופה.^[ח]

יצוין שהרב נתנאל לא בחר בתשובה החדשה (שאותה אזכיר לקמן) שלאביו היו כמה גרסאות שגורות בפיו, ופעם קרא כך ופעם קרא כך. נראה שהסיבה לכך היא מפני שראה שברוב הדוגמאות שציינתי, גרסה אחת היא בוודאי טעות, ולא

[ח] הן אמת שלתומי חשבתי שאין זה מהראוי ואף לא מהכבוד ודרך ארץ להזכיר אותם האירועים שגרמו לרב יחיא אלשיך שכחה ובלבול, וכבוד חכמים הסתר דבר. אך נהגתי כך כפי שראיתי שבנו (הרב נתנאל) המחוייב בכבודו, הזכירם בריש גלי, ואף טרח וחקקם עלי ספר, עיין בהקדמתו שנדפסה בסוף החומש (עמ' ח') וז"ל: "ולא יכלתי לשאלו אם יש געיא או לא, כיון שאחרי שחלה לא ניתן כמעט לשאלו בצורה כזו, כי אז היה אומר שאינו זוכר כלום". את כל דבריו העתקתי בשלמות בהמשך, והערתי עליהם.

ייתכן לומר שכזו גרסה הייתה בפיו של הרב יחיא אלשיך. למרות זאת הוספתי לשאול כיצד לא תוקנו טעויות אלה מיד באחת מהמהדורות הראשונות, וקיבלתי תשובה שיש בה כדי לתת סיבה נוספת מדוע הנוסח שהונצח על ידי הרב נתנאל אינו משקף את נוסח אביו.

ג. בדרך כלל הרב נתנאל מתפלל בסידור מדי שנה בשנה, כמהדורות הראשונות הבחין בטעויות שונות שמצא בסדר התפילה, ותיקן אותן. אך מאחר שאינו רגיל לקרוא את האידרא זוטא ואת האידרא רבה לא הבחין בטעויות שם.

בשיחה אחרת שאלתיו למה לא הנציח בסידורו את נוסח ברכת המזון כפי שהייתה שגורה בפי רבני תימן וחכמיה (הן שאמי והן בלדי), ובכללם בפי אביו מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל. ובפרט שכן הוא עצמו (הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א) רגיל לברך, ענה לי, בתשובה חדשה:

ד. הבט בשער, ותראה שכתוב שם שהנוסח הוא על פי מהרי"ץ ולא על פי הרב יחיא אלשיך.

אולם למעשה המעיין בתכלאל עץ חיים למהרי"ץ יבחין מיד שנוסח ברכת המזון שם שונה ממה שהודפס בתורת אבות. כמו כן המעיין בהערות חילופי הנוסח בתכלאל המבואר ובתכלאל מסורת אבות, יבחין שלאורך כל הסידור הנוסח בתורת אבות אינו תואם את נוסח מהרי"ץ בכתבי היד. גם במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם ליום הכיפורים (עמ' 25) הראיתי צילומי שלושה כתי"ק של מהרי"ץ (כת"י רצאבי, כת"י אלנדאף וכת"י מהר"ד נכד מהרי"ץ) לשמונה שורות אקראיות בכתר מלכות, שבהן יש שבעה שינויים בין תכלאל תורת אבות לתכלאל עץ חיים של מהרי"ץ, ולמרבה ההפתעה בכל שבעת השינויים דווקא הנוסח ה"שאמי" שהודפס בסידור **כנסת הגדולה** בעריכת מוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל תואם את כתבי היד של מהרי"ץ.

ואם יטען הטוען שרוב טעויות אלו כבר נמצאו בתכלאל שהדפיס מהר"א אלנדאף, נפנה אותו למה שכתב הרב נתנאל עצמו בהקדמותיו שוב ושוב, ראה למשל מש"כ בהקדמה לתכלאל תורת אבות (בחלק של תשעה באב ובחלק של יום הכיפורים), וז"ל "התיקונים שנעשו לא נעשו ע"פ השערה אלא ע"פ כת"י וכיניהם של מהרי"ץ ונכדו מהר"ד", וביותר הדברים מפורשים בהקדמה לחלק סוכות ושמחת תורה, וז"ל: "כמו שכתבתי בחלקים הקודמים התיקונים שנעשו כאן... לא נעשו על סמך השערות אלא ע"פ כתה"י. ובמקום שישנו כת"י מתאים לנדפס השארתי כבנדפס. אבל במקום שכל כתה"י שוים (כולל גם כת"י מהרי"ץ שממנו הדפיס כמוהר"א

אלנדאף את התכלאל) שיניתי את הגרסא". ובהקדמותיו (הקדמה ליום הכיפורים, לראש השנה, לפסח ולשבועות) כתב בזה"ל, "כל מה שנכתב בהקדמה לח"א בקשר לבירורי הנוסחאות יפה כחו גם כאן". ובחלק א' כתב שכתה"י שעל פיהם עבד, הם שני כתי"ק של מהרי"ץ - כת"י רצאבי וכת"י אלנדאף. ובחלק א' אף השתמש בכת"י שהוא העתקה של הרב לוי נגאר (כת"י זה כולל רק את חלק א', ולא את חלקי החגים). בשאר חלקי החגים השתמש גם בכת"י מהר"ד נכד מהרי"ץ, כפי שעולה מהקדמותיו לסידורי החגים. העתקים של כל כתבי היד האלה נמצאים תחת ידי, יחד עם עוד כתבי יד נוספים (שהרב נתנאל לא הזכירם), ובכל שבעת ההבדלים הנ"ל כולם שווים בנוסחאותיהם לא כפי שהדפיס הרב נתנאל בסידורו.

כששאלתיו מדוע ניקד ובשבע פלפלתנו בכ"ף דגושה היפך המסורת השגורה בפי כל זקני תימן וחכמיה לרבות מסורת אביו הרב יחיא אלשיך שכולם קראו פלפלתנו בכ"ף רפה, ענה לי:

ה. אני ניקדתי על פי כללי הדקדוק, ולא על פי מסורת אבי ומסורת שאר זקני תימן. לדבריו, מאחר שהמילה ובשבע מסתיימת באות עי"ן, על פי כללי הדקדוק צריכה להיות האות כ"ף שבמילה כלכלתנו הסמוכה לה דגושה, כדין כל אחת מאותיות בג"ד כפ"ת הבאות בראש מילה ואינן סמוכות למילה המסתיימת באחת מאותיות אהו"י. וכששאלתיו, וכי אתה חושב שכל רבני תימן ובכללם אביך לא ידעו את הכלל הזה?! ענה לי:

ו. אבי לא שינה את מסורתו מפני הכלל הדקדוקי, אך אני משנה.

בהמשך שאלתיו מדוע בסדר הרחמים הנאמר ביום הכיפורים ניקד הרחמן בלפלתנו (תורת אבות ליום הכיפורים, עמ' רמ"ה) בכ"ף רפה על פי המנהג השגור, מדוע שם לא חשש לכללי הדקדוק המחייבים דגש בראש מילה, ענה לי, שעשה כן כדי שלא יישמע חס ושלום שאנו מבקשים מהקב"ה הרחמן קלקלנו. אך כמובן שעניתי לו שאין לו מה לחשוש, כי במבטא התימני יש הבדל בהגייה בין כ"ף לקו"ף. מה גם שאם בדעתו לחשוש, למה לא חשש בנשמת כל חי ששם אנו משבחים את הקב"ה שכלכל אותנו בשבע, שאם נדגיש את הכ"ף יישמע ח"ו שאנו אומרים שקלקל אותנו בשבע, ועל כך לא השיב לי...

לאחר שעימתתי אותו עם הקלטותיו של אביו שנעשו ביזמתו של פרופ' שלמה מורג שבהן אביו קורא במקרא כפי המסורת השגורה והידועה בפיפיות זקני תימן וחכמיה ולא כפי שהוא הדפיס, ענה לי:

ז. אין להביא ראיה מהקלטות אלו, שכן הביאו לו ספר דפוס, והוא קרא על פי הדפוס שלפניו.

באמירה זו יש פגיעה חמורה ברב יחיא אלשיך, שכן אפילו כשפשוטי עם קוראים מתוך הדפוסים הם קוראים כפי שלמדו בילדותם, ומתקנים את שיבושי הדפוסים ונוסחאותיהם השונות תוך כדי קריאה בבחינת קרי וכתוב, [ט] אז כיצד יעלה על הדעת שהרב יחיא אלשיך שכל תורתו סדורה לו בפיו על פה, יקרא על פי "שיבושי" הדפוסים?! בנוסף, טענה זו מגוחכת מכמה סיבות. ראשית, לא ניתן לטעון חלילה שהרב יחיא טעה ונגרר אחר הדפוס שלפניו, שהרי בקריאתו הוא שימר מסורות ידועות ושגורות שלא נחקקו באף ספר, ואף מהרי"ץ בחלק הדקדוק לא העיר עליהן, והן בבחינת מסורות שבעל פה, כגון וַיִּתְמַהֲמַה (בראשית י"ט, ט"ז) שגעה ביו"ד, פְּלִי־הַקְּבָרִים (שמות כ"ד, ג') שזקף את הה"א, ועוד. אדרבה, היכן יש דפוס שיש בו געיות בשתי המילים האלה? הדפוס היחיד הוא חומש **פרשה מפורשה** שיצא עשרות שנים לאחר מכן. מאחר שהזקיפה בשתי המילים האלה היא מסורת ידועה שהייתה שגורה בפיו רוב ככל זקני תימן וחכמיה, הן אלה האמונים על מסורת הבלדי, הן אלה האמונים על מסורת השאמי והן אלה שגדלו והתחנכו בכניס בית אלשיך, האם לא עדיף פשוט להודות על האמת ולומר שמסורת מוהר"ר **יחיא הלוי אלשיך** זצ"ל תואמת את המסורת הידועה והשגורה בצנעא בדור האחרון, מסורת שלא בהכרח תואמת תמיד את נוסח כתבי היד ואת הערותיו של מהרי"ץ בחלק הדקדוק?! מסורת זו הרבה יותר קרובה למסורת המונצחת בספריו של מוהר"ר **יוסף צובירי** זצ"ל, כמובן עם שינויים מתבקשים לפי מסורת הבלדי ועוד מעט שינויים היחודיים לכניס בית אלשיך. [1]

בנוסף, הקלטות אלו נעשו ביזמתו ובעידודו של פרופ' שלמה מורג (שהיה בקשר קרוב עם הרב יחיא אלשיך), ויש להן חשיבות רבה בעולם האקדמיה, שכן הן נעשו במטרה לשמר את הקריאה המדויקת והנכונה של עדות ישראל "בטרם יפגע תהליך מיזוג הגלויות בטהרת המסורות ובטרם יכלה ויאבד המידע שבעל פה" (אילן אלדר, "תרומת שלמה מורג לחקר המורשה הלשונית של יהודי תימן, בתוך מסורות הלשון העברית והלשון הארמית שבפי יהודי תימן, עמ' 10), ודבר זה הודגש לכל מסרן קודם קריאתו. כמו כן המסרנים קיבלו שכר מועט בעבור שהקדישו מזמנם וטרחו להקליט את עצמם, וכיצד יעשה הרב יחיא אלשיך שקר בנפשו, ויקרא על פי הדפוס שלפניו? כלום זה מה שנתבקש?! לכן, ברור שהמסורת שאותה קרא היא המסורת שבה הורגל מילדותו ושעליה היה אמון, והרי היא תואמת למסורת שאר זקני תימן וחכמיה. בנוסף, הקלטות אלו נעשו בשנות החמישים והשישים (חלקן נעשו סמוך לעלייתו ארצה)

[ט] **דבר** ידוע זה התאמת אצלי בשעה שהייתי מבקש מזקנים לקרוא מחומשים שהייתי מוסר בידיהם, ואף פעם לא השתעבדו לנוסח שלפניהם, אלא קראו כפי שהורגלו בילדותם.
 [י] **כאמור**, את מסורת כניס בית אלשיך חקרתי במיוחד, מזקנים שהתפללו בה באופן קבוע, וכן מזקנים שהתארחו שם מדי פעם, והעירו להם על אופן הקריאה המיוחד שם.

ד

האמנם לרב נתנאל יש "שמיעה [מאביו] של עשרות ויותר פעמים"?! [יא]

כאמור, במבוא למנורת המאור (עמ' א') ניסה הרה"ג נתנאל אלשיך שליט"א להשיב על דבריי במילים אלו:

כאן יש מקום להעיר שיש הטוענים שא"מ זלה"ה גרס כך וכך (ולאו דוקא במנורה) ויש להם הוכחות מהקלטות או מעדויות שמיעה ומזה טוענים על מה שמקובל בידנו. ותשובתם היא שאין משם שום הוכחה, כיון שלא"מ זלה"ה היו כמה גירסאות ולפעמים קרא כך ולפעמים כך. וגם כשקרא הפרק במנורה היה מעיר במקומות רבים שיש שתי גירסאות, והעדפנו שמיעה של עשרות ויותר פעמים על פני הקלטה או שמיעה אחת. דברים כאלו נמצאים בכל המסכתות המנוקדות ע"י הרבנים שהוזכרו לעיל, שאותה תיבה באותה מסכת יש פעמים שניקדו כך ופעמים ניקדו אחרת כמפורט להלן במבוא.

טענה זו הגיונית ואף הייתה נכונה לו באמת היו בידי מסורות המקובלות בידיו לאחר שמיעה של למעלה מעשרות פעמים, אך לצערנו, לא כך הם פני הדברים, כפי שאמר לי הוא בעצמו. הרב נתנאל אינו בקי היטב במסורת אביו (כפי שאוכיח בסמוך), וגם במקומות שהכיר את מסורת אביו, לא היסס לנטות ממנה כפי שהראיתי לעיל.

לשון חכמים

מאחר שמוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל למד יחד עם מוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל לפני המנורה הטהורה מוהר"ר פערדיה אלעזירי זצ"ל. על פניו, גם אם מסורת לשון חכמים שלהם (קרי, לשון תורה שבעל פה, כגון משנה, גמרא, מדרש ועוד) אינה זהה לחלוטין, היא צריכה להיות מאוד קרובה. טענה הגיונית זו אישר לי גם הרב נתנאל אלשיך בשיחותיו אתי.^[יב] על כן, מה מאוד תמהתי לפני כמה שנים כשראיתי מהדורת דוגמא לפרקי מנורת המאור לחג הסוכות ושמיני עצרת, שבה נכתב "נערך בעריכה חדשה, הוגה ותוקן על ידי נתנאל בכה"ר יחיא זצ"ל

[י] **כאמור**, את מסורת כניס בית אלשיך חקרתי במיוחד, מזקנים שהתפללו בה באופן קבוע, וכן מזקנים שהתארתו שם מדי פעם, והעירו להם על אופן הקריאה המיוחד שם.

[יא] **ציטוט** זה הוא מדברי הרב נתנאל שיובאו בסמוך, ולא עליי התלונה על ניסוח המשפט.

[יב] **שיחה** ראשונה פנים אל פנים בשנת תשס"ג בביתו של חמי הרה"ג אריה נדב שליט"א, בשעה שבא לנחמו על פטירת בנו, גיסי הבה"ח עמרם נדב ז"ל. ופעם שנייה בשיחת

טלפון מיד לאחר שיצאה מהדורת הדוגמא של מנורת המאור שאזכיר בסמוך.

אלשיך". שכן מלבד השיבושים (השמטת משפטים שלמים, טעויות נוסח ועוד) שהיו מנת חלקה של אותה מהדורה, מסורת הקריאה המונצחת שם היא לא המסורת שאותה קיבלתי מהרב יוסף צובירי ואף לא משאר הזקנים שאתם ישבתי.

בצר לי פניתי לעורך עצמו, הרב נתנאל אלשיך, ולאחר שהערתי לו מתוך רצון טוב על כל הטעויות במהדורת הדוגמא, שאלתיו האם יש בידו מסורת ברורה מאביו על כל מנורת המאור, והוא השיב לי, שאין לו מסורת ברורה מאביו בניקוד מנורת המאור, מלבד פרקי החגים שאותם שמע שנה אחר שנה. ואני תמיה, אם כך הם פני הדברים בפרקי חג הסוכות ושמיני עצרת, שעליהם יש לרב נתנאל אלשיך מסורת ברורה מאביו הרב יחיא אלשיך (לפי דבריו), ובכל זאת הם נדפסו בשיבוש כאמור לעיל, מה יענה ומה יאמר על מסורת שאר לשון חכמים בכלל ומסורת שאר פרקי מנורת המאור בפרט? ! על כל פנים, באותה שיחה הבנתי ממנו שניקוד מנורת המאור (זולת פרקי חג הסוכות וחג הפסח) נעשה על ידי איסוף גרסאות מפלוני ומאלמוני, ללא שיטה, וללא מסורת יציבה ברורה ואחידה.

לשבחו ייאמר שאף הסביר לי מדוע לא ייתכן שתהיה לו מסורת ברורה מאביו על כל פרקי מנורת המאור. לדבריו, אצל אביו קראו את ספר מנורת המאור כפי המנהג פרק אחר פרק (זולת פרקי החגים שנקראו בזמנם), וכל כמה שנים סיימו את כל הספר. על מנת שתהיה לו מסורת ברורה על כל מילה ומילה, היה עליו להתפלל עם אביו במשך שנים רבות ולשמוע את כל ספר מנורת המאור מתחילתו עד סופו שוב ושוב, וגם זה רק בהנחה שרק אביו יקרא את הפרק ולא יכבד אחרים בקריאתו.^[ג] מאחר שעשרות שנים אינו גר סמוך לאביו, דבר זה לא ייתכן. ודברי פי חכם חן.

אם כן, יש לתמוה על תלמיד חכם זה, כיצד הוא מוליך שולל את הציבור וכותב בהקדמתו למנורת המאור שיש לו מסורת ברורה של עשרות פעמים ויותר, לאחר שהוא בעצמו הודה בפניי שזולת כעשרים פרקים (מתוך 338 פרקי מנורת המאור) אין לו מסורת אפילו של שמיעת פעם אחת? !

על ההעדר המוחלט במסורת לשון חכמים, והניסיון הנואש להציל מזקני הדור מעט ממנה, תעיד העובדה שהרב נתנאל אלשיך, שלו שמורה זכות הראשונים בהטבעת המונח "מיימינים ומשמאילים... ובמיוחד אותם "המסכילים" למיניהם אשר לא טרחתי כלל להזכיר גרסאותיהם וכו'" (עיין בהקדמה לתכלאל תורת אבות חלק א', עמ' ד'), דווקא הוא, בצר לו, מחוסר מסורת ברורה מאביו, שלח את בנו להיזקק למסורות מיימינים ומשמאילים, ובפרט מה שנזקק למסורת אחד מגדולי תלמידי החכמים בדורנו ה"ה הר"ר **משה גיא**ת ז"ל (שזכיתי גם אני ללמוד אתו פעמים

[ג] **שכן** פעמים שהרב יחיא אלשיך היה מכבד אחרים בקריאת הפרק, והדברים ידועים.

רבות, ואף העליתי מחידושי תורתו שנמצאו בכתביו בספר איגרת הפורים מהדורת תשע"ג עמ' קצ"ג), שלפי הגדרתו של הרב נתנאל הרי הוא אחד מגדולי הקיצונים של "המסכילים". [יד]

עד כאן בעניין פרקי מנורת המאור, אך יש בידי הקלטות של הרב יחיא אלשיך קורא דפי גמרא ממסכתות שונות בש"ס (ביניהן מסכת ברכות, תענית וגיטין), האם יש לרב נתנאל שמיעה של עשרות פעמים ויותר בדפי גמרא אלה?!

לשון המקרא

ואם יטען הטוען שאין הכי נמי בלשון חכמים אין לו שמיעה של עשרות פעמים ויותר, אך כוונתו הייתה ללשון המקרא, אענה ואומר שלאחר שהתוודעתי להקלטות של אביו קורא בפרשת ויחי לישועתך קויתי ה' (בראשית מ"ט, י"ח), ושמה קברתי את לאה (שם פסוק ל"א) כמנהג השגור בפי רוב ככל זקני תימן וחכמיה הן אלה הנוהגים במנהג הבלדי, הן אלה הנוהגים במנהג השאמי והן אלה שגדלו וחונכו בכניס בית אלשיך, שרובם [טו] ככולם קראו כמו שהעלה הרב יוסף צובירי בספרו מסורת מדויקת, שאלתי את הרב נתנאל האם יש לו מסורת ברורה מאביו שהיה רגיל לקרוא כחלק הדקדוק במקרים אלה, ואולי מסורתו הברורה של הרב נתנאל תוכל להכחיש את מה שקרא אביו בהקלטה? ותשובתו אליי הייתה כהאיי לישנא: "להגיד

[יד] **משום** כבודם של האב והבן לא אתאר כיצד "דלה" הבן מסורת מפי הזקנים שהזכיר במבוא, אם היה זה לימוד קבוע ושיטתי מילה אחר מילה וספר אחר ספר, או רשימת מילים קשות (לפי הבנת השואל) ונטולות הקשר, הצגת שני האופנים וניסיון להתחקות מהי המסורת. האם כל זקן זכה למאות ביקורים או רק לביקור או שניים. למעשה, פרט לזקן אחד, אצל כל הזקנים שאותם "ביקר" הבן פעמים בודדות, הייתי לומד בקביעות במשך שנים רבות. על רשמי ביקורי הבן אצל רוב הזקנים, סיפרו לי הזקנים עוד באותו היום או ביום שלמחרת. דיי אם אזכיר את ר' עזרי בן ר' חיים צאלח ז"ל שאתו ישבתי בביתו במשך כשלוש שנים כמעט יום יום. יחד למדנו מילה במילה את כל מנורת המאור, את כל מדרש תנחומא, חצי מעין יעקב, וחלק נכבד ממדרש רבה. כל זה בלשון חכמים. אך גם הקלטתי מפיו גם את כל התהילים מתחילתו עד סופו, את כל ספר דברים, את רוב תילופי חלק הדקדוק ומסורת מדויקת על התורה וההפטירות, יחד למדנו את ספר דניאל והחלקים הארמיים בעזרא, ועוד. וזאת מלבד ביקורי התכופים בבית הכנסת בשכונתו שם הקלטתי מאות רבות של שעות לימוד שבהן הוא קורא משנה, מדרש תנחומא, מדרש רבה, עין יעקב, רמב"ם, שתילי זיתים, מנורת המאור, שניים מקרא ואחד תרגום, נ"ך ואף את רש"י על המגילות. והנה הוא מוזכר בהקדמה כאחד הזקנים שמהם דלה הבן מסורת, על אף שביקר אותו רק פעמים ספורות... כאמור, כל פגישותיי עם הזקנים מוקלטות מברכת ה"שלוש עליכם" המסורתית בכניסתי ועד ברכות הדרך בצאתי. וכולי תקווה שלא אצטרך לתמלל את השיחות על מנת להוכיח את דבריי.

[טו] **דייקתי** לכתוב "רובם" מאחר שבפסוק "ושמה קברתי את לאה" היה מיעוטא דמיעוטא (בעיקר מכניס בית צאלח) שקראו כחלק הדקדוק. אך במילה לישועתך לא נמצא אף זקן אחד ששמע מימיו על הקריאה כפי חלק הדקדוק.

לך שאני זוכר שהתארחתי אצל אבי, ובדיוק הוא קרא את המברך הזה, ואני זוכר שקרא כחלק הדקדוק היפך ההקלטה - איני יכול, אולם זכורני שכשהיו ויכוחים בבית הכנסת, היה אבי מצדד כחלק הדקדוק...". תשובה זו מגוחכת, שכן ברגע שיש לנו הקלטה ברורה של הרב יחיא אלשיך מלפני כחמישים שנה קורא שלא כחלק הדקדוק, והקלטה זו תואמת את רוב ככל זקני תימן וחכמיה, כיצד אפשר להפקיע ולבטל מסורת זו על ידי אמירה כללית שנאמרה בזמן ויכוח. על כל פנים, כיצד כותב הוא שיש לו שמיעה של עשרות פעמים ויותר?! וכן הודה בפניי על עוד מילים במקרא שאין לו מסורת ברורה מאביו. וכן שמעתי שתלמיד חכם זקן אחד העיר לאחד מבניו על המילה וַיִּהְיֶה לָלוּ (בראשית י"ב, ט"ו) שהרב יחיא אלשיך נהג לקרוא וַיִּהְיֶה לָלוּ בגעיא בה"א ובשווא נע בלמ"ד הראשונה וכגרסה השגורה שהנציח הרב יוסף צובירי בספרו מסורת מדויקת, ולא וַיִּהְיֶה לָלוּ ללא געיא בה"א ובשווא נח בלמ"ד הראשונה כמו שהנציח מהרי"ץ בחלק הדקדוק, וגם על זה אמר הרב נתנאל שאינו יודע... ואם כן, כיצד החי מכחיש את החי?!

בלשון המקרא לא חסרות דוגמאות שגם במקומות שכן הכיר את מסורת אביו (אולי בשמיעה של עשרות פעמים ויותר), סטה ממנה לטובת חלק הדקדוק וכתבי היד. ואף הוא בעצמו הודה לי לא פעם ולא פעמיים שאת החומש תורת אבות הדפיס על פי חלק הדקדוק וכתבי היד ולא על פי מסורת אביו. וגם במבוא למנורת המאור (עמ' ג') כתב בזו הלשון: "הגירסא שנכתבה בפנים הספר היא בדרך כלל כפי שהיה א"מ זלה"ה קורא", ובהערה שם הוסיף: "למעט הפסוקים, שנוקדו בד"כ ע"פ חלק הדקדוק".

האמת ניתנת להאמר שהרב נתנאל בכלל לא ניסה להתחקות אחר המסורת שהייתה שגורה בדור האחרון בכלל ואחר מסורת כניס בית אלשיך או מסורת אביו בפרט. זו הסיבה שלא דרש וחקר אחר זקנים מזקני כניס בית אלשיך, כניס בית צאלח, או שאר זקנים אחרים האמונים על מסורת הבלדי. מסיבה זו גם לא עניינו אותו הקלטות אביו קודם שהדפיס את חומש תורת אבות.^[טז] ולמה הדבר דומה, למי שסימן את המטרה, ורק לאחר מכן הקיף את העיגול מסביבה. קודם הרב נתנאל הנציח מסורת האמורה לשקף "כביכול" את חלק הדקדוק ואת כתבי היד, ורק לאחר מכן ניסה לומר שזו הייתה מסורת אביו, וכן לא ייעשה.

[טז] **שכן** הקלטות אלה שכבו במרכז לחקר מסורות עדות ישראל כאבן שאין לה הופכין שנים רבות, ובני משפחת אלשיך מימיהם לא טרחו לשמוע אותן. רק לאחר שדרשתי אחריהן והגעתי אליהן התקשרתי לרב נתנאל וסיפרתי לו על ה"אוצרות", ורק אז הוא שלח את הרב צפניה שרעבי לר' דורון יעקב לנסות ולהתחקות אחריהן.

לשון התפילה

בלשון התפילה יש בידיי עדויות רבות מאוד שהרב נתנאל לא הכיר היטב את מסורת אביו, ואם אבוא לכתבן, יכלה הזמן והמה לא יכלו. אך אסתפק בשתי דוגמאות.

א. כשראיתי שהרב נתנאל ניקד בתיקון הגשם טַרְפֵי צמח אדמה המציא בפ"א דגושה, שאלתיו מדוע ניקד היפך הגרסה השגורה טַרְפֵי בפ"א רפה, והאם יש לו מסורת בזה מאביו. הרב נתנאל ענה לי שאינו יודע כיצד קרא אביו, אך לפי זכרונו יש פסוק ששם מופיעה המילה טַרְפֵי בפ"א דגושה, ולכן הדגיש את הפ"א על פי הפסוק, והוסיף להתווכח אתי ולהסביר לי בתוקף שהוא מקפיד לנקד על פי המקרא גם כשזה היפך המסורת השגורה. במשך השנים התוודעתי להקלטה של הרב יחיא אלשיך קורא תיקון הגשם (באחת מעצרות התפילה שהתקיימו בירושלים), ושם הוא קורא טַרְפֵי בפ"א רפה כגרסה השגורה ולא כפי שהנציח הרב נתנאל (וכמ"כ על זה בסידור כנסת הגדולה השלם לשמיני עצרת, עמ' ר"ג, הערה א', עיי"ש שהבאתי מקורות למסורת השגורה). המעניין הוא שלאחר שפרסמתי את הדברים, שמעתי ששינה טעמו, וטען שברור שהמילה טַרְפֵי צריכה להיות מנוקדת בפ"א רפה, ושכן הגרסה השגורה, ומעולם לא עלה בדעתו אחרת, ובסך הכול הייתה טעות דפוס שבעטייה הודגשה האות פ"א...

ב. בשעה שההדרתי את הפיוט בר יוחאי לתכלאל המבואר העירוני שלושה חכמים שונים (אחד מהם הוא בנו של הרב נתנאל) שהרב יחיא אלשיך היה מפסק הַלֵּא הַמָּה יוֹרוּף, מוֹרֵף, ולא כפי ששגור בפי כל הציבור הַלֵּא הַמָּה, יוֹרוּף מוֹרֵף. כמובן שלא סמכתי על דבריהם ללא דרישה וחקירה, ושאלתי את הרב נתנאל אם אכן נכון הדבר. הרב ענה לי שאינו זוכר. אך מיד הוסיף ושאל מי הם המעידים, כששמע את שמות שלושת המעידים, ענה לי שכולם הכירו היטב את אביו, ואני יכול לסמוך עליהם בוודאות שכך פסק אביו. הרי לנו שגם בפיוט בר יוחאי שבוודאי הייתה לרב נתנאל שמיעה של למעלה מעשרות פעמים, עם כל זה עדיין הוא אינו יודע כיצד פסק אביו, ודוק מינה לכל דכוותה.

נעימות

כל מי שזכה לשמוע את הרב יחיא אלשיך משורר, ושמע אף את הרב נתנאל, נוכח בוודאות שלרב נתנאל אין דיוק בשירה על פי מסורת אביו. דבר זה ידוע בקרב בני משפחת אלשיך הבקיאים בשירה שהעירו לו על כך לא פעם, והדבר ניתן לבירור ואין צורך לאמת את הדברים. דיי אם אזכיר שכשנשאל הרב נתנאל על הנעימה המחודשת של הפיוט המבדיל בין קודש לחול שהושרה על ידי אביו, אמר שאינו

מכיר נעימה זו, ומימיו לא שמעה מאביו, וזאת למרות שקיימת הקלטה של אביו משורר בנעימה זו. כאן המקום לציין שלמעשה לחן זה הוא עיבוד של ר' יצחק צובירי כפי שכתב בספרו (מצנעא עד ציון, עמ' 151), ואכמ"ל.

נושאים שונים

בשעה שעסקתי בפיוט לבר מצוה (חתן בר מצוה עלה וכו') המיוחס לרב יחיא אלשיך, שאלתי את הרב נתנאל האם ידוע לו אם אביו חיבר פיוט זה, ומדוע בספרים נזכר שם אביו כמחבר הפיוט. ענה לי שאינו יודע. אך מסברה נראה לו שאין זה חיבורו של אביו, והראיה שאביו לא שר פיוט זה בשבתות בר המצוה של נכדיו. אך למעשה הוא לא ידע כי פיוט זה הוא חיבורו של הר"ר **יחיא סיאני** ז"ל שהעבירו להגהה לרב יחיא אלשיך שתיקן בו כמה תיקונים (וכמש"כ על כך בקצרה בקונטרס ההערות לתכלאל המבואר, הערה שכ"ז).

במכתבים רבים שהיו תחת יד מוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל מצאתי לא פעם את השם **זְכוּרִיָּה הַנְּשִׂיא** יחד עם שאר שמות חבריו ובני גילו של הרב יוסף צובירי. כששאלתי את הרב יוסף צובירי מי הוא זה, ענה לי, כך היינו (החברים) קוראים בילדותנו לרב יחיא אלשיך. גם דבר זה סיפרתי לרב נתנאל אלשיך, ואמר לי שמימיו לא שמע שכך כונה אביו בפני חבריו.

יוצא אם כן, שהרב נתנאל אינו בקי במסורת אביו לאשורה, ובדברים רבים לא רק שאין לו שמיעה של עשרות פעמים יותר, אלא אין לו שמיעה אפילו של פעם אחת. כפי שהראיתי, גם במה שיש לו שמיעה של עשרות פעמים ויותר, אין הוא זוכר כיצד קרא אביו. יתרה מכך, גם במקומות שכן הייתה לו מסורת מאביו, הוא לא הרגיש צורך להיות מחויב אליה (לא רק במקומות שהיא נוגדת את חלק הדקדוק, את כתבי היד ואת כללי הדקדוק).

דבר זה טבעי, וכך דרך העולם שאין הבן יודע כל פרט מחיי אביו וממסורתו, ולא תמיד מייחס הבן חשיבות רבה למסורת אביו, ובפרט כשהבן חי במשך עשרות שנים רחוק מאביו (וכפי שאמר לי הרב נתנאל). אם כן, מדוע לסלף את המציאות? למה לתת את הרושם שהספרים ערוכים על פי מסורת אביו הרב יחיא אלשיך? ומה לו כי ילין על מי שכן מתעד ומנציח את מסורת אביו?

על פי דבריי שלרב נתנאל אין שמיעה של עשרות פעמים ויותר, ממילא גם נופל מה שכתב שטענתי על מסורות שמקובלות בידי. א. כי באופן כללי לא מקובלות בידי מסורות מאביו ברמה שאותה הוא מתאר. ב. בכל המקומות שהערתי על דברי הרב נתנאל מכוח הקלטות של אביו אין לרב נתנאל מסורת ברורה מאביו שמכחישה את הקלטת. ומה שהעיר (במבוא למנורת המאור בעמ' א' הערה 2) על תיבת חיא, ממתקים, שיש בידו מסורת ברורה מאביו שהיה קורא חֵיא, מְמַתְקִים, היפך מה שקרא בהקלטות חֵיא, מְמַתְקִים, אין הכי נמי. גם אני שמעתי הקלטות אלו (עוד לפניו, כאמור לעיל) וזו בדיוק הסיבה שלא טענתי כנגדו ממילים אלה, כי לאחר שדרשתי וחקרתי מצאתי שאכן לרב יחיא אלשיך הייתה מסורת ברורה לא כפי שקרא בהקלטה. ומה שקרא בהקלטה חֵיא בדגש היו"ד, הוא מפני שנגרר אחר גרסת חבריו "המסכילים" (כלשונו של הרב נתנאל) שכידוע דרכם להדגיש את היו"ד (כמש"כ במבוא למנורת המאור, עמ' 78, הערה לג), ובתיבת מְמַתְקִים קרא כפי הגרסה שהייתה שגורה בפיו בזמן שהיה מתפלל בכניס בית אלאוסטא (וכמש"כ הרב צובירי במסורת מדוייקת שם), אך האם בגלל שתי מילים אלו נפסול את כל הקלטות אביו?!

ה

על ריבוי המסורות שבפי הרב יחיא אלשיך

לעצם מסורתו של מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל יש להעיר הערה חשובה. על פי רוב, רבני תימן וחכמיה בדרך כלל היו עקיבים בנוסח התפילה שאותו התפללו. אם ניקח לדוגמה את מוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל, הרי שהוא התפלל בכניס בית אלאוסטא בנוסח שאמי מאז שנות ילדותו עד שעלה ארצה, ונוסח זה שבו הורגל קנה שביתה בפי קדשו, ולא מש מפיו עד יומו האחרון. זאת הסיבה שבכל הקלטותיו, בכל ספריו וחיבוריו, ובכל העדויות שיש בידינו על מסורתו, מעולם לא נשמע שסתר את עצמו, או שקרא פעם כך ופעם כך. אולם לעומת זאת הרב יחיא אלשיך התפלל גם בכניס בית אלאוסטא בנוסח שאמי, גם בכניס בית אלשיך בנוסח המיוחד לבית כנסת זה (שכאמור לעיל יש בו גם מן השאמי, גם מן הבלדי וגם מנהגים ייחודיים לו) וגם בבתי כנסת בנוסח בלדי. לכן מטבע הדברים בפי קודשו היו שגורות נוסחאות שונות שדרו בכפיפה אחת, באחד משני האופנים הבאים: א. באופן שפעם קרא כך ופעם קרא אחרת. ב. באופן שבקריאה אחת עירב נוסחאות שונות זו לצד

.ז.

אם כן, נשאלת השאלה כיצד ניתן להתחקות על מסורתו של הרב יחיא אלשיך? התשובה לכך היא שעל סמך הקלטה אחת או עדות אחת קשה להוכיח מה הייתה גרסתו של הרב יחיא אלשיך. אך ברגע שהחוקר מתוודע למאות ואלפי

חומרים המתעדים את מסורתו (מאלה שהזכרתי לעיל), הוא כבר מבחין במסורות שחוזרות על עצמן שוב ושוב בהודמנויות שונות, והן הן מסורתיו של הרב יחיא אלשיך.

בנוסף, כשהחוקר מתוודע למסורתם של רבים מזקני תימן וחכמיה, נוכח הוא שבמסורות מסוימות (אף כי לא בכולן) יש לכולם מסורת ברורה ואחידה. גם לאלה שהתפללו בלדי, גם לאלה שהתפללו שאמי וגם לאלה שהתפללו בכניס בית אלשיך. גם לאלה שלמדו יחד עם הרב יחיא אלשיך אצל מארי **עזרא קורח** זצ"ל וגם לאלה שלמדו אתו אצל מארי **חיים צאלח** זצ"ל. מאחר שלא שמענו על מסורת חיה אחרת, הדעה נותנת שכך קרא גם הרב יחיא אלשיך, אף מבלי שתהיה לנו אסמכתא לדבר. כי אין שום סיבה שלרב יחיא אלשיך תהיה מסורת שהיא שונה מכל העדויות של חבריו בני גילו. לכן, כשנמצאת הקלטה אחת או שמיצה אחת של הרב יחיא אלשיך קורא כמו המסורת השגורה, דיי לנו בזה. ואם מישהו יטען אחרת, עליו להוכיח את דבריו ולהביא ראיה משכנעת. וכך הוא בכל מה שטענתי על הרב נתנאל מכוח הקלטות אביו, כגון **טרפיי**, **כלפֿתָנו**, ועוד. בכולם הרב יחיא אלשיך קרא כמו המסורת השגורה, ולא כמו המסורת המחודשת שהנציח הרב נתנאל על פי השערות או סברות (או לחילופין על פי חלק הדקדוק וכתבי היד).

לדוגמה, על המילה **הַמְשַׁבֵּצַת** כתב הרב נתנאל (הקדמה לחומש תורת אבות עמ' ח') במילים אלה,

ואכתוב כאן עובדא אחת להראות עד כמה היתה קריאתו מדוקדקת ע"פ התיגאן. כחדשיים לפני פטירתו ביקשתי ממנו לומר את הפסוק ונתת את שרשרת העבתת על המשבצת (שמות כ"ח י"ד) כיון שבתיגאן ראיתי שיש געיא בה"א בתיבת המשבצת ואלו בחומש שנדפס בירושלים אין געיא וכך הורגלו הציבור (ולא יכלתי לשאלו אם יש געיא או לא כיון שאחרי שחלה לא ניתן כמעט לשאלו בצורה כזו כי אז היה אומר שאינו זוכר אולם אם התחילו הפסוק או המימרא וביקשו ממנו להמשיך היה ממשיך הכל כמונח לו בקופסה) והוא קרא תיבת המשבצת בגעיא.

הנה מילה זו כמו שאר המילים שבמקרא ובהפטרויות ביררתי עם עשרות רבות של זקני תימן, ועם בניהם ותלמידיהם של חכמי תימן, וכולם פה אחד העידו הגידו שמימיהם לא שמעו את המילה **הַמְשַׁבֵּצַת** בגעיא. דהיינו, מסורת זו שנכתבה בתיגאן, לא יכירנה מקומה לא בקהילות הבלדי, לא בקהילות השאמי ואף לא בכניס בית אלשיך. גם המאריין שאצלם למד הרב יחיא אלשיך לא לימדו כך, כפי שביררתי עם בניהם ועם תלמידיהם שלמדו אצלם. אם כן, סביר להניח שגם גרסתו של הרב

יחיא אלשיך הייתה לקרוא ללא געיא וכמנהג השגור, והעמד דבר על חזקתו. האם נוכל להפקיע חזקה זו על סמך עדות זו של הרב נתנאל שבדק את מסורת אביו בצורה שטחית לאחר מחלתו?!

לוי יצויר, ואמנם היה ברור לנו שזו היא מסורתו הרב יחיא אלשיך, האם ניתן לומר שזו מסורת תימן? לכל היותר אפשר לומר שהרב יחיא אלשיך שינה את המסורת השגורה שאותה למד בילדותו יחד עם חבריו לספסל הלימודים ובכתי הכנסת שבהם התפלל, והתאימה למה שנמצא בכתי היד...

1

התנצלות - הרב נתנאל אלשיך וידיעת חכמת הדקדוק

כיוון דאתינא להכי, אפרע חוב קצר לאחד הרבנים החשובים שהעיר לי על מה שכתבתי במבוא למנורת המאור (עמ' 73, הערה ו'), ואעתיק את דבריי כאן:

הרב נתנאל אלשיך מקשה קושיות (בעיקר, כמובן, על מסורתו של מו"ר הרב יוסף צובירי), מתרץ תירוצים ומשווה מתרגום פסוק זה לתרגום פסוק אחר, בשעה שהוא משווה בין מילים שונות מבניינים שונים ומגזרות שונות, אף שאין ביניהן כל קשר מלבד הרמיון בצורתן החיצונית. מדבריו ניכר באופן ברור שמימיו לא עסק בדקדוק לשון הארמית בצורה מסודרת על ניביה השונים, בנייניה, חילופי גזרותיה ועוד. ועדיף היה למי שאינו בקי בטיב ידיעת חוקי הלשון שלא יהיה לו עסק בהם. אך על כל זאת אדון בהרחבה במאמר מיוחד, ועוד חזון למועד.

לדברי אותו רב, אף שדברים אלה הם נכונים (כפי שהוא נוכח בעצמו), הם צריכים להיות מגובים לכל הפחות בדוגמה אחת, כדי שהציבור הרחב יראה וישפוט. ואם מסיבות השמורות עמי החלטתי לא לחשוף כרגע את הדוגמאות לציבור, אל לי לכתוב דברים קשים כאלה ללא אסמכתאות.

לתומי חשבתי שאין טעם לפרסם דוגמאות מתוך המאמרים שכתבתי (אודות לשון המקרא ואודות לשון הארמית של תרגום אונקלוס לתורה ויונתן בן עוזיאל על ההפטרות) העוסקים כנגד **ילקוט שינויי הנוסחאות** שהודפס בסוף חומש תורת אבות, מאחר שממילא הם יפורסמו במלואם בצורה מסודרת, אך קיבלתי את ההערה, ובשורות אלה אנסה לתקן את המעוות בכך שאציין לפחות דוגמה אחת מהדקדוק המקראי שלא הוזכרה באותו מאמר (מאחר שאין בה ביקורת על מסורת הרב צובירי) שממחישה את הדברים בצורה הטובה ביותר.

בפרשת בחקתי נאמר **וְהִקִּימְתִּי** את בריתי אתכם (ויקרא כ"ו, ט'). על פסוק זה העיר מהרי"ץ בחלק הדקדוק בקצרה ש"תיבת והקימתי מלרע". רצונו לומר שטעם המארכה שהוא המורה על ההטעמה כידוע, נמצא בהברה האחרונה, בתי"ו ולא במי"ם, ולכן המילה מלרע. ואילו הטעם היה במי"ם **וְהִקִּימְתִּי** הייתה המילה מלעיל. הדברים פשוטים לכל בר בי רב ולכל תינוק של בית רבן ששמע את המושגים הבסיסיים של מלעיל ומלרע. שכן גם המילה **בְּמִתְּנָה** על אף שיש בה שתי געיות, היא נקראת מלרע מבחינה דקדוקית^[1] מאחר שההטעמה בנו"ן. אמנם הרב נתנאל שלא ידע להבחין בין טעם שהוא המורה על ההטעמה אם היא מלעיל ומלרע ובין געיא שאף שהיא נקראת בזקיפה כמו טעם היא אינה מורה על ההטעמה מבחינה דקדוקית, הבין את דברי חלק הדקדוק בצורה משובשת ומעוותת, וכתב בילקוט שינויי הנוסחאות "מהרי"ץ כתב בחה"ד שתיבת והקימתי מלרע דהיינו שאין געיא בקו"ף". ומכוח זה השמיט את הגעיא בגוף החומש והדפיס **וְהִקִּימְתִּי**. גם על זה הערתי לו בשיחתי אתו, בתחילה ניסה להתווכח, אך בסופו של דבר הודה באי הבנתו (גם בתיבת **אֶמְלֹטָה** (בראשית י"ט, כ'), לא הבין את דברי מהרי"ץ בחלק הדקדוק ומכורח זה השמיט את הגעיא מהמי"ם, אמנם שם יש מה להאריך בנושא). וכאן נשאלת השאלה, האם הרב נתנאל משקף את מסורת אביו? האם הוא משקף את מסורת מהרי"ץ בחלק הדקדוק? או שמא המסורת שבנה לעצמו היא מסורת בלולה, מעורבת ולא עקיבה שכוללת בתוכה בין השאר גם מסורות "מחודשות" מכוח הבנות שונות ומוטעות שעלו בדעתו.

מאחר שבינתיים יצא לאור מנורת המאור בעריכתו, אתיחס בקצרה גם לנכתב שם. ראשית אומר שכל מי שעיין אפילו עיון שטחי במבוא הנרחב שכתבתי למנורת המאור בהוצאת מכון שתילי זיתים, ויעיין במבואו הקצר של הרב נתנאל (שנכתב לאחר מכן) יראה מיד שכבר עניתי על רוב טענותיו וטעויותיו עוד קודם שהעלה אותן על הכתב. ראה לדוגמה מה שכתב שם (בעמ' ד') "בהרבה מקומות נוקד שלא על פי הדקדוק... כגון בדברים הנעלמים (הקדמה למנורה), ובדברים הקדושים (פרק קפד) ועוד רבים, שעל פי הדקדוק היה צריך לנקד הבי"ת בפתח". כיצד כותב הוא נוקד שלא על פי הדקדוק? האם מימיו עסק בדקדוק לשון חכמים? האם קרא את ספרי הדקדוק והמחקרים הרבים שנכתבו אודות לשון חכמים? אולי כך הוא הדקדוק בלשון חכמים? וכבר עניתי על דבריו במבוא שכתבתי בעמ' 79. וכן על מה שכתב שם (בעמ' ד') אודות הנקדנים ש"לא אחזו בשיטה אחת לכל אורך הדרך, ופעמים רבות ניקדו את אותה המילה בשתי צורות", כבר השבתי באריכות במבוא שכתבתי בעמ' 75-77.

[1] **דקדקתי** לומר מבחינה דקדוקית, כי פעמים שהאחרונים השתמשו במונח "מלעיל" במשמעות של "זקיפה" גם אם זקיפה זו היא רק מכוח געיא.

בנוסף, כפי שכתבתי במבוא למנורת המאור, על כל אחת ואחת מהערותיו של הרב נתנאל^[יח] במדור הערות ושינויי נוסחאות שהודפס בסוף מנורת המאור אתיחס בקונטרס **זקניך ויאמרו לך**. במדור זה בולט שבעתיים שאין לו שום שיח ושיג עם דקדוק לשון חכמים בכלל ודקדוק הלשון הארמית בפרט. שכן בלשון המקרא לפחות היו לנגד עיניו חלק הדקדוק וכתבי יד, אך בלשון חכמים שכל המסורת היא תורה שבעל פה, לא מצא ידיו ורגליו. אין טעם לעבור הערה הערה ולהוכיח את הדברים נאמנה. דיי לי אם אציין כמה הערות מתחומים שונים שנקרו בדרכי מעיון קל שבו ניכר שלמנקד אין מושג בין ימינו לשמאלו בניקוד בכלל ובמסורת תימן בפרט. הומצאו שם חילופי נוסחאות שמעולם לא נשמעו בקהילותינו, יש שם דיונים לשוניים קצרים במילים מסוימות שהקשר בינם לבין המציאות הדקדוקית והלשונית רחוק כרחוק מזרח ממערב. אך כאמור, במאמר זה אסתפק במעט דוגמאות שנקרו לפניי בעיון קל.

א. בפרק א' (עמ' ג') כתב שמשמעות המילה **עֵייל** היא נכנס, והציווי הוא **עול**, ולא ידע שלפעלים מגזרת נחי עו"י כדוגמת השורשים **בי"ת**, **דו"ן**, **צי"ת**, יש כמה צורות ציווי. האחת בניקוד פ"א הפועל בשורק כגון **קום**, **דון**, **עול**; השנייה בניקוד פ"א הפועל בחירק כגון **בית**; והשלישית תצורה על דרך הפועל השלם, **צֵיית**, **עֵייל**.

ב. בפרק קמ"ג (עמ' י"ד) כתב על המשפט "כן הדעת המחבלת נעשה" שיותר נכון נעשית. אך מניין לו מה יותר נכון? כלום עסק בספרי דקדוק לשון חכמי ימי הביניים, והוא יודע מה הייתה תפיסתם בעניין קביעת מין שמות העצם אם זכר הוא אם נקבה? ולעניין המילה דעת, מצאנוה משמשת הן בלשון זכר והן בלשון נקבה, כמו שכתבתי על זה במקום אחר.

ג. בפרק רנ"א (עמ' כ"ה) הביא דמות ראיה לגרסת **עֵנַק** שכן הוא לשון הפסוק **וְעֵנַקִים** לגרגרתך (משלי א', ט'). ומה ראיה היא? והלאו כמו שהריבוי של **עֵנַק** הוא **עֵנַקִים**, כך גם הריבוי של **עֵנַק** הוא **עֵנַקִים**, כמו **חָכָם** - **חֲכָמִים**, **חָגַב** - **חֲגָבִים**, **דָּבָר** - **דְּבָרִים**, כידוע לכל מי ששמע אי פעם על "חוק החיטוף".

ד. בפרק רנ"ט (עמ' כ"ז) תמה על גרסת **מְצַעְרֵי** שלהבנתו פירושה מצערים אחרים. וגילה לנו בזה שאינו מכיר את צורת הבינוני הפעול של בניין פִּעַל שהיא מקבילה במשמעותה למילה **מְצַעְרֵי** בניין אִתְּפַעַל.

[יח] **איני** יודע מי חיבר את המדור הנקרא "הערות ושינויי נוסחאות" שנדפס בסוף מנורת המאור, יש להעיר כי הרב נתנאל אלשיך אמר לי שלא הוא ניקד את המנורה, אלא הפקיד את מלאכת הניקוד בידי בנו, הרב שלום. אולם מאחר שבשער הספר מתנוסס שמו של הרב נתנאל, וכן הוא חתום על המבוא, העמד דבר על חזקתו שכן הוא חיבר את ההערות. ואם הדברים יצאו מתחת ידי הרב שלום, אחלה מכל קורא שיתקן בדבריי ויחליף בין האב לבנו.

ה. בפרק שט"ו (עמ' ל"ה) כתב שרביעיות הוא ריבוי של רבע. ראשית, אין כזו מילה רבע אלא רבע. דבר נוסף, הריבוי של רבע הוא רבעים. ואילו המילה רביעיות (בין השאר) הוא ריבוי של רביעית.

ז

גילוי נאות

אמת כי לא עלה בדעתי לכתוב את המאמר הנוכחי, דיי לי במה שכתבתי עד עתה, ובמה שאני עתיד לכתוב. [יט] אין לי צורך לחשוף מידע שאין לו השלכות ברורות וישירות למסורת הקריאה הלכה למעשה או לחילופין לחשוף מידע שאינו תורם להבנת המסורת ולהכרת חין ערכה ויפיה. מסיבה זו גם איני מפרסם לעת עתה מכתבים רבים בכת"ק של הרב יחיא אלשיך, המדברים בעד עצמם, שיש בהם כדי לסתור ולפרוך סיפורים, אגדות והשקפות שהלבישו בני משפחת אלשיך על ראש משפחתם.

מאחר שמטרתי היא אך ורק הצגת האמת כמות שהיא, השתדלתי לאורך כל הדרך לשמור על כבודו של הרה"ג **נתנאל אלשיך** שליט"א, ולהתייחס לדבריו אך ורק בצורה עניינית. וכפי שאמרתי מפורשות לרב נתנאל בטרם הוצאתי לאור את **התכלאל המבואר** במילים אלה: הזכרתי את שמך רק לשבח, במקומות שטעית, לא הזכרתי את שמך משום כבודך, רק כתבתי בלשון "ובדפוסים החדשים".

כך נהגתי במקומות רבים שבהם שמעתי מבני משפחת אלשיך ובעיקר מהרב נתנאל אלשיך טענות קשות נגד הרב יוסף צובירי (מהן שטרם העלו על הכתב). השבתי על דבריהם, ומשום כבודם לא הזכרתי את שמם. להלן אציין שתי דוגמאות: הדוגמה האחת, מה שטענו על פירושו של הרב יוסף צובירי לפסקה "תורה תמימה הנחילני על זאת" (פיוט הללויה והללויה הנאמר בשמחת תורה), שכביכול בא לפסול ח"ו את פירושו של מהרי"ץ, ולא הבין את דבריו וכו', ועל זאת השבתי באריכות בסידור כנסת הגדולה השלם לשמיני עצרת (עמ' שמ"ב, הערה א'). הדוגמה השנייה, מה שטענו

[יט] **עד** היום ייחדתי מספר מאמרים העוסקים במסורת הרב נתנאל. האחד עוסק בהקדמתו של הרב נתנאל לחומש תורת אבות, האחד במדור "ילקוט שינויי הנוסחאות", האחר הוא מאמר "הפיסוקים בתרגום אונקלוס על התורה - תורת אבות או תורת בנים?" שיפורסם בקרוב, מלבד עוד הערות רבות העוסקות בניקוד, בטעמים ובמתגים שנדפסו במהדורתו. וזאת מלבד מה שהתייחסתי ושאתייחס בקונטרס "זקניך ויאמרו לך" למסורת לשון חכמים של הרב יחיא אלשיך בהשוואה למה שהנציח בנו הרב נתנאל במנורת המאור שיצא לאחרונה בעריכתו. כאמור לעיל, שם תבוא גם התייחסות מדוקדקת למדור "הערות ושינויי נוסחאות" שנדפס בסופו.

כיצד "סילף" ח"ו הרב יוסף צובירי בסדר האזהרות את הניקוד בפסקה ופגול כי יבאש ישרף באש. לפי דבריהם, הרב צובירי ניקד מדעתו יבאש רק מפני שרצה להתאים החריזה, ולא ניקד יבאש כפי שמתבקש מעצם הבנת העניין שהנותר יבאש בעצמו ולא יבאיש אחרים. וזאת טענו מבלי שראו את כתב היד שעליו הסתמך הרב צובירי (על כתב היד ראה במבוא לסידור כנסת הגדולה השלם לשבועות עמ' א', ואת צילומו ראה שם בתחילת הסידור לפני המפתח), ומבלי שהבינו שתיבת יבאש היא בבניין הפעיל (בצורת עתיד מקוצר), ותיבת יבאש היא בבניין קל. ולא ידעו כי בניין הפעיל לא תמיד משמש במשמעות של פועל גורם, אלא גם בבניין עומד (כגון האדים, העשיר, ועוד), ובפרט בשורש בא"ש, שכבר במקרא מצאנו שנאמר במן ולא הבאיש (שמות ט"ז, כ"ד) בבניין הפעיל, אף שאין הכוונה שלא הבאיש אחרים, אלא שלא הבאיש את עצמו (וכמש"כ שם בקצרה בעמוד קע"ח הערה א').

בדרך זו נהגתי גם במקומות שהרב נתנאל עצמו שינה את מסורת אביו מכוח "כללי דקדוק", כגון מה ששינה את הניקוד במילה כלכלתנו והשבתי על דבריו (כמו שכתבתי לעיל, ועיין בקונטרס ההערות לתכלאל המבואר, הערה קפ"ב), וכן מה שכתב נגד מסורת צנעא הידועה שאין מבטאים אל"ף המנוקדת בשווא נח, [כ] וכנגד זה כתב ש"נראה" שיש לבטא את השווא (ילקוט שינויי נוסחאות, בראשית ד', כ"ג). וזאת למרות שכשהרב נתנאל עצמו קרא את המילה נאָדְרִי בשירת הים (שמות ט"ו, ו') בביטוי השווא כפי סברתו, אביו, הרב יחיא אלשיך שעמד חזן לידו, החזירו בעל כרחו. וכשיחתי עם הרב נתנאל על מעשה זה, אישר לי שאמנם כך היה, אך לטענתו אין להביא ראיה מאביו שהחזירו, מאחר שאביו היה לאחר אירוע מוחי (עיין בקונטרס ההערות לתכלאל המבואר, הערה ש"ל). מאז התוודעתי להקלטה ברורה של הרב יחיא אלשיך ב"מרכז לחקר מסורות קהילות ישראל" קורא שירת הים ואינו מבטא את האל"ף. בכל אלה כתבתי דברים כלליים ולא הזכרתי את שם הרב נתנאל אלשיך משום כבודו. וכן נהגתי בעוד הערות רבות שציינתי בקונטרס ההערות לתכלאל המבואר את מסורת הרב יחיא אלשיך במקומות שבנו הדפיס הפוך ממנו.

יתרה מכך, אף התקשרתי לא פעם לרב נתנאל להודיע לו על טעויות שמצאתי בספריו (בסידורים ובחומשים) כדי שיתקנן במהדורות הבאות. בפרט הערתי לו על חוברת של מהדורת הדוגמה לפרקי מנורת המאור לחג הסוכות ושמיני עצרת שהייתה משופעת טעויות, וכמו שהזכרתי לעיל.

[כ] כמו שכתב מוהר"ר שלום יצחק הלוי זצ"ל על תיבת האַזְנָה (דברי שלום, עמ' 7), בזה"ל, מכאן למדנו שיש מקומות כשכותבים בשוא לבד ר"ל שוא נח. שהרי האלי"ף נבלעת בקריאה ואינה יוצאת.

זאת ועוד. אמת אומר ולא אכחד, כי במשך השנים, כשהייתי תוך כדי עבודתי במלאכת ההגהות לספר מנורת המאור שעליו עבדתי, שמעתי שהרב נתנאל אלשיך עובד גם הוא על ניקוד מנורת המאור. אף אני נרתמתי לטובת העניין, נעניתי לבקשת ר' יוסף אהרן הי"ו והגהתי בעבורם את כל ספר מנורת המאור מתחילתו ועד סופו עוד לפני כחמש עשרה שנים. הגהה זו נעשתה בתחילת הדרך, והגהתי התמקדה אך ורק בהסרת שיבושי הדפוס הקשים שנפלו בהקלדה, כל זה עוד כטרם הותאם הניקוד למסורת תימן, וזאת מהסיבה שרציתי לתת יד תומכת למי שמנציח מסורת אחרת, אף אם אני כשלעצמי התמקדתי באותו הזמן בעיקר בהנצחת מסורת הרב יוסף צובירי. יתרה מזאת. אפילו מסרתי את התכלאל המבואר יחד עם המבוא קודם שהודפס גם לו וגם לאחד מבניו כדי שיעירו עליו את הערותיהם.

בשיחותיי עם הרב נתנאל ביקשתי ממנו שלא יטעה את הציבור, ושיכתוב שספריו לא נדפסו על פי מסורת אביו. אולם עתה לאחר שיצא לאור ספר מנורת המאור בעריכתו, ולא רק שלא העיר על הדברים, אלא אף כתב לדחות את הקלטות אביו בין השאר בטענה המגוחכת ש"העדפנו שמיעה של עשרות ויותר פעמים על פני הקלטה או שמיעה אחת" (מבוא למנורת המאור מהדורתנו עמ' א'. הדברים במלואים הובאו לעיל), ראיתי צורך להשיב על דבריו.

ח

סוף דבר

בשנים האחרונות אנו עדים למגמה של מו"לים שונים ששמו להם מטרה להנציח אך ורק את מסורת כתבי היד העתיקים ומסורת מהרי"ץ בחלק הדקדוק, ולא לנטות ממנה ימין ושמאל. בספריהם אין שום התייחסות למסורת החזיה בתימן בדור האחרון, וממילא לא הונצחה בהם מסורתם של רבני תימן וחכמיה. לא על אלה תלונתי, שכן לשבחם ייאמר שאף שעשו את רבותינו טועים (ככך שסטו ממהרי"ץ ומכתבי היד), לא ניסו לאחוז את החבל בשני קצותיו, ולא התהדרו בשמותיהם של רבני תימן וחכמיה בספריהם ובהקדמותיהם. אולם בדבריי יש תוכוזה למי שמתהדר בשמו של מוהר"ר יהוא הלוי אלשיך זצ"ל מצד אחד, שכביכול הוא מנציח את מסורתו, אך מצד שני לארק שאינו מנציחה אלא אף מסלפה.

במאמר זה הוכח מעל לכל ספק שהרב נתנאל אלשיך לא הכיר את מסורת אביו לאשורה, וכוודאי שלא כמתבקש ממי שנתלה בו ובמסורתו, ושלא כמתבקש ממי שבא לערוך ספרי יסוד לעדת תימן, ששם חשובה המסורת הברורה בכל מילה ומילה. לרב נתנאל אין שמיעה מאביו של עשרות פעמים ויותר, ואף במה

שיש לו מסורת ברורה מאביו, לא היסס לנטות ממסורתו על פי סברות והשערות, והרי הוא נתלה באילן גדול, אף שכך הוא משחית את נופו, יפיו והדרו. על כן יש לתת את הדעת למסורת מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל כפי שהיא משתקפת מהקלטותיו, מרשימותיו בכתב ידו ומאנשים נאמנים שמעידים עליה (שאינן להם עניין אישי להוכיח שמסורתו תואמת את חלק הדקדוק וכתבי היד), תוך השוואה למסורת שאר זקני תימן וחכמיה.

כמו כן הוכח שבספריו של הרב נתנאל אין קו אחד וברור. פעמים שנטה אחר מהרי"ץ ודחה את המסורת השגורה, פעמים שאימץ את המסורת השגורה היפך מהרי"ץ, ופעמים שלא הבין את דברי מהרי"ץ אל נכון. פעמים שביכר את מסורת אביו דווקא, ופעמים שזנח את מסורת אביו ומסורת שאר החכמים על פי שיקול דעתו. פעמים שנצמד למה שהדפיס מהר"א אלנדאף היפך כל כתבי היד, ופעמים שהכריע כמו כתבי היד היפך מה שהדפיס מהר"א אלנדאף.

ועל הכול, ניכר שמימיו לא עסק, **לא הבין ולא השכיל בזכמה** של תורת הלשון העברית המקראית, העברית של לשון חכמים והעברית של לשון חכמי ימי הביניים, ואף לא בארמית של התרגומים ובארמית הבבלית. חוסר ידיעה זו עמד לו לרועץ, שכן לא תמיד הבין את מהרי"ץ בחלק הדקדוק אל נכון, וכן כשעמדו לפניו כמה נוסחאות בחר את ה"מדויקת" שבהן על פי הבנתו המוטעית ושיקול דעתו השגוי, וכן הקשה קושיות ותירץ תירוצים שבטעות יסודם.

הקנאות המדומה למהרי"ץ הביאה אותו **לזשוב מזשבה רעה**, ולהטיל דופי, שלא כדרכה של תורה, במוהר"ר יוסף צובירי זצ"ל גם במקומות שאדרבה מסורתו של הרב צובירי ישרה ונכוחה, וגם במקומות שמסורתו של הרב צובירי זהה למסורת אביו ולמסורת שאר זקני תימן וחכמיה. קנאות זו גם הביאה את בני משפחתו לשכתוב ההיסטוריה ולסילופה בכלל, ולא להכיר טובה לרב צובירי על כל מה שתמך בראש משפחתם וטרח בעבורו בפרט.

ואחתום בכמה שורות מתוך נוסח של ברכה ותפילה שכתב מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל לקדאת שנת ה'תשל"ד בנושאים אחרים שאינם קשורים למסורת תימן. ומי יודע, אולי ברוח קדשו התכוין להעביר בזה מסר סמוי גם בנושא דגן.

עלינו להבין ולהשכיל בזכמה
 נזשב במזשבה טובה
 לקבל להאזין לתוכחה